

<i>Szépirodalom</i>	
Villányi László versei	5
Korpa Tamás versei	6
Csőszt Gergő versei	10
Patak Márta: A vörös hajú néni boltja	13
Oberczián Géza: Celeb	19
Tamás Kincsó: A tenger	28
Cseh Katalin versei	31
Rumi Enikő versei	34
Varga Melinda versei	36
Lokodi Imre: Jepatyina	39
Döme Barbara: A nap, amikor Kerek Etelka kihuzakodott	52
Mánya Kristóf: Hargita expressz	58
Szondy-Adorján György: Forrásvidék	65
<i>Literata Hungarica</i>	
Szálinger Balázs: Petőfi Sándor és Sass Erzsike története – véget ért	67
<i>Ködoszlás</i>	
Nagy Lajos: Bíró Sándor – hősiünk és kora	73
<i>MÁRTON ÁRON-KONFERENCIA, 2019</i>	
Mgsr. dr. Marton József: A 80 éve püspökké szentelt Márton Áron első éve	103
Virt László: „Ne fogyatkozzék meg a ti hitetek!” Márton Áron a háborúk ellen. 80 éve tört ki a második világháború	118
Lázár Csilla: „... gyáva magatartással nem lehet élni” Nagy Mihály Zoltán – Denisa Bodeanu: <i>(Le)hallgatásra ítélve. Márton Áron püspök lehallgatási jegyzőkönyvei (1957–1960)</i>	130
Hegedűs Enikő: Imacsokrok Márton Áron püspöknek a Gyulafehérvári Főegyházmezei Levéltár gyűjteményéből	142
Gianfranco Simonit: San Martino del Carso	150
<i>Szemle</i>	
Lövétei Lázár László: Nílus (Kemény Istvánról)	154
Bodó Márta: Emlékbazár (Cseh Katalin: <i>Emlék-bazár</i>)	162
Zsidó Ferenc: Erotikus levélregény, csavarral (Tamás Kincsó: <i>Fehér kavicsok</i>)	166
Lakatos-Fleisz Katalin: A megfigyelés szenvedélye (Mán-Várhegyi Réka: <i>Mágneshegy</i>)	170
Borsodi L. László: A hámozás ars poeticái (Vajda Anna Noémi: <i>Hámozottak</i>)	173
Előfizetők listája	181
Diák pályázat 2020	194

E lapszámunkat a Márton Áron püspök tiszteletére 2019. aug. 24–25-én Csíkszentdomokoson rendezett emlékkonferencián kiállított, a hívek és a papok által az egyházi előljárónak ajándékozott imacsokrokról készült fotókkal, valamint a San Martino del Carsóban működő, Márton Áronnak is emléket állító múzeum fényképeivel illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Borsodi L. László (borsodilaszló76@gmail.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margital57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balázssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Lövetei László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro
Honlap: www.hargitakiado.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej.
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:
Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Folyószámláink: RO10 RNCB 0152 0423 6585 0001/RON
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Villányi László

HARMADIK TAVASZUNK

Gondoltad volna, hogy harmadik tavaszunkon
izgatottan várjuk a rozsdafarkúak jöttét,
vajon újra fészket raknak-e ajtónk fölött;
gondoltad volna, hogy madarak sokasága fürdik
tavacsánkban, sebesen burjánzik a tavirózsa,
életre kel a vízijácint, a sásliliom, a pántlikafű;
gondoltad volna, hogy az ebédhez kertünkéből
hozod az illatos spenótot, a vacsorához a retket,
az újhagymát, s elülteted a paradicsom palántáit;
gondoltad volna, hogy szép sorjában virágozik
a som, az estike, a pünkösdi szegfű, érik a meggy,
pirosodik a málna, szaporodnak a szőlő levelei;
gondoltad volna, hogy Ásványráró határában
leszállunk a bicikliről, mert minden madártani
törvény dacára látjuk: hátrafelé röpköd egy kócsag.

HATVAN ÉVEN TÚL

Hunyadi utca, Kálvária utca, Pásztor utca, Pápai út,
ahol bizonyosan mindegyikünk járt gyerekkorában,
betévedhettél a Lomb utcába, én meg a Közép utcába,
láthattál focizni a Nádor téren, a Szent György téren
nézhettük, miként vonulnak az elefántok, puputevék,
egymás mellett kurblizhattuk bakancsunkra korcsolyánkat,
bolyonghattunk a nádasban, összekoccanhattunk szánkónk
a Kálvárián (semmit sem tudva róla, hogy vesztőhely volt
hajdan a dombon), málnaszörpöt ihattunk a Harcsában,
biciklizhattunk a Rába felé, önfeledten lubickolhattunk
sárga vizében, megcsodálhattuk a szitakötők színeit,
akárha még mindig várakoznánk a sorompónál, olvasva,
hatvan éven túl is zárva tartható, míg megérkezik vonatunk.

Korpa Tamás

SZISZ

Rőser úr kegytárgyboltja volt a földalatti ellenállás központja.
Crişan utca, hetvenes évek.
az egyik koporsóban illegális telefonkészülék, a másikban bejegyezetlen írógép működött.
mécsesekkel telt meg a zongora – ez a jel, ha foglalt valamelyik szemfedő.
a gázlángszín szőnyegen hosszan vártunk a sorunkra.
közben a pinceüzletben a talajvíz a szemünkig kúszott fel.
s én pechemre, nevetőizomlazítót kentem magamra mindig,
ha ide jöttem.
akkor léptem be, amikor Szisz távozott.
mosóport és vizes ruhákat cipelt, márványhátizsákja hangosan korgott.
mint egy forgó hirdetőoszlop, körbenézett.
aztán kiment.

***

Balogh Ferencre gondolok. az önmegfigyeléseire.
hogy minden lépése *ide néz : oda néz : ide néz : oda néz.*
és az a rosszul összeforrt nézés.
habarcsos nyál lehetett az ajkai között.
kijutni magadból a fej szellőzőnyílásain keresztül. mondogatom,
s a pincéből felhozok egy doboz kővé fagyott Ursust.
lefejtem róla a fémet. zsineggel vágom. egy kisebb italdarabkát elevenen lenyelek.
új ízületeket növeszt jelentékeny helyeken, hogy rám-csukódjon, az álom.

A FILHARMÓNIA TATAROZÁSA

lábuknál fogva kiselejtezett székeket vernek a konténer falához.

LÁTOM A SZAMOSBAN FÜRDENI KAFKÁT

Gálfalvi Györgynek

mielőtt öreg lettem, áttetsző és süket, azt kértem
az enyéimtől: a lehallgató készülékemből készíttessék el a halló-
készülékemet. a salétromos kis íróasztalom titokfiókjában
őrzöm, meg fogjátok találni, tettem hozzá.
és lezártam bizonytalan időre a füleimet.

a salétromos kis íróasztal titokfiókjába rejtették.
véletlenül nyitottam be oda egy késő délután.
mint egy második bőr, rám nőtt a felismerés. szabadesés
egy helyben, egymás után többször. 2 db elkerekedett szem.
testembe költözött a zimankó, akármerre néztem, hó hullt belőlem.
köldökömben, ebben a betömött régi kútban gyűlt össze az olvadék.
arra gondoltam, vízbe fojtom. vagy ráhúzom egy nyársra és addig
pörkölöm, ameddig megsül. végül a libabőrös asztalterítőbe
göngyöltem a készüléket. az ablak alatti éger szélvédett ágára
erősítettem közönséges dróttal.
onnantól egy türelmetlen ifjú harkály kopogását vette.
ahogy a csőrével belezi a fát és húzgálja a kukacokat,
mint egy tangóharmonikát. a kopogást talán morze-
jeleknek hiszik a konspirációs szobában. hosszan elemzik
a hangsort. *őzek legelnek a könyvespolcraól. látom a Szamosban
fürdeni Kafkát.* – foghatják a fejüket, ha ilyenek jönnek ki végül.

TANANYAGOK A SECURITATE ESTI ISKOLÁJÁBÓL

MEGGYANÚSÍTÁS FÉMDETEKTORRAL

ékszereit előre kipakolta egy tálba, és ő maga már teljesen meztelen.
mégis megjíjed,
mint akinek rejtegetni valója támadt hirtelen, és csak most kezdi sejteni.
te add át, te add át – türelmesebben kérleljétek, hogy szinte
rákéredzkedjen testére a fémkereső szerkezet.
persze hogy a ti gyűrűtök fog besípolni, és nem az ő csupaszága.
ez csak természetes.
eresszétek össze arcotokon a vastag mosolyt és a vézna vonást ekkor,
pardon, mondogassátok illedelmesen.
újrakezdhettek, de már elértétek a célt:
az a sípolás egy életre beköltözött valamelyik fogába. ott lüktet tovább
ezentúl a gyanúsítás sajtó hangja.
fogva tartja, mint a rágást a száj.
hagyjátok beperegni a fényt a száján egy kicsit.
segítsétek fel rá a ruháit.

AZ EGYSZERŰ MÓDSZER

Leültetünk vele szemben egy életnagyságú családi fotót.
És megint, megint és megint.

A VEDLÉS HELYÉNEK LEÍRÁSA

finoman tiltakoznak néhányan, *annyi dolgunk volna*
még. s az arcok építési területén évekre előre felvillannak a ráncok.
beszédük kérés türelmetekhez. *még ne, még ne kezdődjön el*.
érezitek, a járdára potyog belőlük valami. a kezeitek között
összedőlnek,
mintha kölcsönadták volna már testüket.
futószalagon hadarnak, hadarással kapaszkodnak meg bennetek,

tanulékony leszek, tanulékony leszek.

pedig csak sétakocsikázásra hívtuk őket rigorózusan naplemente után.

az ében autó ablakai mint az egyszerű napszemüvegek,
megszűrrik a város csípős esti fényeit.

néhány ember állja körül a viharban lerobbant égert odafent.

áttetsző damilfonatokkal rögzítik az ágakat. habos gipsszel
kenik le a nyílt töréseket.

a helyszín hamarosan készen áll.

itt korábban könyveket lóttek agyon. de azóta minden rendben.

magukra hagyhatjátok őket.

és elkezdődhet végre a vedlés.

Lövészárok, a 18. szakasz

Csász Gergő

DIFFÚZIÓ

Vállat vállnak vetve küzdjük át magunk a sötétségen.
Kint morgás, fémes csikorgás, bent langyos tej- és kenyérillat.
Vajon mennyi idő alatt szokjuk meg egymás érintését? –
tűnődöm, miközben felkarunk újra egymáshoz simul.
A pehelyszőrzet közt szellő jár, susognak az idegszálak.
Nyakszirtemen hullámok, pezsgés, fel, egészen a kisagyig.
Már nem riadsz fel érintésekre, mintha az nem is kintről jönne,
jóindulatú tumoroddá leszek, lágyan lüktetünk,
eggyé válunk egy pillanatra, vagy talán örökre,
mi, boldog kis fehérjeburjánzás.

Egyre mélyebben szuszogsz, fejed egy döccenőnél
vállamra billen, megpihen. Mint takaró alá,
bújok testmelegedbe. Levetett lélegzeted ízlelgetem,
stimmel-e köztünk a kémia: löncshús, nap érlelte egri Virginia
és némi erjedésnek indult szeretethiány.
Elképzelem, milyen a te hangodon szólni hozzám, elmosolyodom.
Én is lehunyom szemem, a kátyúk számából próbálok rájönni,
átléptük-e már a határt. A kamionok csillagszóróként lobbannak át
tudatomon, de lyukat nem égetnek rajta, csak suhanunk a semmibe,
a rozsdás mikrobusz, benne pár stuttgarti szobafestő, meg én.

ESKÜ

Én (itt a nevem mondom),
ezennel ünnepélyesen fogadom, hogy
nagy ígéretet többet nem teszek,
reménysugarat nem csillantok
sem mások, sem saját szememben.
Nyitottsággal, pozitív hozzáállással

félre nem vezetek senkit ezentúl,
nem bátorodok és bátorítok, nem
mondom, hogy nem lesz gond,
ha lesz, ha nem. Ha lesz, akkor
nem csinállok semmit. Ha nem lesz,
csinállok. Vagy csak azért sem.

Én (itt a nevem mondom),
beteljesületlen elvárás, aki vagyok,
a hazámat így szolgálom.

NYOLC

Fülledt nyárdélután, cuppogva csattog
a betonon a flip-flop papucs.
Ki a Coopból, át a téren, kezében
szép nagy csokor főzőhagyma és egy
Borsodi. A beton virágágyás
szélére ül, szisszen a dobozos,
és ő szájára tapasztja szorosan,
mintha csak a tengernek a zaját.

Majd fog egy hagymát, szárát letépi,
párszor a trikójába törli, és
boldogan harap a fehér húsba.
Ekkor észrevesz, biccent, mire te
zavartan fordítod el a fejed
a tükröződő kirakat felől.

CSÉBÉ

Aznap csináltam, amikor elhagytál.
Nem tudod megemészteni - ezt mondtad.
Gondolom, úgy hitted, a bab is hús.

Sertés, marha, sok paradicsom, hagyma,
próbáltam nem könnyezni, csili, só,
babér, rum, kukorica, bosszú, méz és
narancsvirág. Először pirítva,
majd egyre kisebb lángon kevergetve.

Vita nem volt, te csak mentél, én pedig
szórok rá kis sajtot, szerecsendiót.
Tulajdonképp egészen jól sikerült.
Ölemben a lábossal ülök most itt,
az ágyon, megeszem a csilis babot
mind, még akkor is, ha több mint hét év.

Maroshévízi hívek lelkicsokra, 1964.

Patak Márta

A VÖRÖS HAJÚ NÉNI BOLTJA

- *gyerekkori emlék* -

A vörös hajú néni boltjában mindig csupán az eladó tárgyakat láttam, amelyeket megvásárolhattam a kevéske pénzből, amit éppen kaptam, füzetre vagy kiflire. Mászt nemigen vehettem nála, ezt a kettőt, irkafüzetet vagy vajaskiflit, vékonyka, görbe vajaskiflit, amit letekergetve el is majszoltam hazáig. Nem tűnt föl akkor a bolt illata, pedig örökre benne maradt az orromban, a petróleum szaga keveredett benne a fűszerboltok, vegyeskereskedések jellegzetesen tömény illatával, melyben a friss pékárú, az olajos padló és a petróleum szaga vegyül bele az eleve adott szagokba, a sokféle áru sokféle szagával, amiben talán a papíréra meg a tintáéra emlékszem legjobban, talán mert az volt ismerős. A kimért cukorkák és csokoládék illatát is háttérbe szorította a papírszag, mert valahogy más volt, mint a füzetem, a könyveim szaga, mégis ismerős volt, nem úgy, mint a Pif újságé, amit a tanító nénim árult, mert annak nagyon idegen, külföldi szaga volt, viszolyogtam is tőle kicsit, alig mertem megfogni, vagy talán inkább azt mondhatnám, nem is engedték, akik vettek, nem adták ki a kezükből, nekem meg nem volt rá pénzem, hogy magamnak megvegyem.

Az ívpapírok, írólapok, zsírpapírok, krepp papírok, stelázsipapírok és viaszosvásznak szaga elegyedett egymással, ha éppen viaszosvásznat mért a vörös arcú, vörös hajú néni, akkor az minden mást elnyomott. Csak ezt jegyeztem meg, ezt a szagot, ahogy tekeri le a viaszosvásznat a végből, látom magam, amint ott állok türelmesen, várom, amíg a méterrúddal kiméri a kért mennyiséget, a túlsó végén megfogja, aztán az olló élével egy szempillantás alatt végigszántja, nem is vágja, ahogy ollóval szokás, viszi az olló magától.

Semmi mást nem láttam, se a néniből, se a boltból, a vörös hajú, vörös arcú néni alakja is ugyanolyan sötét folt maradt bennem, mint a tanító nénimé, talán mert ő is mindig sötétkék köpenyt viselt, sose fehéret, mint a többi eladó az élelmiszerboltban, az önkiszolgáló

csemegeiben, és abban a sötétkék köpenyben szinte ki se látszott a sötétbarnára pácolt pult mögül, főleg amikor ült.

Mit sem tudtam róla, pedig ha jobban megnézem, akkor nem csupán az alkarjára tetovált számon akad meg a tekintetem, hanem a mély ráncokat is észreveszem az arcán, melyek csak akkor tűnnek el szinte, ha mosolyog, vagy ha felderül az arca, mert vidám vevő érkezik. Egyébként mindig búskomor, egykedvű a néni, nem is csoda, egyetlen túlélő a szűk családjából, apja, anyja, bátyja is odaveszett, mind a kettő, ő maradt egyedül a három gyerek közül, a legkisebb. Fiatal nagynénje hozta haza, irgalmatlan szerencsével talált rá abban a zűrzavarban, kavarodásban, mindig mondta neki később, isteni csodával menekültek meg, isteni csodával találtak egymásra. Aztán olyanok lettek, mint a testvérek. Elválaszthatatlanok, nem számított nekik semmi, csak hogy életben vannak, egyelőre beérték ennyivel, a többiekre nem is gondoltak szinte, akik odavesztek, annyira erősen kapaszkodniuk kellett az életbe, egymásba, hogy nem értek rá búsulni a nagy veszteségeken, az élet teljes odaadást igényelt, ha már egyszer itt maradtak, akkor élniük kellett, teljes erővel, és nap mint nap csodálták is az életet, szinte egyenként végigsimogatták tekintetükkel a kertben még a fűszálakat is. Éltek abban, amijük megmaradt, mert a nagy részét elvették, mást költöztettek be, nekik a bolt fölötti kis lakást hagyták meg, alatta pedig a bolthelyiséget, amit eleinte a nagynénje vezetett, ő csak segédkezett, később aztán átvette tőle, szerepet cseréltek, a nagynéni segédkezett, amiben tudott, ő meg vitte a boltot tovább.

Sose mentek férjhez, egyikük sem. A nagynéni vőlegénye nem jött vissza, más férfira meg rá se tudott nézni, pedig akadt volna kérője később is, de ő mindenkit elvadított magától a keménységével. Mert nagyon megkeményedett. Nem volt durva a vásárlókkal, csak mérhetetlenül szigorú és távolságtartó, rideg és kemény, mint a szürke kőszikla, melyről visszapattan a kalapács. Nem bántott senkit, de mindenkinek értésére adta, hogy eddig és ne tovább, egyedül az unokahúgát engedte magához közel, kettejük furcsa viszonyában maradt meg belőle egyedül az a természetes kedvesség, ami valamikor minden emberi kapcsolatát jellemezte.

Akkor sem változtatott a szokásain, amikor a nagynénje ágynak esett, igaz, rápirított, csendesen, de mégis határozottan mondta neki, hogy keljen fel, ideje kinyitni, mire a nagynénje csak rázta a fejét, hogy

benne jártányi erő sincsen, menjen egyedül, nyisson ki maga, szokjon hozzá, mert ezentúl valószínűleg mindent egyedül kell majd csinálnia. A vörös hajú néni húszéves se volt még ekkor, fiatal, túl fiatal, hogy húszkilós cukroszsákokat emelgessen, mondták is neki a szállítók, magukban még azt is gondolták, bár hangosan kimondani sose merték, mert tartottak tőle, hogy férfi kellene mellé, nem egyedülálló asszonynak való ez a munka. De a vörös hajú néni állta a sarat, nem ismert lehetetlent, nem tudtak tőle olyat kérni a vásárlói, amit ne szerzett volna be. A nagynénje egy darabig irányította a betegágyából, de még a halálos ágyánál állva is a rendelésre vonatkozó utasításokat, tanácsokat hallotta tőle, nem a panaszkodást. Majd harminc évvel túléltem a testvéreimet, az anyámat, apámat, vőlegényemet, mit akarok még? Elmegyek, mert lejárt az időm, te majd folytatod helyettem, amit itt hagyok, vigyázz a házra, mindenre, mert ez az egyetlen biztos pont az életedben, ha ezt elvesztetted, koldusbotra jutsz, nem lesz senki, aki segítsen, magadnak kell mindenért megküzdened az életben. Nem mondta neki, babám, sose menj férjhez, nem is kellett ilyesmit mondani neki, a vörös hajú néninek esze ágában sem volt férjhez menni, dehogyan gyalázta volna ő meg a nagynénje emlékét, dehogyan!

Mindig babámnak szólította. A törzsvásárlók is átvették tőle ezt a szokást, és mulatságos volt, ahogy a nyalókáért sorban álló kisgyerekek babám néninek szólították. Sejtették, hogy valami nincs rendben, az kevés lenne, hogy babám, a nénit mindenképpen hozzá kell tenni, de nem gondolták, hogy meg kéne kérdezni, mi a rendes neve. A vörös hajú, vörös arcú néni pedig nem bánta. Még amikor deres fejjel ült a karosszékében, és nagy nehezen feltápáskodott, ha vevő jött, és babám, adjon, legyen szíves tíz deka parizert nekem, azt sem.

Fiatalkorában a reggelente betévedő férfivásárlók viccelődtek vele, Babám, mikor jön el velem moziba?, erre ő megvonta a vállát, és kisvártatva azt válaszolta, majd ha ide teszik elé a pultra a mozijegyet.

Egyszer meg is történt. Egy fiatalember, aki titokban szerelmes volt a nénibe, vette rá a bátorságot. Még a nagynéni javában dolgozott, még nem esett ágynak, a moziban a *Halálos tavasz* ment, immár sokadszor, és a fiatalember rávette, hogy menjen el vele. A vörös hajú néni egy darabig nézte a két mozijegyet, egyre jobban elkerekedő szemekkel, mint aki hiszi is, nem is, ami rá van írva, meg ami ebből következik, mármint hogy ő most filmet fog nézni egy fiatalemberrel,

de végül ráállt, és a megbeszélt időben ott is ácsorgott a fiatalember a bolt lehúzott redőnye előtt. A vörös hajú néni már jóval korábban elkészült, még mindig nem akarta elhinni, hogy az ő kedvéért jön majd ide az a fiatalember, övele akar moziba menni, nem mással, nem a nagynénjével, és nem másért, őmiatta várakozik odalent, járkál fel s alá türelmetlenül, hogy mikor jön már le. Annyira megszeppent ettől a gondolattól, hogy legszívesebben le se ment volna. A nagynénjétől nem is merte megkérdezni, mi lenne, ha le se menne, úgyis tudta, mi lenne a válasza, te tudod, engem ne kérdezz, és látná a szemében a megbántottság szikráját, amitől neki úgy elszorul mindig a szíve, kiskorától fogva, mintha valami halvány emlék volna még a rosszabbnál is rosszabbak közül, hogy szaladna felé, de megbotlik, elesik, és a nagynéni bosszankodva, félve, aggódva néz rá, mert minden másodperc elvesztegetett idő számít, ki tudja, tényleg szabaddá vált-e az út, vagy tartani kell az öröktől, akik csak arra várnak, hogy a kapun kilépjenek, és rögtön a hátukba eresztenek egy sorozatot. Még talán akkorról maradt meg benne ez a pillantása a néninek, és rettegett, mert attól félt, elveszíti őt is, ha olyasmit tesz, ami nem tetszik neki.

Nem kérdezte meg, mert sejtette, mi lenne a válasza, te tudod, én nem szólok bele, a te életed, és közben olyan vádolón, olyan sértetten kapná el a pillantását, mintha attól tartana, hogy unokahúga azonnal fölfedezheti benne, hogy neheztel az árulásért. Nem szándékosan volt gonosz. Nem tehetett róla, hogy zaklatott elméje akkor, régen, az unokahúgában látta az egyetlen menedéket, őt kell épségben visszahoznia ide, csak ez járt a fejében, mintha itthon várná az egész család, apja, anyja, nagyapja, nagyanyja, a nővére meg annak a férje, és talán az ő vőlegénye is, pedig tudva tudta, hogy ottmaradtak mind, soha többé nem látja már őket, egyiket sem, és ha jobban belegondol, talán arra is rádöbben, ha fájó szívvel is, de csak tudomásul veszi, hogy idehaza senkije sincs, még a távoli rokonok közül se, egyedül az unokahúga.

Amikor rádöbrent, akkor jött csak a neheze. Nem is gondolt rá, hogy ez majd ilyen rettenetes lesz. Alig várta, hogy hazaérjenek, mintha a kapuban a szerettei várnák, hogy végre hazatérjen a hosszú, fáradtságos út után, aztán amikor meglátta a sok idegent az udvarukon, elakadt a szava, hirtelen azt se tudta, mihez kapjon, jobban megszorította az unokahúga kezét, mintha attól félne, elveszik tőle, aztán jó hangosan

előadta, hogy mi járatban van. A szomszédok is előjöttek. A két néni könnyeit törölgette, amikor meglátta őket. Szólni se szóltak, csak ingatták a fejüket, és a pillantásukkal akarták elmesélni neki, hogy mi történt itt, amíg ők odavoltak, idegenek elfoglalták az egész házat, jószerivel minden talpalatnyi helyre beköltöztek, mert nem gondolták, hogy valaki visszajön onnan, ahová vitték őket.

A vörös hajú néni utána soha többet nem állt szóba férfival. A nagynénjének semmit nem kellett mondania, ő a nélkül is tudta, mi a dolga. Nem vitte rá a lélek, hogy elpártoljon mellőle egy férfi miatt. És így éltek, kettesben, egészen addig, amíg a nagynéni ágynak nem esett, mert akkor a vörös hajú néni átvette tőle a boltot. De a néni még a halálos ágyán is diktált, osztogatta jó tanácsait, attól félt, hogy a magára maradt unokahúga nélküle majd nem megy semmire az életben. A vörös hajú néni pedig szorgalmasan dolgozott, ápolta nagynénjét, és minden reggel megöntözte a muskátlikat az ablakában. Mert ahhoz ragaszkodott, hogy áprilistól októberig piros muskátli virítson az ablakban, mintha azzal akarná jelezni, hogy élet van a házban, még ha a nagynéni haldoklik is.

Nem gyászolta látványosan, fekete ruhájára rávette sötétkék köpenyét, föl se tűnt, hogy változás volna az életében. Aki akkor látja először, az ugyanolyannak látja már, mint amikor én megismerhettem, keménynek, szigorúnak és hidegnek, mint a tanító nénimet, mintha a közös sors egyformán edzette volna meg, s tette volna ilyen eltökéltté, keménnyé őket. Egyformán megfizettek az életükért.

Mit tudhattam volna én minderről! Nem láttam én ott mást, mint a reszelős hangú, kissé hajlott hátú nénit, akitől az irkát meg a vajaskiflit kapom, de azt már nem vettem észre, hogy alig beszél, fölöslegesen nem fecséreli az idejét, nem nyájaskodik a vevőkkel, mintha tudná, hogy mindenkinek dolga van, senki nem ér rá őt istápolni, mert talán tudják is róla, hogy nem szorul istápolásra.

Nem lett volna könnyebb a helyzete, ha társ van mellette, ezt jól tudta a vörös hajú néni. Emlékeiben elevenen élt az az este, amikor a moziból hazaérkezve belépett az ajtón, és a nagynénje nem szólt semmit, csak nézett rá, és abból a pillantásból ő hirtelen azt se tudta megállapítani, vádolja-e, amiért elment, vagy megkönnyebbült, hogy végre hazaért, de neki akkor ott valami miatt megsajdult a szíve, és nem ment többé el, sem moziba, sem sehova, senkivel. Még a néni

halála után sem. Jószerivel ki se tette a lábát a kertjéből. Vasárnaponként, amikor a bolt zárva volt, a ház melletti kis kertben locsolgatta a paradicsomjait, paprikáit, délutánonként pedig a karosszékben ülve olvasta sorban a regényeket, amik érintetlenül megmaradtak a könyvespolcokon. Mert régen a könyvtárszoba volt, ahová beköltöztették őket. A kert végében állt, az utcafronton, apja dolgozószobának használta annak idején, aztán később ez lett az otthonuk, ez a könyvekkel teli, hatalmas szoba, melynek előteréből kis mosó- és főzőkonyhát alakítottak ki maguknak, alatta a bolthelyiség, hátul a raktár, a kicsi kert, valamivel beljebb a kerti vécé deszkaabódéja, amit az apja kedvéért nem bontottak el. Itt éltek eleinte ketten, a vörös hajú néni meg a nagynéni, aztán később a vörös hajú néni egyedül, akinél én iskolába mentem mindig a vékonyka, görbe vajaskiflit meg az irkafüzetet vettem.

A Schönburg-alagút

Oberczián Géza

CELEB*

A 18.25-kor menetrend szerint áthaladó nemzetközi expressz karácsony este néhány perccel hét óra előtt csikorogva megállt a kisvárosi pályaudvaron. A szerelvény hosszú monolitja halványan derengett a sűrűsödő ködben. Az ügyeletes forgalmista sokáig meresztgette a szemét, amíg hinni mert a látványnak. Egy hosszú percig nem történt semmi, akkor a vonat közepe táján kinyílt egy ajtó, és valaki leszállt. Mire a forgalmista lélekszakadva kiért a peronra, a vonat rövid füttyentéssel továbbindult. Az érkezőnek nyoma sem maradt, néhány lépés után beleveszett az esti homályba.

Gyulainak rettenetesen fáj a feje. Az elmúlt öt évben minden szentestén fáj. Régebben értette, mert borzasztó másnaposra itta magát, de amióta leszokott, csak a rosszullet maradt a mindent felejtető bódulat nélkül. Ilyenkor eszébe jutott, mennyivel egyszerűbb és észszerűbb lenne újrakezdeni az ivást, végül azonban, lévén a rosszullete kizárólag erre az estére korlátozódott, elvetette az ötletet. Ehelyett egyedül feküdt a szobájában könyvvel a kezében, de egy szót sem tudott volna visszamondani az elmúlt fél órában olvasottakból. Arra sem emlékezett, lapozott-e egyáltalán. Hiába próbált elmerülni a kisváros életét behatóan ismerő, itt élő és alkotó kortárs író művében, gondolatái elkalandoztak. Leginkább régi karácsonyok és kislányos ölelések emlékei törtek fel, csillogó szemek és boldog mosoly, ahogy feltárult az ajándék a gyenge ujjcskákkal letépett díszcsomagolás alól. Megrázta a fejét, hogy megszabaduljon a gondolattól, ettől mintha folyadék lódult volna meg az agyában, kezdett lüktetni a fájdalom. Visszatért a könyvhöz, hogy ne kelljen a saját bajaira figyelni. Gyulai öt éve, mióta a fővárosból ide költözött, küzdött a helyiek életének, gondolkodásának és nem utolsósorban beszédének megértésével, de ez mindeddig megoldhatatlan feladatnak bizonyult. A könyv fülszövege szerint „szociográfiai igénnyel és pontossággal mutatja be a kisváros lakóinak életét, annak változásait a rendszerváltozás óta eltelt harminc évben,

---

* Etüd a *Kisvárosi noir* sorozatból.

feltárva a helyi társadalom múltjából fakadó egyenlőtlenségeket, amelyek a szocialista-kommunista társadalmi berendezkedés intézményrendszerének felbomlásából és ezáltal a megélhetési források gyökeres átalakulásából erednek, különös tekintettel a lakosság földhöz való viszonyára”.

Eszébe jutott, hogy ülhetne most az ikerház másik lakásában a szállásadónőjével, és beszélgethetnének. Erzsike, a csinos özvegy igyekezett mindenben a kedvében járni, teljes ellátást biztosított az albérlőjének, bár ez nem lett volna kötelessége, szabadkozott is miatta eleget Gyulai. A nő szívesen beszélgetett is, néha órákig mesélt az unalmas életéről, a férjéről, aki néhány éve halt meg rákban, a gyerekekről, akik külföldön keresik a megélhetést, és hiába diplomás mindkettő, bolti árufeltöltőként, illetve a fiatalabb pincérnőként dolgozik Angliában. Egy kudarc az életem, mondogatja ilyenkor, egyedül maradtam, pedig a legszebb lány voltam a városban, mindenki engem akart, és míg ezt mondja, kihúzza magát, kicsit Gyulai felé fordul, hogy még mindig látványos domborulatai legjobb formájukat mutathassák, és szemében csillan az üzenet, hogy e sikertelenségnek szívesen véget vetne a férfi oldalán. Ma este is szívesen enyhítette volna a magányát, meghívta közös ünnepi vacsorára, hisz ő is egyedül lesz, mondta, ne engedjünk a sorsnak, tartsunk össze, ketten jobb, mint külön-külön, bizonygatta, de Gyulai udvariasan elhárította a meghívást. Elképzelni sem volt hajlandó, mire vezethetne, ha engedne az özvegy kezdeményezésének.

Mihez kezdjen az ember ilyen szövegekkel, tűnődött Gyulai, mint „A kultúra mindig is jellemző volt a város életére, az 1920-as években saját színháza is volt, vasárnaponként a polgári elit megtöltötte a nyikorgó széksorokat, és akár huszadszor is tapsolt ugyanannak az operettnek, utána pedig a Vörös Kakasban lelkesen ecsetelték, hogy a primadonna ma mennyivel jobb formát nyújtott, mint az előző héten, amikor is éppen szakított a segédrendezővel, és ez erősen meglátszott az előadásán. Ekkor járt valószínűleg ünnepelt országos sztár a városban utoljára, az új rendszerben épült kultúrház sosem tudta betölteni az űrt, ami a színház megszűnésével alakult ki. Lassan, de eltűnt az igény, és az addigra polgárok helyett proletároknak, illetve elvtársaknak szólított lakosság leszokott a kulturális események látogatásáról. A mozi hosszú ideig kitartott és vonzott is tömegeket, de a rendszerváltás utáni modern követelményeknek már nem tudott meg-

felelni sem az épület, sem a technika, ezért bezárták, azóta az ismét polgároknak nevezett lakosság kénytelen a nyolcvan kilométerre lévő megyeszékhelyre járni a plázába. Legtöbbször viszont már akkor sem állnak fel a tévé elől, ha tényleg neves előadó érkezik a legtöbbször üres, leginkább esküvőknek helyt adó kultúrházba.” Mérgesen lecsapta a könyvet. Nem értette a televízió előtt ülőket, ő sosem nézi, nincs is ideje rá, ha pedig mégis, untatják a csiricsaré műsorok és persze a rengeteg reklám. Sosem volt nagy olvasó, inkább a történet érdekelte, kevésbé a háttér, bár nyomozóként éppen ellenkezőleg, mindig alaposan felderítette a körülményeket, ez volt az erőssége, ezért lehetett az egyik legeredményesebb a szakmában.

A telefon csörgése fizikai fájdalmat okozott, összerándult, majd felpattant, hogy mielőbb felvehesse, csakhogy abbamaradjon a fülsüketítő zaj. A kapitányságról hívták. Az ügyeletes zavarában szinte elnézést kért, amiért az ünnepen ártogat (így mondta, Gyulai csak találgatni tudott, hogy ez a zavarást jelenti), de történt valami a vasútállomáson: bejelentés érkezett. Gyulai alig akart hinni a fülének: maga tényleg azért hívott fel, hogy közölje, a forgalmista szerint a vasútállomáson megállt egy vonat, és leszállt róla egy utas? Mégis hol kellett volna megálljon, vagy leszálljon a szerencsétlen? Az ügyeletes hebegett valamit a menetrendről, és hogy rendellenes volt a megállás, de Gyulai letette a telefont. Igaz, hogy önként vállalta a készenlétet az ünnepekre, de nem akart minden piszlicsaré ügygel foglalkozni.

Halk kopogás szakította meg a mérgelődést, óvatosan nyílt az ajtó, és Erzsike feje jelent meg a résben:

- Bocsánat a zavarásért - mondta halkan -, de felhívtak a szállodából, magát keresték, mert aggódnak az új vendég miatt, még mindig nem érkezett meg, pedig már egy órája, hogy leszállt a vonatról.
- Gyulai hüledezett.

- Ez ugyanaz a vonat, ami megállt a pályaudvaron, és leszállt róla egy személy, akiről nem is tudni, hogy kicsoda? - kérdezte hitetlenkedve.

- Dehogynem tudni! Egy híres énekesnő az, mindenki ismeri a tévéből - bizonygatta a nő -, de eltévedhetett, nem ismeri a várost, még sosem járt nálunk.

- És mit várnak tőlem a szállodások? - kérdezte Gyulai.

- Szeretnék, ha a járőrök megkeresnék, és elkísérnék hozzájuk, már minden elő van készítve a fogadására.

- Ó, te jó ég! Lassan mi leszünk az óvoda a városban – sóhajtott a nyomozó –, rendben, felhívom az ügyeletet, hogy küldjön ki egy járőrt.

- Milyen izgalmas, hogy egy ekkora híresség érkezett hozzánk – lelkesedett Erzsike, de Gyulai lehütötte azzal, hogy dolga van, ha nem bánja, egyedül maradna inkább. A nő kénytelen-kelletlen kioldalgott, még visszanezett az ajtóból, de a férfi kezében már ott volt a mobil, és tárcsázott. Abban a pillanatban, még mielőtt elindíthatta volna a hívást, a telefonja újra csörögni kezdett. Gyulai összerendezte a váratlan zajtól. A kijelzőn látta, hogy Ilcsik tizedes keresi. Ma nincs is szolgálatban, mit akarhat vajon, tűnődött. Kelletlenül vette fel, és még bele sem szólt, amikor elárasztotta a lány harsány lelkesedése:

- Most hallottam, Gyulai, hogy micsoda hírességet keresünk, ő a kedvencem, szeretnék én is részt venni a kutatásban – hadarta egyszuszra.

- Tizedes, ön tényleg felhívta a feljebbvalóját, hogy hivatalosan kérje a szolgálatba helyezését ma este egy akcióban, ami nem is létezik? – kérdezte a férfi.

- Elnézést kérek, hadnagy úr, én csak... kérek engedélyt... – hebegte a lány meglepődve.

- Árulja el, Mária, maga honnan tud minderről – kérdezte Gyulai megenyhülve –, ki beszélt magának az eltűnt személyről?

- Az anyukám unokatestvére hívott fel minket, hogy tudunk-e valamit, mivel hogy én a rendőrségnél... ugye...

- Azt már meg se kérdem, ő honnan tudta – sóhajtotta a férfi lemondóan.

- A sógora a vasúttól mondta...

- Értem... Tizedes, legyen egyenruhában a körzeti megbízotti irodában húsz perc múlva – zárta le Gyulai a beszélgetést.

Az iroda a főút végén, a városhatárhoz közel volt, nem messze Gyulai lakásától. Mire odaért, a ház előtt már ott parkolt két járőr-kocsi. Kávé illata áradt ki a szobából. Amikor belépett, a lány és két kollégája vigyázzba merevedtek.

- Jelentkezem, hadnagy úr! – hangzott kórusban az előírás szerű köszöntés.

- Pihenj – mondta Gyulai –, nekem is jut kávé?

Ilcsik tizedes egy csészét tett elé.

- Feketén, két cukorral – mondta halkán. Gyulai rámosolygott: – Köszönöm, Mária.

Néhány perccel később indultak is, a járőrök szisztematikusan elkezdtek átfésülni az utcákat a forgalmasabbaktól az eldugottabbakig, míg Gyulai és a tizedes a szállodába mentek.

- Szóval nem foglalt szobát egyetlen híresség sem - összegezte a hallottakat Gyulai -, akkor mégis mi a fészkes fenéért hívták a rendőrséget? Hangjában nyoma sem volt a megszokott kimértségnek, ingerült volt és csalódott. - Nem gondolják, hogy jobb dolgunk is akad, mint az ünnepen a ködös utcákon egy fantomot kergetni?

A szálloda igazgatója, aki egyben az egyik tulajdonos is, elnéző, kissé leereszkedő mosollyal válaszolt: - Látszik, hogy ön új nálunk, hadnagy úr, a nagyváros után nehéz lehet elképzelni, hogy a városnak mindössze egyetlen szállodája legyen, mindazonáltal emlékeztetném, hogy ön is itt szállt meg az ideérkezése első heteiben, amíg a lakása fel nem szabadult. - Gyulait majd szétvetette a düh, de az igazgató folytatta: - Hová is mehetne máshová egy érkező, mint hozzánk? - tette fel a szónoki kérdést, és rögtön hozzátette: - Ezért hát természetes, hogy amint hírt kaptunk az érkezéséről, a legjobb lakosztályt készítettük elő a számára, és az is természetes, hogy - és itt felemelte a mutatóujját - aggódunk, amiért nem érkezett meg, és persze igyekszünk minden tőlünk telhetőt megtenni a vendégünk biztonsága érdekében.

- És mi örömmel segítünk, amiben csak lehet - felelte Ilcsik tizedes, és folytatta volna, de Gyulai lesújtó pillantása láttán gyorsan visszakozott.

- Árulják el, maguk kitől értesültek az illető érkezéséről? - kérdezte a hadnagy. Az igazgató a recepcióásra nézett, az a főpincérre, az a felszolgálóra, aki Ilcsik tizedest fixírozta már jó ideje, és aki nemes egyszerűséggel kijelentette: egy vendégtől hallottam, de már elment...

Gyulai egy hangos nyögéssel felállt, és szó nélkül kifelé indult. Az ajtóból jelentőségteljesen visszanezett a tizedesre, aki felpattant, zavarban elköszönt, és kisietett a főnöke után.

- Nézze, Mária - magyarázta Gyulai másnap délelőtt az őrsön -, meg kell őriznünk az objektivitásunkat, a tények alapján kell következtetnünk, nem ragadhat el a szóbeszéd. Lássuk, mit tudunk: tegnap este megállt egy vonat a pályaudvaron, aminek csak át kellett volna haladnia. Alig egy perc után tovább is indult. Ennyi. Minden más mendemonda, pletyka. A forgalmista majdnem részeg volt, nem bizonyítható, hogy leszállt-e valaki, a vonat pedig már rég a Balkánon

robog valahol, nem lehet tanúkat keresni. A vasút eddig nem jelzett rendellenességet ezen a vonalon.

- Akkor miért jön ez a rengeteg telefonhívás? - kérdezte a tizedes.
- Ennyi ember nem tévedhet....

Az első hívás reggel hét óra körül érkezett, a bejelentő látni vélte az eltűnt énekesnőt a belvárosban, amint egy pékségbe próbál bejutni, elfelejtve, hogy karácsony első napja van: biztos éhes volt szegény, egész éjjel bolyonghatott a fagyos utcákon, tette hozzá együttérzőn. A délelőtt folyamán sokasodtak a hívások, ki az Árvaszegben, ki a Dülönél, mások a Cseresnyésben, megint mások a piactéren vélték látni a hírességet. Pontos leírást is adtak róla, volt, aki szerint flitteres fellépőruha volt rajta, és kilátszott a csupasz karja, más szerint prémes hosszú télikabátot viselt, és rém elegáns volt, valaki esküdött rá, hogy vadászházában látta, hosszú csizmát és elegáns zöld vadászkosztümöt viselt kalappal a fején, fegyver volt a vállán, és a Dülő felé tartott.

A járőr folyamatosan cirkált, és csodálkozva számolt be a szokatlanul nagy forgalomról és sokadalomról az utcákon. Gyulai utasítására utánanézték a földúton kóborló fegyveresnek is, de senkit sem találtak, viszont elakadtak a sárban, úgy kellett egy másik kocsival kihúzni őket a jeges kátyúból.

- Erre biztos nem járt senki, nincs bejelentett vadászat, a vadásznak nincs nyoma - jelentették.

Dél körül egy csapásra abbamaradtak a hívások, csak a szálloda igazgatója érdeklődött aggódva, hogy akkor készítsenek-e díszebédet a vendégnek, s hogy mikorra várható az érkezése. Gyulai azonnal rávágta, hogy készítsenek és tartsák melegen. Azután nevetve szólt Ilcsik tizedesnek, hogy nagy ebéd várható, tartson vele.

Egy órával később úgy határoztak, a szállodába menet előbb körbejárják a várost, az a tizenöt-husz perc belefér. A Belvárosban a polgármesteri hivatal által felaggatott ünnepi díszítés sápadtan világitott a vékony ködön átszűrődő fényben, a Városháza előtti karácsonyfa színes díszekre ráült a dér. A Felsőváros tizenkilencedik század végi kopott, de színes mezővárosi polgárházainak utcasori ablakaiban karácsonyfák látszottak, rend volt és tisztaság, a régi tisztviselőtelep így őrizte hajdani méltóságát. A Cseresnyés újonnan épült lakóparkjában minden zsebkendőnyi kertben villogó fényfüzérékkel feldíszített fenyőfák álltak, az emeleti ablakokba pedig piros Mikulás babák

igyekeztek bemászni. Az Árvaszezen szinte nyoma sem volt az ünnepnek, néptelen, sáros utcák, a járdás oldalon a gyümölcsfák ágairól jégcsapok lógtak, a másikon gazos árokpart nyúlt el fehéren, de az egyik régi vályogházból hangos lakodalmos muzsika szólt, nótázás, csujjogtatás, Gyulai odakacsintott a tizedesre, de az rosszálló fejrázással válaszolt.

- Ezeknél mindig ez megy, rengeteg bejelentést kapunk csendháborítás miatt, képtelenek úgy élni, ahogy az elvárható, bűnözők ezek, ki-be járnak a börtönbe, minden héten balhéznak valamit - mondta bosszankodva.

Egy terecskén elhanyagolt ruházatú szőke nő botorkált keresztül, Gyulai úgy nézte, mint aki kísértetet lát. - Álljon meg, Mária, álljon már meg! - kiáltotta türelmetlenül. A nő hajléktalan volt, alulöltözött, szemmel láthatóan fázott, éhezett, és ki volt száradva. Bármely hétköznapon a rendelőintézetbe vitte volna, de az ünnepre való tekintettel más ötlete támadt. Ilcsik tizedes minden tiltakozása ellenére, miszerint jobb lenne, ha elengednék és hagynák, hogy tegye a dolgát, hisz nem követett el semmit, beültette a rendőrautóba, és a szállodához hajtottak. Ünnepélyesen bemutatta az igazgatónak mint a díszebéd vendégét, akit annyira vártak, az eltévedt szőke nőt, majd Mária duzzogása ellenére mindhárman asztalhoz ültek, és megebédeltek. Az igazgató tüntetően távol tartotta magát tőlük, de azért kijelentette, hogy soha nem várt volna ilyen ízetlen tréfát a törvény képviselőitől, miközben ő minden erejével igyekszik fenntartani az intézménye méltóságát.

- Mégis mit akart demonstrálni ezzel, Gyulai? - kérdezte később a lány az irodában -, annyira kinosan éreztem magam, legalább elmagyarázhatná... - A férfi nem felelt, elfoglaltnak tette magát, mintha egy aktát olvasna, majd amikor felnézett, csak annyit mondott: - Menjen haza, Mária, lejárt a szolgálat, ünnepeljen a családjával, amíg teheti.

Este a férfi visszatért a könyvéhez. „A városban kevés a lokálpatrióta - olvasta -, a többség legszívesebben máshol élne, ez meglátszik a külföldre távozó fiatalok nagy számán is. Egy dolog azonban mindig összekovácsolja a város lakóit: a büszkeség, ha egy-egy ivadéuk országos hírnévre tesz szert, legyen az színész, énekes, sportoló, vagy egy tehetségkutató felfedezettje, ne adj' isten valóságshow résztvevő. Számukra ők fontosabbak, mint Puskás Öcsi, még magánbeszélgetése-

ikben is gyakran hivatkoznak rájuk: ...tudod, annak az innen származó híres színésznek a másodunokatestvére, még ott is laknak ugyanabban az utcában az Árvaszezen... A celebvilág nagyon erős hatást gyakorol a gondolkodásukra, bennük látják ugyanis a siker megtestesítőjét, amiről úgy gondolják, itt élve ők sosem érhetik el. Szóval a híresség nem a tehetségével hódít, hanem azzal, hogy megmutatja a reményt, hogy nem is annyira kilátástalan a helyzet, meg lehet csinálni, ki lehet innen törni.” Gyulai ráébredt, hogy az ő ismertsége is ebből fakadhat, csak fordított előjellel: ő volt a híres, országosan ismert sztárnyomozó, aki azután később, a botrányai után ide került, és akit annak ellenére, hogy sosem fogadták be az itt élők maguk közé, mégis mindenki ismer, vagy legalább hallott róla.

Szilveszterig megcsappant a telefonos bejelentések száma, hogy ki, hol, mikor látta a híres szőke énekesnőt, az emberek a fodrásznál, a kocsmákban, vendéglőkben, a piacon és az orvosi rendelők tumultusában más témákat kezdtek feszegetni, készültek az újabb ünneplésre, az eset lassan feledésbe merült.

Az év utolsó napján épp a kollégákkal beszéltek meg az éjszakai beosztást, amikor Gyulait telefonhoz hívták. Egy régi fővárosi nyomozó barátja kereste. Mindig is jóban volt az éles eszű fiatalemberrel, most is örömmel vette fel a kagylót. De nem baráti csevegésről volt szó, a kolléga hivatalos megerősítést kért a tényről, mely szerint december huszonnegyedikén este hat óra negyvennyolc perckor a nemzetközi expressz valóban megállt-e a városban, és ténylegesen leszállt-e valaki.

- Megállt a vonat abban az időben, igen, de a leszállás tényét senki nem erősítette meg - válaszolta Gyulai -, eltekintve attól, hogy az egész városban keringett a pletyka, miszerint egy híres énekesnő érkezett inkognitóban, de kiderült, hogy ezt a részeges forgalmista kezdte terjeszteni, úgyhogy nem megbízható az értesülés - tette hozzá.

- Pedig ez nagyon fontos - mondta a fiatal nyomozó -, ettől függ, hogy tényleg van-e téglá a szervezetünkben, vagy nincs.

- Hogy érted ezt? - kérdezte Gyulai.

- Nos, ez bizalmas információ, kezeld is úgy! - felelte. - Összehangolt akció volt aznap éjjel a határon a kinti rendőrséggel, mert bejelentést kaptunk, hogy a Balkán felől nagyobb kábítószer-szállítmány érkezik tehervonaton. A kérdéses szerelvényt félreállították, még mielőtt átléphette volna a határt, emiatt alakult ki néhány perces

csúszás a menetrendben, amiért meg kellett állítani nálatok a nemzetközi expresszt. De nem találtunk semmit. És az összekötő is eltűnt, akinek a határon kellett volna várnia a szállítmányt. Őt egy kolléga már Budapest óta figyelte, vele együtt utazott a vonaton, de végül szem elől tévesztette. Arra gondolunk, valaki felhívhatta a gyanúsítottat útközben, és elmondta neki, hogy ellenőrzést tartunk, ő meg jobbnak látta kereket oldani. Az akcióról a kintieken kívül csak az én csoportom tagjai tudtak, úgyhogy, ha volt ilyen hívás, és emiatt az emberünk leszállt a vonatról, az azt jelenti, valaki közlünk szivárogtatott a szervezett bűnözésnek.

- Tényleg azt jelenti - helyeselt Gyulai -, de nincs megbízható információm, csak valószínűsíteni lehet, hogy valaki leszállt. Erre pedig nem alapozhatsz, szóval nem tudok segíteni.

Aznap éjjel a városháza előtti téren Gyulai és Ilcsik tizedes a tömeget fürkészték. A sztárfellépő egy hosszú, szőke hajú fővárosi énekesnő volt, őt kísérgette a tizedes, aki nagyon nagy megtisztetésnek vette, hogy segíthet a híres idegennek, és bennfentes módjára egy alkalommal barátságosan odasúgta neki: tudom ám, hogy karácsonykor is itt járt...

- Soha életemben nem jártam még ebben a koszfészekben - nyafogta a híresség -, és most sem jöttem volna, ha a hülye menedzserem és a még hülyébb ügyvédem nem veszítik el a pénzemet egy befektetéssel. Akkor nem lennék rákényszerülve az ilyen ócska haknikra itt az isten háta mögött...

- Magát itt mindenki szereti és tiszteli, ebben a hidegben is alig várják, hogy láthassák énekelni, ők is megérdemlik a tiszteletet, nem gondolja? - vágta oda a tizedes mérgesen, és kirobogott az öltözőből.

- Igaza volt, Gyulai, megint igaza volt - mondta a lány -, a mi megtalált hírességünk, a szerencsétlen hajléktalan nő sokkal jobban megérdemli a törődést, mint ez az elkényeztetett sztárocska.

- Magának is igaza volt, Mária - mondta Gyulai -, ha bejelentés nélkül megáll egy vonat, aminek csak áthaladnia kéne, ott valóban nyomozni kell...

- Gyulai, maga reménytelenül kiismerhetetlen, mégis mi vette rá, hogy igazat adjon nekem?

Gyulai mosolygott: - Jó éjt, Mária, vigyázzon a sztárjára, nem szeretnék riasztást kapni, ugyanis én hazamegyek és lefekszem.

Tamás Kincső

A TENGER

- Elválok - mondja Ágnes. Vörös fürtjeit meglibbenti a nyugati szél.

A nap éppen hanyatlik a tengerbe. Gyerekek játszanak a homokban, két anyuka mellettük, az apák a közeli kocsmá teraszáról vigyázzák a csapatot. A temérdek napsütés, az égbolttal a végtelenben találkozó tenger, a kifogyhatatlan és mindenüvé befurakodó homok, az elemek ipari mennyisége a szabadság érzetével ajándékozza meg a nyaraló családokat. A közös kirándulás első napjaiban tíznél is több gyerek gyűlt össze, majd két család más irányba vette az útját, utolsó napra hatan maradtak. A hangzavar, a gyerekek közti feszültség érezhetően csökkent.

István számított rá. Ágnes férje nem tartott a családdal. A legnagyobb lány is otthon maradt, ő már saját útját járja. A legkisebb Istvánkával egyidős. Most együtt építik a homokvárat, küzdenek a hullámokkal. A tengerhez túlságosan közel épült a vár, a hullámok bele-belenyalnak a két szélső bástyába. Isti rendületlenül ássa a vizesárkot, hogy az építményt védje, a tengervizet elterelje. Réka, Ágnes legkisebb leánya kagylókkal díszíti a tornyokat, mint aki nem akarja tudomásul venni, hogy a vár épségét végveszély fenyegeti. Amikor nekifogtak, a tenger fehéren habzó szegélye öt-hét méternél is messzibb volt, a felkerekedő nyugati szél estére magas hullámokat küld, hogy rombolják le a homokvárat, reggelre nyoma se maradjon. Új nap, új part, a szél, a víz és a homok nem alkuszik.

- Réka, segíts! - szól a fiú kétségbeesetten. - Ha nem csinálunk valamit, oda a várunk!

- Majd holnap kijavítjuk - válaszol a kislány. Piros szoknyácskája vizes, a tenger barnára sült lábfejét nyaldossa. A legszebb kagylókkal körberakja a tornyot, a torony tetejére csavaros csigák kerülnek, csúcsukkal kifelé. Elégedetten szemléli a nagy munka eredményét. Istvánka sáncol, ás, karja könyékig homokos, körme alatt sérti már mind a tíz ujját. Bármekkora hosszú, bármilyen mély az árok, a tenger hullámait nem nyeli. Stratégiát vált: homokot hord. Gátat épít.

A férfi félszeggel a fiút nézi, meg a kislányt a homokvár körül. A másik négy gyerek, köztük Ágnes nagyobbik lánya, néhány lépéssel odébb, egymással szemben, valami fontosról beszélhet, mert arcuk igen komoly. Kezük külön életet él, a meleg homokban matat, elkülöníti a szárazat a nedvestől, betemeti, majd kitakarja az apró, meztelen gyereklábfejeket.

Tenyérével óvva a lángot, rágyújt.

- Értem - válaszolja az első kifújt füsttel.

A nő rakoncátlan vörös tincseit, amelyek eddig arcát takarták, hátrafogja.

- Ennyi? - néz a férfitra kérdően.

- Mit vársz? Mit mondjak? Felnőttök vagyunk, mindenki csinál, amit akar.

Ágnes csatot szúr a hajába. Fél siker a szél cibálta vörös tincsek ellen.

- Én téged akarok - mondja. - Úgy volt, hogy összeházasodunk.

István magában káromkodik, mert egyszer valóban azt mondta, elveszi a nőt feleségül. Szidja magát a meggondolatlanságáért. De az nem most volt, azóta sok minden változott.

- Hát én nem válok, az biztos. Vetesd el magad Lórival, ő volt a pasid az elmúlt fél évben.

Ágnes nyelget.

- Valaki kellett, amíg te visszamentél a feleségedhez. Nem bírom a magányt.

- Ágnes, ott a férjed, akit magasról leszarsz. Minden este fölmeleg, hogy a gyerekeidnek mesét olvasson. Gondolom, utána dugtok is egyet. Milyen magányról beszélsz? Te a szexhiányt nem bírod, nem a magányt. Hányszor aludt ott, mióta külön laktok? S hányszor Lóri? S mit gondolnak minderről a gyerekeid, hm? Mit gondol a nagylányod, aki mindent lát, mindent tud? A gyerekek nem hülyék.

István tudja, hol a nő kényes pontja. Egyenesen oda dőf. Nem kell elvált nő. Az elvált nőt nincs kihez hazaküldeni. Nem feszeng, gondolatait könnyedén eltereli. Gabriela jut eszébe, vajon merre jár, mit csinál a meleg nyári estéken. Hirtelen féltékenység tör rá. Legszívesebben kocsiba vágná a gyereket, és hazaszáguldana. Nyolc óra az út hazáig. Reggelre tervezte az indulást.

Ágnes hajtűje kilazul, a tincsek ismét az arcában cikáznak. Nem fogja vissza a haját, mert szeme tele könnyel, hamarosan elindulnak lefelé az arcán. Büszkesége annál nagyobb, minthogy sírással próbáljon hatni a férfira. István elnyomja a cigarettát. Figyeli, a nő bánata mikor csap át visszafojthatatlan zokogásba. Nem hiányzik jelenet, sem kérdező, értetlenkedő gyerekek. Eddig minden rendben, lefoglalja őket a tenger, nem látnak, nem hallanak.

Látván, hogy a nő meglepően jól uralkodik magán, átöleli a vállát.

- Gyere, nézzük meg a homokvárat, aztán fekvés. Kint is alhatunk, mára csillagos eget jósolnak, holnap ér ide az eső. Veszek egy üveg jó vörös bort. Mit szólsz? Iszunk egy üveg jó bort, mint régen. Vagy kettőt. Aztán szeretkezünk egy nagyot, aztán meg alvás, mert holnap mindketten vezetünk, és épen haza kell érni.

Ágnes letörüli könnyeit, feláll, igazít a szoknyául szolgáló vékony, rojtos szélű, piros kendőn. István indul a gyerekek felé. Sötétedik, az esthajnalcsillag magasan ragyog az égen. Alatta a hold, éppen a lenyugvó nappal átellenben emeli teli képét a tenger fölé. Nyugaton megjelennek az első felhők. A front, amit István telefonja jelez, és amihez a nyaralást igazította, lassan kúszik a nyaralók fölé.

Istvánka kétségbeesetten harcol a hullámokkal. Kétségbeesett és dühös. Nem a tengerre haragszik, hanem a kislányra, amiért nem segít védeni a várat. Nem érti, hogyan bíbelődhet a díszítéssel, amikor ekkora veszély fenyegeti az építményt. Reggeltől dolgoznak rajta. A vár veteményeskertjét, kápolnáját már elvitte a víz.

- Gyere, hadd a bánatba. Jövőre majd távolabb építitek a várat.

- De hát csak itt elég vizes a homok! Apa, te tudod egyáltalán, mennyi víz kell egy homokvárhoz?

István nem tudja. De azt látja, hogy a gyerekek aludni kell, estére a maradék türelmüket is kiszívja a tenger sós szele, a nap, a víz. A fiú ledobja a lapátot, indul az apja felé. Utolsó mozdulatával belerúg az egyetlen épen maradt vártoronyba, a gondosan tűzdelt hosszú tengeri csigák szanaszét repülnek. Akkor se a tenger, inkább ő.

Réka anyjára néz. Nem érti. A nő legyint. „Hagyd!” – súgja. A romok fölé hajolva segít kiválogatni a kislány kedvenc csavaros csigáit.

Cseh Katalin

LÉTHATÁR

Ildi mama mosolyog:
egyik szemében a nap,
másik szemében a hold.
Akkor is mosoly dereng
az arcán, amikor szomorú
vagy éppen fáradt.
Ildi mama lelkesen mesél
unokáiról, büszke rájuk.
Ildi mama minifánkokat süt,
gyöngyöznek a forró olajban:
kíváncsan illatoznak,
nemsokára el is fogynak.
Ildi mama templomi hangversenyre,
majd könyvbemutatóra készül,
visszafogottan elegáns,
békebeli nagyasszonyok
méltósága tekintetében,
mozdulataiban, tartásában.
Ildi mama derűt sugárzó
emlékek széteső szekrénye...

Ildi mama keskeny, imbolygó pallón
egyensúlyoz az öröklétbe át,
csak a sóhaja marad itt:
lombról lombra továbbítják a fák...

TORNÁC

Már kora reggel ott üldögél
kutyája lába előtt hever
senki sem látogatja
sem rokon sem ismerős
sem ismeretlen
mégis örök várakozásban él
mely naponta egyre vékonyul
de nem fogy el

Régi fényképeket nézeget
sárgult lapú újságokat
leveleket...
aztán a konyhába megy
hogy kamillateát főzzön
a kutya vele tart

Hirtelen szél kél
lesöpri az asztról
a papíralapú emlékeket
nem hajol utánuk
hagyja hogy menjenek...

Sötétedés után is ott ül még
a csillagokat számolná
de hát csillagtalan az este
csak a csönd csillan
csak a csönd csak a csönd
csak a csobogó csönd...

FILM

Ott álltunk sokáig
és a vizet bámultuk
a hullámokat a fodrozódást
a naplementét a holdfelkeltét
a sirályok elegáns röptét
a csillag-csengettyűs éjszakát
a pillanatnyi örökkévalóságot
amikor csak te voltál és én
mi voltunk mi voltunk
hol voltunk hol nem voltunk

Most is ott vagyunk még
most is csak mi ketten
hatalmas partmenti
moziteremben...

Filmeket nézünk
nézzük lankadatlan
ép testben a lélek
diribdarabban...

A 16. szakasz bombázása

Rumi Enikő

ARS VITAE

Az ónűvegen beszivárgó fény festékcsíkjai gúzsba kötnek.
Mégis olyan vagy nekem te, mint minden holnap:
ujjaim közötti réseken átbucskázó homok,
szavak, csók, vagy minden mozdulat, melynek értelme
egyetlen pillanatban fogan, s enyészik el.
Hazahozlak, amikor zavart, homályos tekintetemben észreveszem,
mit én is keresek,
s eltaszítlak, amikor megtalálom neked,
s nem az, mit én kerestem.
Így töltelek fel, mint napokat el
hamis színekkel,
s így nem találom meg soha, úgy lehet,
mi engem illet.
Magányosan bennem, velem, mellettem
így engedsz el, s hagyod, hogy felfedjem
végül, mi nekem te vagy.
Ki az enyém vagy, élet.

ANAMNÉZIA

Belenéz a hosszú sötétségbe,
elindul.
Jó sokáig nem hibázik, ki tudja, meddig.
Ezért nem hibáztatja senki.
Hiába rettegi az ilyesmit, vagy titokban
reméli, hogy megússza
legalább a leleplezést, hogy retteg.

Arra gondol, mi lesz,
ha nem hosszú a sötétség.

Kicsapódik az ajtó,
vagy hirtelen kinyílik a szeme,
és nem lesz késő.

Nyárfa tétova emléke leng a falon.

SZERELEMFÉLTÉSBŐL

Vigyázol magadra, és tudod,
hogy én is vigyázok rád.
A verekedéstől
őrizkedsz, bár tudod,
nem kapnék frászt az ijedtségtől,
ha véletlenségből nekimennél értem
egy vetélytársadnak. Bár nem szerelemfáltésból
mondom, de van olyan.

Szerelemfáltésból
az ember olyan sok más után jár;
szerelemfáltésból
a nő nem mer szólni,
csak megszokásból az öltözőszekrénynek magyaráz.
Védtelességétől a tükörben nem látja magát,
átkozza az agyát, a lábát, a Fortunát, a családját – nahát!
De szerelemfáltésból, az orránál tovább
ő se lát.

Varga Melinda
HULLÁMTÖRŐ

előtte a Földközi-tenger,
mögötte az Atlanti-óceán,
az idő a hullámtörő.
mindig akkor hívják,
amikor elképzeli
ajka húsát,
nyelveik ölelkezését.
akár két test miniatúrái,
szorosan összefonódnak.

FOTONZÁPOR

nem szereti a nagyvárost,
sose fogja megszokni a földalatti utakat
és az agyonzsúfolt mozgólépcsőket,
a tudat jégkérge alá rekedt
sok kóbor árny ilyenkor
a fény felé tör.
behunyja a szemét,
hegyekről képzelődik.
gyerekkor sűrűjébe menekül.
az erdő mélyén fotonzápor zuhog.

MOSOLY NYÍLIK KÖLDÖKÉBŐL

lilavörös május, alkonyodik,
az ablakon visszatükröződik a fény,
akár a női kagyló, olyan ez a pillanat,

amikor vár a vágyra, és a vágy,
mint kúszó fény sugar, útnak indul.
dús barázdákban zöldell a fű,
a tulipánok az égre szegeznek fejük,
imára kulcsolja kezét a fa,
integetnek a virágujjak.
javíthatatlan romantikus a lelke,
pragmatikus dolgokra süket,
túl sokáig volt magában,
szomjazza a csodát,
a villanásnyi fényt.
vár rá türelmesen a
színesztéziába illő tavaszi képben,
egészen költői és melankolikus,
kisírt szemekkel, mint a filmekben
és játékos szívvel, ahogy
a szerelmes nők tudnak csak várni.
kár, hogy amire odaér a férfi,
elnyílnak az orgonák,
és a lila illatról
legfeljebb csak mesélni tud neki.
elképzeli, ahogy végigkúszik
gerincén tenyere,
beleborzong a bőre.
mosoly nyílik a köldökéből
csókjai nyomán.

HARMADIK ÉJSZAKA

vézna ujjú fák színes csipkét
hímeznek a langyos, esőszagú légből,
a párna sarkán még érzi illatát,
néhány napig élénkvörös,
nyúlánk téli éjre emlékezik,
amikor nem bírták

abbahagyni a szerelmeskedést,
úgy tűnt, sose lesznek hajnalok,
csak egymásba kapaszkodó éjszakák,
féktelen ölelések és hideg, téli csillagok.

Az 1916-os bresciai katonai alakulat emlékműve

Lokodi Imre

JEPATYINA

Annyi biztos, Aladár bátyám a csodával határos módon kerül haza az orosz fogságból.

Tapasztaljuk, hogy erről a csodáról ő alig vagy egyáltalán nem beszél, érti ő, miért alig vagy egyáltalán, mintha mi is értenénk; tény, hogy hazatérése erősen ellentmond fizikai felépítésének, mert bár szóbelileg nincs hangoztatva, erősen nyilvánvaló, ilyen fizikumnak illene fronton, ha nem, akkor orosz fogságban maradnia, vagy ha tovább fokoznánk a lehetetlenséget: érthetetlen, Aladár bátyám mit keres a földön. Hazatérésén leginkább apja, Lajos sógor csodálkozik, mert úgy negyvenhat karácsonya táján végképp leírja a fiút, s egy kicsit szégyenkezve gondol vissza apához semmiképpen sem illő elszólásaira, mint például arra: amióta Aladár fiam nincs itthon, megállt a klozet szintje. Visszaszívni ilyesmit természetesen nem áll módjában, mert a kimondott szó úgy terjed, mint orosz tetű háború idején, kielégíti a gúnyolódók éhét, másrészt erősen meg van szólva Lajos sógor, üzenve is neki, verje a saját szarába a fejét, aki ilyesmiről beszél. Meséli Berta néni, Lajos sógorom éppen a szája miatt kap irgalmatlan ruhát, mert egy báli dulakodásba beavatkozó bizonyos Szabadkai nevű csendőralhadnagynak azt találja mondani, menjen dolgára, csendőr úr, mert úgy kivágom innen, mint a szart. Erről Ilon néném soha nem beszél, amikor felemlegeti a jó magyar világot.

Lajos sógornak esze ágában sincs üzenet szerint cselekedni, inkább feljebb emeli a klozet ülőkéjét, hogy ne bosszantsa fel magát reggeli dolgát végezve mindjárt fejés előtt, mert a vért pisilő tehén erősen rúgós, s ha nagyobbbat talál rántani a csecsén, az istenadta mindjárt kirúg kalimpába, mindig bordáján találva a jó sógort, hogy legalább hat hétig hordozza törött bordáit kofrácsként tartó Ilon néném szöttes törülközőkendőjét, s ha minden igaz, Lajos sógor ez idő alatt alvadt vért is köpjön.

Azt viszont nem írnám Lajos sógor számlájára, hogy nagy szájjal, hahotázva eladja Aladár bátyám esetét a félvak orosz nővel, mindig más és más színekkel tálalva bizonyos Jepatyinával megesett történe-

tet, miszerint Aladár bátyám partizánoktól erősen zaklatott hadművelési zónában látja meg Jepatyina pináját. Azért nem írom ezt a pletykát Lajos sógor számlájára, mert tudvalevő, Lajos sógorban nem áll meg a szó, akár a hólyagbeteg ember akaratán kívül nem várt helyen, nem várt pillanatban bepisil, úgy Lajos sógor szája állandóan fosik. Nem tudom, hogy ez a tünet népbetegség kategóriájába tartozik, vagy egyéni karakterek lazább esete. Ami pedig Aladár bátyámra tartozik, inkább hallgatott volna, orosz pináról nem beszélünk, legfeljebb a témát bizalmasan kezelő körben. Meg is kapja ezért a fejmosást Kicsi Ángi Pétertől, aki maga készíti fel bátyámat hadba vonulása előtt, hogyan kell viselkedni a fronton váratlan helyzetekben, mert Kicsi Ángi Péter az első háborút frizérként küzdi végig, s hazahozott tapasztalataiból időszerűvé konvertált tanácsokat jó szívvel osztogat, csakis hadviselést illetően. Fronthigiénia szempontjából akár szaktanácsnak is tekinthetjük a borbély meghagyását, Aladár bátyámnak mindenekelőtt legyen huszárzsírja. Ha a frizér jó szándékában valaki kételkedne, el tudom mondani, Kicsi Ángi Péter ott van a marosvásárhelyi állomáson, a frontra indulók bevagonírozásánál, előbb húz a hegedűjén valami mosórongylágy kesergőst, majd felkiabál Aladár bátyámnak, tartsa szem előtt az ő tanácsait. Annak előtte és akkor is azt a kitévelt hangsúlyozza: akár bevetésen, akár takarodón van a sereg, vagy éppenséggel szál magában, sohase feledje, szépek az orosz nők, mit hogy szépek, csodálatosan festenek, viszont Aladár fiam, ne feledd, hódítónak, megszállónak közelharcban, vonalban, ágyban, szénakazalban hódítóként kell viselkedni. A hódítás, a gyilkolás nem egyszerű dolog, a logikával nagyon is összefügg. Ne feledd hát a dolgot, nekiugorni a nagydarab kozák katona torkának, rántani a nyakán a bajonettel, végül is ilyen az önvédelem ösztöne, mert jó, ha tudod, Aladár fiam, ha nem ezt teszed, akkor az a háború peche és kudarca, mert logikus, ha te nem ugorsz neki a nagy darab kozák torkának, akkor az értelemszerűen a döntés kudarca, le is vagy győzve, bajonettre fűzve, esetleg golyóval a szívedben, részedről be is van fejezve a háború, ki akarná, hogy így, megsemmisülve legyen befejezve a háború. Világosabban szólva: a háború sem könnyen szenved el, ha látja katonája puhaságát, ilyesmiket mondogat Kicsi Ángi Péter Raffai Aladár honvédnek. Gondolom, értem, miről beszél a frizér, Aladár

bátyám szedje össze magát végre, ha ő mégse igyekezne, megteszi neki szívességéből a mozgósítási behívó.

A lány nyári esők nyomán lendületbe jövő sarjú arra jó, hogy Lajos sógor elnyomozza, Aladár bátyám merre jár, mert egy madárcontú ember, akarja, nem akarja, a fűben nyomot hagy egészen el Peres-patakig, ahová mindent figyelembe véve eljár dolgára, s érdekes, ilyen szituációkban jönnek az ötletek, mihez foghat egy megérkezett hadifogyó. Nem sorolnánk fel, mihez kezdhet, mert Aladár bátyám semmihez nem kezdhet, alig valamihez abból kifolyólag, hogy mindösszesen ahhoz ért, amit Lajos sógornak köszönhetően megtanult a szemével. Egészen jól érti, hogyan kell segíteni nehezen ellő szarvasmarhán, vagyis jól elhúzni a borjút, herélni malacot, lónál gyógyítani puffadást, kólikát, s ezzel be is zárul a kör.

Lajos sógor nem nagyon állhatja, ha a fia ilyen kényes helyzetekben nézi apja ténykedését, inkább menne el vasutasnak, bányásznak, öntőnek Hunyadra, mondja, mert ebben az időben egészen kilátástalan a helyzet, mert milyen lehetne háború, ráadásul elveszített háború után, mi jöhetne számításba. Eltakarítani a lótetemet? Eltakarítottak mások. A katonák hulláit is el, bár még mindig cserélgetik, viszik-hozzák a megavasodott hullákat, újabb és újabb parcellákba szállítják szürke Molotovok platóján. Holt katonákat, mintha nem lenne már mindegy nekik. A holt katonák szétszalazásáról Lajos sógornak megvan a véleménye, van nagy empátiája is, verset ír a halott katonákról, mert el kell mondanom, a sógor költő, bár ő titokban tartaná ilyenzerű ténykedését, de minthogy halotti torokban ő szólal fel, a sír szájánál ő mond ferences atyákat meghaladó búcsúztatót, mindjárt kilátszik belőle a költő, kétségtelenül tehetség, ráadásul nem is kezdő.

Dehogyan onnan tudjuk meg leghamarabb, hogy Lajos sógor nem közönséges ember, hogy fiának a mifelénk nagyon ritka Aladár nevet adja, hanem elsősorban onnan, hogy néha előveszi Prohászka Ottokár vaskos előállítású publicisztikagyűjteményét, amire soproni átképzése során tesz szert, megvan neki Herczeg Ferenc néhány regénye ugyancsak Sopronból, költőkből Sabolcska Mihály, és megvan Reviczky Gyula is, aki hiába van meg, mert Lajos sógortól kinyitva nincs soha, valahogy nincs kinyitva, és még nem beszéltünk Tolnai Világlapjának több sorozatáról. Ha már Sopronról esik szó, nem tartom elképzelhetetlennek, hogy Lajos sógor különös vérvonal, csak mi nem tudunk róla,

mondjam, rejtetten őspolgári vér, mert a hűség városában olyan történet esik meg velem, amitől, hogyha távolian is, de a magasabb rendű származási eshetőséget okvetlen szem előtt kell tartanunk. Nem az, hogy Lajos sógor elmegy Sopronba átképzésre, s ha igen, akkor az átképezendő embernek vadonatúj kucsma jár a nyárádszeredai vargától, egyéb jó öltözék, mert Lajos sógor mégsem nézhet ki olájnak, mert egy oláj átképzést is megjár jóval azelőtt. Nem az, hogy mennek vele komák, ismerősök, hogy az utcán virradjanak meg. Hanem az, hogy Sopronban átható, sűrű eső várja az erdélyi fiúkat, hogy sógor nyakába folyjon valami fekete lé, hogy nézzék a fekete lét, hogy a búzaházi Molnár Misi mondja meg, a kucsma hamisítvány, nem igazi báránybőr. A történethez okvetlen kell még egy hajnalian borzas nagysága, hogy elhúzza a súlyos bársonyfüggönyt, kihajoljon a sarkaiban stukkós ablakon, stukkó mint szájpenész, zabola, ahogy mondják mifelénk, a hajnalian borzas nagyságának a történethez látnia kell sok álmos átképezendőt, hogy mondja: nézd, papa, mennyi oláj van az utcánkban. Székelyek vagyunk, kezét csokolom, szól fel sógor tőle szokatlan plebejusi alázattal, még hallja a vastag, rekedtes férfihangot, hallgass, Terézia, az isten szerelmére, a gördülő zöld bársonyfüggöny zárja le a történetet a hűség városában. Zárná le, ha sógor nem látna valamit, de lát, éppen nem jókor lát, mert amit lát, azt látja más is, a fene egye meg. Sőt olvas is Lajos sógor, minthogy olvas más is, a kapu előtt olvas, és még sokáig olvasna, ha nem avatkozna be egy tisztiszolga, cseppet se tisztelettel kérve Lajos sógort, és mindenkit kérve, menjenek távolabb, nincs itt semmi látnivaló. Lajos sógor fenntartással, zakatolva megy tovább, mert kapu fölötti táblácskán olvassa a biztosan közismert, de inkább biztosan rettegett, szidott, átkozott nevet, hogy Raffai István törvényszéki bíró, a hajnalian borzas Teréziáról viszont semmit sem tud meg.

Lajos sógor más közönséges halandóhoz képest azt sem viseli közömbösen, hogy gróf Majláth Gusztáv Károly püspök bérmálja a franciskánusok templomában. Elbeszéléséből könnyen leszűrhetem, számára az esemény revelációja nem az, hogy bérmálás szentségében részesül, még csak nem is az, hogy egyházi méltóságon túl valóságos magyar gróf ken homlokára krizmát, hanem a püspöklátogatás csakugyan nem közönséges pillanatának a részese, ő talál rá ugyanis a Nyárád partján kitépett sarjúboglyában pihenő gróf-püspökre, hogy

büszkén jelentse a főatya eltűnésének hírére falfelhérré váló, amúgy is mindig sápadt csíktusnádi Éltes Gábor, páter Polikárp gvárdiánnak. Egyébként Lajos sógor jelek szerint nevezett házfőnök kedvence. Nem azért kedvence, mert a Raffai család erején felül, viszont önzetlen felajánlasként kolostorba visz 10 db. tojást, három kupa kenyérlisztet, örölvé búzaházi Fehér Ádám gőzalmában, plusz 1 db. jérce, 1 kocka köpült vaj, ezen felül a szerzetesháztól egyáltalán nem várt félskatulya, saru kenésére alkalmas lábbelikrém megy még. Hanem sejtéseink szerint azért lesz kedves a páter szemében, mert Lajos sógor mindent eldöntően elsőként cáfolja meg Orbán Kata vénleány valótlanságokat állító locsogását, aki megállás nélkül hangoztatja, hogy Jobbágytelkéről sokszor kilenckeddi búcsúra jövet két szemével látja Keresztelő Szent Jánost mezítláb, kőkorsókkal lejárni ivóvízért a Nyárádra, sőt látja a temetői kápolna előtt álló matuzsálem hárs alatt többször is Keresztelő Szent Jánost a temetőőrrel, vagyis Márkó bával beszélgetni, azzal a Márkó nevű varjúképű emberrel, aki Bem tábornok seregében kürtösként szolgálja a hazát, akinek – megint csak Orbán Kata víziója szerint – különös szerepet szán a gondviselés, mert Márkó bácsi ekkor már ott lakik a kápolna tornyában, van úgy, hogy súlyos szárnycsapásokkal kirepül, elhúzza Árpahely felé, leszáll egy száraz és csonkolt szilvafára, előveszi kürtjét, fújja és fújja. Azért ott, mert ott van a barátok hajdani szőlőse, a kürtöt pedig kölcsönadja Török Eleknek, a barátok utolsó vincellérének, hogy avval riassza el a csapatokban támadó sereglényeket. Beüt a filoxéra, elviszi a nemes szőlőt, és elviszi a barátok utolsó vincellérét, a kürt ott marad a csonkolt szilvafa odújában, onnan veszi elé Márkó bácsi, ha varjú képében éppen fújni van kedve.

Lajos sógor az eszéhez fogható képességgel és kellő tapintattal hozza Orbán Kata néni tudomására, nevezett szent nem a Nyárád, hanem a Jordán folyóból mert keresztvizet csorgat a Megváltó fejére, meg aztán Palesztina egyáltalán nem összetévesztendő Magyarország ezen keleti, palesztin tájakhoz semmi szín alatt nem hasonlító vidékével, úgyhogy hamisan mondják a berki földekre, hogy olyan, mint Kánaán. Noha Orbán Kata vénleány Lajos sógor állításaira mindösszesen annyit tud mondani, nincs igazad, taknyos kölyke, mégis sokan Orbán Kata állítását vélik valószínűbbnek, hihetőbbnek, a hely szelleméhez közelállóbbnak kivált, viszont vannak, akik nem zárnák ki, lehet,

mégiscsak a taknyos Lajosnak van igaza, amiben a gvárdián percig sem kételkedik. Márkó báról Lajos sógor nem nyilatkozik, minthogy elismeri, ha ő- és újszövetségi tanokból korához, iskolájához képest kellőképpen fel van készülve, a magyar történelem ezen szakaszából, meglehet, elégtelenre vizsgázna, úgyhogy a kürtösről alig, vagy egyáltalán nem tud semmit mondani.

Nem állna szánktól messze az igazság, ha azt mondanánk, Aladár bátyánk az apja eszét kapja meg a Jóistentől, sőt még azon fölül is ad neki, mert eszes ember hírében állt akkor is, mielőtt hadba vonulna, azután is, hogy csodával határos módon hazatér. Azt kellene mondjam, hiányos fizikumát észben pótolja fel a teremtő. Bizonyára nem véletlen, hogy a fiú az Aladár nevet kapja, bár katolikus hitteden nem ritka név, de ezen döntés mögött mégiscsak Lajos sógor magyar őstörténeti tájékozottsága található, és nem kizártan Gárdonyi, Herczeg, a Tolnai Világlapok hatása. Lássuk be, csakugyan ritka előfordulású név a mi vidékünkön, s mint már mondtam, valami polgári sújtása van, bár igaz, Ilon nénénk erősen tiltakozik, amikor Lajos sógor közli vele, hogy az újszülöttről Aladár lesz, mert Ilon nénénk attól tart, hogy a sok Jóska, Sándor, Feri meg Pista folyton csúfolódni fog Aladárral, amire van példa, éspedig a kántortanító szintén Aladár névre hallgató fiának feszt azt kell hallania a taknyosoktól, Aladár, neked szarik a madár, ezért mondja Ilon nénénk, legyen a fiúból Elemér – hiába. Névadás szempontjából Lajos sógor mindenestre úttörő, természetesen nem számítva ide a kántortanítót, mert ő mégis más, keménygallért hord vasárnap délelőtt, a kántornénak napernyője van, és szép vonalú orra alatt oltári szemölcse.

Negyvenhetet írunk, erősen mozognak a kommunisták, amit Lajos sógor jól lát, hangoztatva, feljöttek a patkányluktól, és ha csak teheti – persze úgy intézi, hogy különösebb akadálya ne legyen –, felhívja az emberek figyelmét a leselkedő pestisre. Lám, megint csak Lajos sógor eszességére vall, pattintásra milyen szintézisbe képes hozni kommunizmust rettentő járvánnyal. Ilon néném hiába mondja, fogd be már a szád, Lajos, meglátod, megint a segged veri meg a szádat, amit viszont Lajos sógor nem tud értelmezni, szegény Ilon beszél, hadd beszéljen, mert nagy a kínja, kinek nem nagy, ha folyik a lába, azon már senki nem segít, legfeljebb az Úristen, ha letekintene ránk, mondja Lajos sógor. Aladár bátyám jól érzékeli Lajos sógor hamisságát, mert a kín

elviselése dolgában szégyentelenül többes számban beszél, nem sül ki a szeme, nem fél az Istentől, hát persze, hogy nem fél, mert Prohászka Ottokár, mert gróf Majláth Gusztáv Károly, mert páter Polikárp. Aladár bátyám ekkor, főleg ebben az időben erős furdalást érez a lelkében, mert frontra küldött anyai levélben valami füvek vannak emlegetve, amit Vészi Lídia néni, szül. Raffai javasol, jó hírű füvesasszony lévén, hogyha ideje akad, nézzen szét az orosz dombokon, hátha talál azokból a burjánokból, mert mifelénk nagyon ritka, majdnemhogy fellelhetetlen gyógyfüvekről van szó, de hát ki látott olyant, hogy teszem azt, Nagy Jóska vagy Kis Pista hadifoglyot koffer szárított gyógynövénnyel eresszék haza nagy Oroszországból.

Újévre jön a hír, bemondja Amerika Hangja, hogy Romániában a kommunisták szélnek eresztik a királyt, persze a rádióban nem így van mondva, erről az eseményről bezzeg a Bukarestbe szakadt lószagú Jenő bátyánk nem ír, lehet, ebben az időben már nem él, elképzelhetően korábban elviszi a szifilisz, mert jött egyszer valamikor valami furcsa hír Jenő bácsiról, mármint Lajos sógor bátyjáról, hogy tán folyik a Jenő bácsi fasza, ilyesmi. Mindösszesen annyit tudunk, ami készpénznek vehető, hogy Jenő bácsi összeadja magát egy bizonyos, tetves macskák, javasasszonyok, bordélyházi kurvák és sintérek között élő Ifigénia nevű görög asszonnyal, akivel kettesben emelkednek a földtől elfelé, felhővé válnak valahol a Mahalán. Ha mégis élne Jenő bácsi, nem kétséges, hogy érzékenyen érintené Mihály király elzavarásának híre, akárhogy is királyi lovarda csutakolója volt Cotroceni-ben. Úgyhogy Lajos sógor nem is ad fel Jenő bátyjának távirati gyászjelentést, különben is, ha a címzett élne, akkor sem küldene távirati részvénytílvánítást, tudja jól Lajos sógor, amikor Ilon néném meghal, elviszi a lába folyásából adódó vérmérgezés. Még csak annyit: Lajos sógor Jenő bácsi utolsó jelentkezését az osztrák-magyar hadsereg Bukarestbe való bevonulásának idejére teszi, amikor is mindenkit megindító szép levélben számol be a felemelő történelmi eseményről. Olyasmiket ír Jenő bácsi, hogy szerencsés embernek tudhatja magát Erich von Falkenhayn tábornok, hiszen névnapjára megkapja Bukarestet...

Sírunk, miért ne siratnánk Ilon nénénket, jön, hogy duvasszuk bele a sírba Lajos sógort, aki oltári közömbösséget prezentál felesége temetésén. Miközben egy páter örök világosságot emleget énekelve, rezgettetett hanggal, Lajos sógor mindenki megbotránkozására orrliká-

ban buján tenyésző szőrszalakat tépeget. Úgy látszik, ez kifejezetten Raffay-jegy, ebből Aladár bátyám se marad ki, már kamaszkorában fényes csipesszel kitépett kunkori szőrszalakat tart lámpafény felé Kicsi Ángi Péter.

El nem hinném, ha nem ismerném Lajos sógort, de mivel ismerem, alig kapom föl a fejem, amikor Aladár bátyám újságolja, hogy a sógor a szeme látásának rohamos gyengülésére panaszodik, dörzsöli és dörzsöli vörösrre, írna valamit ugyanis még aznap este a temetés után, mert van, ami nem vár halasztást, például a temetési költségekre fordított kölcsönpénz osztása és szorzása, csakhogy Lajos sógor nem oszt és nem szoroz, mert azt amúgy fejből tenné meg, amint magára hagyja a vigasztalást túlzásba vivő rokonság. Az a helyzet, hogy Lajos sógor nem lát jól, van, amit egyáltalán, s ha nem lát az ember, akkor csak turbózza magát, hogy nem látja, amit szeretne, pedig az érzelmet, uram, megbocsásd, hogy ilyen szomorú helyzetben ilyesmiről kell beszélnem, nem írni kell, hanem érezni, és látni sem nagy baj, kis híja annak, hogy nem Aladár bátyám kezdi diktálni a sort: jó apám, az érzelmet érezni kell, nem pedig látni, csakhogy az érzelmek szűkszavú kifejtésére látásra van szükség, vagyis papírra kell vetni mindösszesen annyit: jöhetsz, Ilonám. Ezt az értesítést Aladár bátyám a papírról lesi el, mert Lajos sógor úgy tudja, ha este kigyúló lámpa lángjának imbolygása megmozdít minden lapuló árnyékot, akkor a háta mögött csakis árnyék jár, vagy éppenséggel suhan, mint Márkó bá a kápolna felett, mert hiába mondja, hogy papíron számol, mert az ilyenkor elsőrendű dolgokat ismétlés nélkül fejből fűjjük, hogy a papnak szerényen, mondhatni jelképesen fizetendő 5 kenyér ára, azaz 100 ezer lej, a sekrestyésnek 20 ezer lej, a harangozónak 80 ezer lej, a nyárfakoporsó 200 ezer lej, szemfedél 120 ezer lej, gödörösök 130 ezer lej, halotti torra járó kenyérliszt ára 110 ezer lej, két ötliteres korsó gabonapálinka ára megint 400 ezer lej, két liter virrasztási lámpaolaj ára 130 ezer lej, és a hat törött pohárért 48 ezer lej fizetendő be Asszisi Szent Katalin Nőegyletnek.

Járni jár, noha tudva van, ekkora pénze Lajos sógornak nincs a fiókban, és akinek nincs, nem is lesz, kölcsönből állja a rokonság a toros temetést. Aladár bátyám tudja, neki kell törleszteni, és sietni vele, mert ha jól hírlik, pénzbevéltás előtt állunk, ki tudja, mit hozhat a jövő, mert sok dolog egyszerűen fiakra ruházódik, nem csak az

orrlikből kilógó kunkori szórszálak, hanem az adósságok is átruházódnak fiakra, az egyszerű átruházódás nagyon is vitatható, ebbe most nem mennénk bele, viszont Aladár bátyám Imre bátyja belemegy – ekkor még bátyákból, nénékből áll a világ, szerintem nagyon helyesen –, szívesen adja félszemére vak lovát Aladár bátyámnak, a lónak is talányos sorsa van, akárcsak Jepatyina sorsa, talányos, hajlok arra, a ló szemét korbácsnyéllel verik ki, mindegy már, adja, hogy az öccse fogjon hozzá a fuvarhoz, hordja a Nyárádról a kavicsot, az útügy meglehetősen jól fizet, mert már nem közös ügy az út, hanem az úté kizárólag, addig hordja, piszkál aknát Aladár bátyám, amíg a temetési költségeket kikeresi Lajos sógornak. És akkor megjelenik Ilonkám, hangsúlyozottan nem Ilon, hanem Ilonkám, aki a kornak megfelelően lila rúzzsal keni ki szája peremét, hogy legyen, mit lásson Lajos sógornak, filteres cigarettát szív Ilonkám, majdnem olyan finomat, mint Csuday alhadnagy a lövészárkok mélyében, ha nincs filteres, beéri filteres nélküli szálakkal Ilonkám, ilyenkor meggyfaszipkába szűrja a cigarettát, baszik a világra, mondja Aladár bátyám. Merészelem állítani, Aladár bátyám az aknában lapátnyélen támaszkodva ezen s ilyen dolgokon gondolkozik, amikor egyszer csak lát fehér villanást, feje tetejére mintha légkalapács sújtana, nézi, mi van, mi történik az aknában, hát persze, megjelenik a vasököl, azazhogy a két román csendőr egyike, talán már milicista, nem nézheti jó szemmel, hogy Aladár bátyámnak levente sapkája van, még veszített háború után is levente sapkája, meg kell torolni, torol hát, előbb jót üt a gyermekképű, madárcsontú fiatalember fejére, puskatussal, vasököllel, mindegy az, hogy zsebben a levente sapkával fütyörészve távozzon. Ekkor már tudja Aladár bátyám, hogy gyorsan felkeresi Balázsfalva szomszédságában levő Túr plébánosát, megmondja, lenne a plébános úr kocsisa, aki ha úgy vesszük, megint csak nagybácsi, Ilon néném tanult öccse a plébános. Mielőtt elmenne Túrbe, megígéri, elmeséli egyszer Jepatyina történetét, mi alig várjuk, megjöjjön, elmesélje félvak Jepatyina történetét, aminek sejtésem szerint Aladár bátyám vastag részese.

Eközben Lajos sógor írja, írja verseit, de nem hajlandó felolvasni belőlük, még csak passzusokat sem, mert már olyan világot élünk, amiről nem akarok beszélni, abbéli meggyőződése szerint sem, hogy erről a világról versben fog beszélni Lajos sógor valamennyi költemé-

nye, feltéve, ha eljönnek az amerikaiak, amiben egyre többen reménykedni merészelnek, köztük Lajos sógor is, mert ki, ha nem ő elsősorban.

Sógornak ebben az időben nincs más dolga, mint elrejtteni a verseit. Hová, háová, azt csak ő tudja, viszont én sejtem már, hogy a temetői kápolna előtt álló matuzsálem hárs hasadéka lesz az, ebben az időben Lajos sógor erősen konspirál, állandóan csokor sárga virágot visz Ilon néném sírjára, s ha látja az öreg varjút kirepülni a toronyból, megy elrejtteni verseit. Csakhogy a fáknak, füveknek szemük van, nemsokára megy a temetőbe verset keresni Tóth Zoltán, a nyárádszeredai járás szekusa, látja az öreg varjút kirepülni a toronyból, és a szekus is bele tud borzongni, főleg délután, ha elindulnak, fejfától fejfáig haladnak az árnyak. Tóth Zoltán csőre tölt, homlokáról hideg verítéket törül kézféjjel, rejtőzködő füles fák szerint elmondja magáról, micsoda geci, gyáva fasz vagy, Tóth Zoltán. Mint látjuk, rangját nem árulná el, saját magának se árulná el, mert így is, úgy is szégyellené – talán. A verseknek márpedig valahol itt kell lenniük. Hátha megmondja Keresztelő Szent János. Vajon megmondja?

Van más is, nem csak Tóth Zoltán, és ez nagyon bántja őt, hogy van. Mégpedig Bőr Erik százados.

Bőr Erik nem is sejti, hogy kerül rádió. A készüléknek Lajos sógornál lenne a helye, mondják, viszont nagy tisztelettel elkéri Lajos sógortól, legyen a Marci-fogadónak rádiója. A készüléket, ha igaz, Temesvárról hozzák, abban az időben kerül a völgybe, amikor nyaranta, el egészen vizek őszi tisztulásáig, agyoncsapnak minden szál márnát, árammal üttetnek halat az orvhalászok, viszik kosárszám. Fejünk fölött alighogy kifeszítik a huzalokat, az első néphatalmi vívmánnyal máris élni kezdnek, az iparból hazanézó legények vadonatúj kétszázhuszat lógnak a folyóba, bokájukat összeverik a pózna tetején, csattog az iparból szerzett gumicsizma. Azt mondják, magasból szarják le a néphatalmat.

Balogh Misit, vagyis Amerika Hangját ott lelik meg partra dőlve, sárfeketén tűzre való uszadékot gyűjtő cigányok, körülötte a halál pörzsölt sziluettje. Misi az, Amerika Hangja, suttogják a faluban, miután elhallgatnak a harangok. Misi köti be a szóban forgó rádiót, megmutatja Lajos sógornak, mennyit szabad mozdítani a keresőn; azt mondja, a recsegés nem műszaki hiba, hanem szovjet zavaróállomások sisteregnek a készülékben.

Misi, csakugyan eljönnek az amerikaiak? – kérdezi Lajos sógor.

Itt lesznek, mire a márnák felhúznak a sűgőkon a Vermessy-kert alatt – mondja Amerika Hangja.

Misi, mint partra vetett hal, kikerekedett üveges szemmel nézi az áthúzó géprajokat, az önkéntes tűzoltók nagy nyomású tartályvízzel slagból spriccelik le róla a halál sikamlós nyálkáját, hozott vízzel mossák, a folyóból nem szivattyúznak. Tilos a hullához menni, mondják az önkéntes tűzoltók, amíg nem jön ki a halottkém, mi eközben himbálózó gyökerekről nézzük Amerika Hangját. A hullát velünk együtt bámuló emberek állítják, Misin ül a halál, beszélgetnek. Ki másról, ha nem Hruscsovról szól a pletyka.

A gépek, a csapatszállítók talán jóval a felhők fölött szállnak, mintha nagy kínnal, légifájdalommal, motorhibákkal vagy mivel haladnak keletről nyugatra, ki tudja, mit láthat Misi, Amerika Hangja, fekve a földön, hanyatt. Ez a kép Andor papot erősen megilleti, különben nem mondja, hogy a felszállt lélek látja bizonyára, nem vörös, hanem kékcstillagos gépek hozzák el a szabadságot.

Kelet felől? – okvetlenkedik Lajos sógor.

A megyéspüspök sürgősen magához rendeli Andor papot, többé nem mond semmit a szabadságról.

A hírek a völgy egyetlen rádiójából folyamatosan jönnek: vér folyik Budapesten.

Ülünk a rádió körül a Marci-fogadóban, Lajos sógor óvatosan hozzányúl a keresőhöz, valamerre teker. Ő sem tudja, mit akarna befogni a nagy éterből, valamit hátha hallana. De nem. Nemsokára elviszik a rádiót, fekete öltönyösök jönnek érte, pedig szerkesztenek neki kis lécállványt, van, amikor senki sem várja el a rádiótól, hogy megszólaljon, bár Lajos sógor szerint érdekes lenne, ha... Az öltönyösök elviszik a rádiót csak úgy, pedig valaki félméteres cserépvázát állít rá. Nem jár bele virág, állapítja meg Lajos sógor, mert csikdánfalvi fekete cserép.

Eliza néni résnyire nyitja az ajtót, megnézi, ki jár ilyen korán. Ha Lajos sógor, akkor üsse ki a kád dugóját, mondja, folyjon le a lé. A patkó alakú, rücskös bakon ülő kádat nem hűti le az éjszaka, ölelem, mint valami masszív cserépkályhát, mint aki fel akarja venni mindenestül. Spirálosan csorog lábfejemre a szétspriccelő lúg, kapcám kinyújtózik a köveken, Eliza néni macskája közelebb jön megnézni, igaz, hogy bél, nyesedék mosódik a köveken, disznó- vagy borjúbél? Nem az a világ,

kiscicám, mondom. Für bácsi sitten van, így mondja Eliza néni Lajos sógornak: sitten van, miután Pöttyös Igric, Für bácsi kuttyája feladja a mészárost. Kiássa a borjú belsőségét, és elmegy vele a néptanácsra ágálni. Viszik Für bácsit duzzasztógátat építeni, a szapulókád dugóját így nem Für bácsi, hanem Lajos sógor üti ki. Bőr Erik százados meghagyja Eliza néninek, a száját jó szorosra befogja, csak levegőt esetleg. Pöttyös Igricnek hurkát dob Eliza néni, természetesen mérgezve.

Tömjed, mondja Lajos sógor bolond Magdolnának. Tömöm, mondja a foghíjas vénleány, és talpas fenyőrúddal döngöl ázott surgyévásznak, monogramos párnahuzatot, sok-sok lepedőt, bolond Magdolna jól kipréseli vásznakból a lúgot, a kád lyuka már csak szagगतottan pisil, mint Für bácsi, aki a békási duzzasztónál ebben az időben százszor is vesén, ágyékon van rúgva.

Na, most szépen befogok, mondja Eliza néni Lajos sógornak. Kivezeti az istállóból Für bácsi pókos kancáját, majd odaszól a lónak: megyünk, Laci, a Nyárádra. Bolond Magdolna meg se nyekken, úgy dobja fel a tekenő áztatott fehéreneműt, mint a semmit, indulnak a folyóra. Végighajtanak a falun, sokan felteszik szapulnivalójukat, valamennyien felkucorodnak a saroglyára. Asszonyok mennek, hajtanak a Nyárádra. Kár, hogy nincs közöttük Ilon néném, kár, hogy korán elviszi a lába. Pontosabban kiviszi a dombra, van, amikor kifelé folyik el az élet, mondom Lajos sógornak. Ő: a szájából veszem ki a szót.

A férfiak a padlásokról lesik a menetet, azt mondják, né, mennyi fekete asszony. Rejtőznek a férfiak, mert Lajos sógor látja Bőr Erik árnyékát az alszegen, felszeg felé jövet. Hadd jöjjön, mondja bolond Magdolna, a faszát lecsavarom. Nevetnek jót az asszonyok, a fekete mezőkben élesen világítanak hófehér fogsorok. Azt mondják, halottak napja után nagyon is élesek a vonalak.

Bőr Erik létrán állva felszól a padlásokra, menjenek, tolják meg a Wehrmachtól itt hagyott motorkerékpárját. A százados mindig a völgy embereivel taszítatja kivénhedt Pukkját. A férfiak taszítanak, tüdőt köpnek hegynek menet százszor, ezerszer. Akkor is tüdőt köpnek, amikor Bőr Erik a Farkasverem nevű szakadék felé taszítatja magát, hadd lássa a folyón szapuló asszonyokat. Állj, kiáltotta, de nem. Ugrott volna le a motorról, de nehéz kezek nyomták visszafelé, ülj veszteg, mondta neki Lajos sógor. A százados még látja a feketében szapuló

asszonyokat, Eliza néni fehér fogsorát, aztán már nincs értelme semminek.

Másnap szokatlanul keményen fagy, a vékony jég alól szál csizma rúgással fenyegeti az eget. Né, mondják a bámulók, Bőr Erik csizmájának patkós spicce van. A folyóra rozsdás halakat hullató füzek nagy fehér lepedők száradtak. Aznap mondja be az elvitt rádió egy öltönyös ember dolgozószobájában, hogy Pesten elfojtották a forradalmat.

Bőr Erik csak később húzza be a lábát a hóolvadáستól zavaros víz alá. A Nyárád teljesen megtisztulva várja meg a következő fagyot.

Lajos sógor rejtett versei természetesen nem mennek feledésbe. Tóth Béla, Nyárádmente szekusa a kápolnában könyörögve térdepel, kéri Keresztelő Szent Jánost, adja ki, Lajos sógor hová rejtette a verseket. Keresztelő Szent János nem akar megszólalni, Tóth Béla, Nyárádmente szekusa sejt, hogy nem is fog megszólalni. Lát varjút kirepülni a toronyból, öreg, tollát hullajtó varjút, biztosan már süket, lehet, vak is, azért ütközik mindegyre a fába. Tóth hagyja repülni a varjút, elindul lefelé a lejtőn, kezét pisztolytáskán tartva. Mégsem lenne jó egy sokat tudó varjút lelőni az égről, mert ki tudja, hol, mikor lesz még jó valamire.

San Martino, 1916 márciusa

Döme Barbara

A NAP, AMIKOR KEREK ETELKA KIHUZAKODOTT

Akkor sem fogok egyedül megdőglenni, sziszegem, és a sarokba vágom a vérnyomásmérőt. Ez is pont most romlott el, amikor mindjárt agyvérzést kapok. Tízszer mértem meg a vérnyomásmérőt az elmúlt órában, és mindig azt jelezte, alacsony. Hülyeség, úgy lüktet a fejem, mint az izzó láva. A derekamról, a vércukromról, a pajzsmirigyemről, az emésztésemről meg a szívemről nem is beszélek. Nem panaszkodom, nincs értelme, úgysem érdekel senkit.

A múltkor azt mondja a házi orvos: nem foglalkozik velem, belefáradt, hogy nem hiszek neki. Adott egy csomó beutalót, menjek el ide, meg oda, akkor majd kiderül, mitől keserű a szám, meg tényleg van-e daganat a beleimben. Elpanaszoltam, hogy egy hónap alatt öt kilót fogytam, ami szerintem nagy bajra utal. Azt vágta a fejemhez, teljesen normális ennyi fogyás, ha nem eszem. Hát persze, hogy nem eszem, feleltem, maga sem enne, ha állandóan keserű lenne a szája. Azt válaszolta, én vagyok keserű, nem a szám, az összes betegséget csak képzelem. *Vegyen egy hörcsögöt vagy egy aranyhalat, gúnyolódott, akkor nem lesz egyedül, és magával sem foglalkozik annyit. Minden baja elmúlik.*

Úgy bevágtam az ajtót, hogy zengett a rendelő. A beutalókat persze elraktam, arra gondoltam, azokra mindenképpen szükség lesz egy alapos kivizsgáláshoz. Másnap bosszúból kiírtam az internetre az igazságot, amit eddig titkoltam: a házi orvosom évek óta szándékosan ír fel nekem rossz gyógyszereket, hogy megmérgezzem. De én rájöttem, és nem szedtem be őket. Azt hiszem, mindez visszajuthatott a doktor fülébe, mert harmadnapra üzent a szomszédasszonnyal, ha nem fejezem be a rágalmazást, börtönbe csukat, még akkor is, ha bolond vagyok és hetvenéves.

Másnap felhívtam az egyetlen fiamat Londonban. *Eddig nem akartalak terhelni, mondtam, de most, hogy nagy a baj, kénytelen vagyok elmondani. Janókám, lehet, hogy rákos vagyok. Gyere haza, ha el akarsz tőlem búcsúzni.* A fiam arról faggatott, miből gondolom, hogy beteg

vagyok. Soroltam. Képes volt azt mondani, egy hete is beképzelttem valamit, és hogy neki nincs ideje erre, értsem meg, el kell tartania a feleségét meg a két gyerekét, és Londonban egyébként sem ment neki könnyen a beilleszkedés, örül, ha most már végre van egy jó állása, nem mehet el szabadságra. *Na, jól van, mondtam, akkor majd elkapar az önkormányzat, vagy maradok a föld tetején, úgysem érdekel senkit.*

Anyukám, küldök pénzt, keress egy jó pszichológust, és menj el hozzá, biztosan tud segíteni, meglátod, minden bajod elmúlik, mondta a fiam, aztán már le is tette a telefont. A pénzt tényleg elküldte, de azóta sem hívott fel. Nem számít, majd elkapar az önkormányzat. A pénzt végül a béltükrözésre költöttem.

Az meg úgy volt, felhívtam az sztk-t, hogy bejelentkezzek. A recepció azt állította, csak fél év múlva kerülhetek sorra, annyi a beteg. De addig elvisz a rák, sóhajtoztam. Erre ajánlott egy maszek doktort, aki csinál béltükrözést meg gyomortükrözést.

Ott legalább kapsz érzéstelenítőt, mondta a szomszédasszonyom, Terka, amikor elpanaszoltam neki, mit érek. Jaj, Etusom, hogy én mit éltem át az sztk-ban, mesélte. Majd szétszakadtam a tükrözésnél. Az ájulás határáan voltam a fájdalomtól. De hát nekem nincs londoni gyerekem, aki fizetné a maszek orvost. Jól teszed, hogy magánrendelésre mész, legalább nem ölnek meg. Engem meg elkísért a nagyobbik unokám az sztk-ba, végig fogta a kezemet. Többet ért az, mint a pénz. De hát Etusom, mit tehetsz te arról, hogy nem foglalkozik veled a fiad. Miközben sorolta, arra gondoltam, rohadt Terka, ez is csak engem tud a szájára venni, többet nem hívom be kávézni, ott egye meg a fene.

Végül elmentem a maszek belgyógyászhoz. Mondtam szépen a bajaimat: keserű a szám, meg lefogytam, daganatra gyanakszom. Azt is elmeséltem neki, a házi orvosom évek óta mérgez, hogy eltegyen láb alól, mert gyűlöli az öregeket. *Nem félek én a haláltól, drága főorvos úr, mondtam neki, de jobb a bizonyosság, akkor legalább elrendezhetem a dolgaimat.*

A főorvos mosolygott és megsimogatta a vállamat. *Mindjárt kiderül az igazság, tette hozzá, de nem kell előre a legrosszabbra gondolni. A vérképe egyébként is kiváló, a húszévesek is megirigyelhetnék.*

Amíg az orvos beszélt, észrevettem az asztalon álló fotót. *A családja?, kérdeztem.*

Igen, mosolygott újra. A lányom hétéves, a kisfiam három. Nemrég költöztünk a városba, nagyon jól érezzük itt magunkat, csak a nagyszülők hiányoznak. A béltükrözés alatt végig arra gondoltam, a jó sorsom nem véletlenül küldött ide.

Ja, hogy végül mi lett a béltükrözés eredménye? Negatív, meg a másik tíz vizsgálaté is, amire elmentem, mert nem akartam beletörődni, hogy semmi bajom nincs, amikor folyton keserű a szám. Vagyis két napja már nem az, mivel rájöttem, hogy a nyelvemen gomba van, és elkezdtem gombaölő szert szedni, amit pár hónapja a szomszédasszonyom adott. Korábban ő is ezt szedte. Az interneten olvastam, hogy a gomba okozhat keserűséget, ezért kezdtem el szedni a gyógyszert, és láss csodát, bevált. Az a sok hülye orvos biztosan nem hinné el, ha elmesélném nekik, hogy magamat kezeltem ki a bajból. A drága főorvos is mosolygott, amikor eldicsekedtem neki, azt javasolta, többet ne szedjek be olyan gyógyszert, amit nem szakember írt fel. Én is mosolyogtam, arra gondoltam, tudom én, mit csinálok, te meg csak legyél kedves, hogy ne csalódjak benned. A főorvoshoz azért mentem vissza, hogy megköszönjem neki a béltükrözést. Arra gondoltam, nem árt kicsit összelelegedni vele, mielőtt végrehajtom a tervemet. Megpuoltam egy libát, szép nagy mája volt, gusztusosan becsomagoltam és elvittem a magánrendelésére. Meglepődött, amikor meglátott, azt mondta, nem várt, mivel nem jelentkeztem be. De aztán beljebb tessékelt a rendelőjébe, nyilván észrevette a hatalmas csomagot, amit cipeltem. Nem sajnálom tőle, megérdemli. Jól elbeszélgettünk. Elmeséltem, hogy itt lakom a szomszéd faluban, egyedül vagyok, mint a kisujjam. A fiam és az unokáim Londonban, ha meghalok, senki észre sem veszi. A főorvos nagyon kedves volt, vigasztalt, hogy ilyen nagymamát szeretne mindenki, mint én vagyok, még az ő gyerekei is. Vagyis a saját gyerekeit nem pont így mondta, de utalt rá. Jól elszaladt az idő, összebarátkoztunk, azt mondta, bármikor szívesen lát a magánrendelésén. Aztán kacsintott – úgy láttam –, szerintem arra gondolt, hogy nem csak a rendelőben látna szívesen. Jaj, dehogy akart kikezdeni velem, vén vagyok én már az ilyesmihez.

Mire hazazötyögtem a vonattal, kitaláltam a következő lépést. Olyan ez, mint a Ki nevet a végén társasjáték, ha ügyesen lépegetek, biztosan én érek először a célba. Jaj, de sokat játszottam ilyet a nagyobbik unokámmal, mielőtt az apja elvitte tőlem Londonba. De most minde-

nért megfizet. Otthon azonnal munkához láttam. Elővettem egy szép levélpapírt, a tetejére nagy betűkkel felírtam: VÉGRENDELET. Tömören fogalmaztam. A lényeg, hogy a fiamat kitagadom az örökségből, amiért nem törődik velem és azt híreszteli fűnek-fának, hipochonder vagyok. Bolondokházába akar juttatni. Pedig egyáltalán nem vagyok őrült, csak rengeteg nyavalya gyötör. A vagyonom felét a két unokámra hagyom, a másik felét pedig a drága főorvos úrra és a családjára, akik a bajban mellettem álltak. Az uram elég szép vagyont hagyott rám, a takarékszámlánkon tízmillió forintot, és itt van ez a ház is, ami ér vagy negyven milliót. Jó kis örökség ez, örülhet majd a főorvos úr meg a családja. Biztosan összevissza csókolnak, ha megmondom nekik, gondoltam. Aztán szépen összehajtogattam a papírt, betettem egy borítékba, arra is ráírtam: VÉGRENDELET, betettem az iratos szekrénybe a többi fontos papír mellé.

Ezután gondosan megmosakodtam, felvettem az ünneplőmet a szebbik cipőmmel. Amikor tükörbe néztem, elégedett voltam, még mondtam is magamnak: *Kerek Etelka, te aztán jól kihuzakodtál.*

Majdnem hét óra volt, amikor a kórházhoz értem, nem volt nehéz kideríteni, hol lakik a főorvos. Az egyik ápolónő ötezer forintért mindent elmondott, még azt is, melyik busz visz a házig. Könnyen odataláltam. Gazdag lehet a főorvos, ha ilyen luxusra telik neki, gondoltam, amikor megálltam az óriási ház előtt. Kicsit elbizonytalanodtam, elég lesz-e ide az én szerény örökségem. Aztán vettem egy mély levegőt, és becsöngettem. Gyerekzsivaj hallatszott. A főorvos nyitott ajtót, bevallom, nem rá számítottam. Meglepődött, és azt kérdezte, mit keresek nála. Én meg erre: mit keresek itt, hiszen a főorvos úr mondta, mindig szívesen lát, és hogy ilyen nagymamát szeretne a gyerekeinek. Ezért most ideköltözöm, itt a bőröndöm, mutattam neki. Ja, igen, azt nem mondtam, otthon összezsomagoltam a legfontosabb dolgaimat, ne kelljen állandóan rohangálnom tiszta ruháért. A főorvos nem jutott szóhoz, én ettől még inkább megtálo-sodtam, és elmondtam neki, ráhagyom a vagyonomat, mivel mától ők lesznek az új családom. Nem csókolt összevissza, ahogy számítottam rá, ehelyett megfogta a karomat, kiráncigált az ajtóból az udvarra, és azt suttogta, most azonnal tűnjek el, mielőtt kihívja a rendőrséget. Azt is mondta, megüti a bokáját, aki egy bolond öregasszonynak kiadta a

címét. Utánam kiabálta: *már a rendelőben is megmondtam, keressen fel egy pszichiátert, de maga ott sem akarta meghallani.*

Ez meg mit beszél, motyogtam, már ő is bolondnak gondol. Akkor most mi lesz velem, ki lesz az új családom?

Nem tudom, hogyan jutottam haza, mentem, mint valami félkegyelmű. Otthon bezártam magam után a kaput, és első dolgom volt, hogy eltépjem a végrendeletet. Elővettem az uram eldugott pálinkáját, és mire elfogyott, kitaláltam, hogyan büntetem meg a főorvost.

Hajnali háromkor óracsőrgésre riadtam. Zúgott a fejem a sok pálinkától. Felöltöztem, ittam egy kávé, mindezt tizenöt perc alatt. Pillanatokon belül az utcán voltam, és lopakodva elindultam, hogy senki ne vegyen észre. Sietnem kellett. Mielőtt kivilágosodott, hazaértem.

Délig ágyban voltam, akkor is csak a szomszédasszony jajveszékelésére ébredtem fel. *Etus, Etus, ordibálta, gyere ki, borzalmas dolog történt.* Kitántorogtam a kapuba. *Te meg beteg vagy,* kérdezte, miután meglátta, hogy még mindig hálóing van rajtam. *Hasogat a derekam, hazudtam.*

Akkor te nem is tudod, folytatta, valami örült az éjszaka levágta a kakasok fejét a faluban, minden csupa vér. Az emberek bezárkóztak, a rendőrség a tettes után kutat. Menj, zárd kulcsra te is az ajtót, mondta, és befelé tuskolt az udvarra. Bementem a konyhába, a sparhelten óriási fazék állt, megtöltöttem vízzel, és megkavartam a benne úszkáló több tucat kakasfejet.

Dédanyám boszorkány volt, mindenki tudta róla a faluban. Sokat mesélt nekünk, egyebek mellett azt is, hogy aki kakasfejből készült főzetet iszik, örökre megkeseredik az élete. Azt mondják, így tett tönkre egy csomó embert a környéken. Arra gondoltam, ha neki bevált, nekem is működhet a főorvosnál. Majd azt mondom neki, húslevest hoztam békülésképpen. Hadd egye csak meg, aztán legyen örökre olyan keserű a szája íze, mint nekem volt, amikor tönkretette az életem. A kakasfejeket még három órán át kevergettem, aztán a lábast lehúztam a tűzhelyről, és visszadőltem a vetetlen ágyra.

***

Orrfacsaró bűzre ébredek, mint amikor rohad valami a közelben. A fejem megint lüktet. Keresem a vérnyomásmérőt a sarokban, ahová előző este hajítottam mérgemben. De se a szoba sarkát, sem a mérőt

nem találom. Nem értem, mi történik, ahogy jobban körülnézek, ismeretlen minden. Biztosan álmodom, mostanában folyamatosan rémképek gyötörnek éjszakánként. Megdörzsölöm a szememet, de semmi, csipkedem az arcomat, nagyon is érzem. Valaki szólít, hátra nézek. Dédanyám régi konyhájában vagyok, ő is ott van, a tüzes sparhelt tetején ül a rotyogó kakasfejek mellett. *Mi ez?, kérdezem tőle.* Nagyot kacag, és azt mondja: *a pokol. Elég a hülyéskedésből, fakadok ki, fel akarok ébredni. Nem álmodsz, mondja, a pokolra jutottál azért, amit tettél.*

De hát mit tettem, levágtam pár kakas fejét? És egyébként is, csak a halottak jutnak a pokolra, én meg még élek.

Mindenben tévedsz, folytatja dédanyám. Nem a kakasok fejét vágtad le, hanem a főorvost akartad megölni, de elkaptak, mielőtt levághattad volna a fejét. A rendőrségi fogdában agyvérzést kaptál, meghaltál, és most itt vagy a pokolban. Betegek voltak az ereid.

Hallgatom, amit mond, és nézem, ahogy a sparheltről lelógó lábát lóbálja. Elégedetten mosolygok, és arra gondolok, végül mégiscsak nekem lett igazam, nem vagyok hipochonder, ha elvitt egy agyvérzés.

Tóth Sándor V. osztályos diák lelkicsokra, 1964.

Mánya Kristóf

HARGITA EXPRESSZ

*– az egyetemes idő makettje
Csíkszereda és Budapest között –*

nyitány
(csíki reggel)

tejköd ömlik a medencébe.
a gomolygásba egy régi császárság kéményei karcolnak csíkot.
az emberek még nem bújtak elő.
torz, elefánthörgés-szerű vonatfütty.

medencékben hegyek között és egy szurdokban:

1. nagyapámmal elindulunk az állomásra.
2. az állomás szürke. a vas verejtékezik,
ahogy lecsapódik rajta a hajnal.
3. a Corona-expresszt modernizált
CFR-40 mozdony vontatja, öblösen fújtat, mint egy bika.
ködlámpái ledesen világítanak.
4. mikor megérkezik a vonatom,
megölelem nagyapám, és felszállok.
5. Csíkszeredát gyorsan elnyeli a köd,
Kendrick Lamar magányba burkolódzom.
úgy tartják, Joyce-szal mérhető
történetmesélési komplexitása.

6. elhaladunk egy fehér templom mellett,
aminek kertjében az őseim nyugszanak
kovácsoltvas kerítés mögött.
7. misztikusnak ítélem a reggeli ködöt.
8. a medence alján gubbasztó
falvakat nem érinti az idő.
9. a Nagy-Hagymás felhasított, kopár
sziklabordáit megereszkedett felhők
nyalják végig.
10. ősi, fenyvesek alatt hajlongó világ.
11. szurdokfal_közút_Maros_vasút_szurdokfal
12. a Maros-völgye a
legzártabb Élűszion.

a Maros-völgyéből kiérve
mozdulatlan, perzselődő
vidéken utazunk, dombok között.
elmúlt a reggel.

nagy U-ban ereszkedünk,
csikorog a domboldal. A
CFR-40 fújtat a szétmálló talpfák
sínszálain egyensúlyozva.

(Déda állomásának töredezett betonelemekből elfekvő peronján
törik meg az éjszaka, ha a Coronával utazol. hajnalhasadás.)
de ez nem ide tartozik. erre csak úgy emlékszem a gyerekkoromból.

egy gazda szalmabálát rak.
gumicsizmája van és inas kezei.

ott fogtam meg először
az első barátnőm mellét,
annál a kereszteződésnél,
a falu határában.

a Mezőségben:

13. ahogy vánszorgunk, látom
egy benzinkút hátsó, kövezett parkolóját.
egy falusi lakodalom,
három benzintartály
és a posztkommunista vasút szaga
közé szorulva nagyapám itt
mutatta meg először a Marsot az égen.
14. sínszálak keresztezik egymást
az állomás végén, a kettő szétterjed hétté.
15. végül megérkezünk Bethlenbe,
a vasútállomás környéke egy
posztmodern regény ideális helyszíne.
16. Románia burjánzik.
17. átmegyünk a Szamos felett, barna lé hömpölyög.
anya azt mondta, gyerekkorában itt még fürödni tudtak.
18. korcs ivadékok sárga, piros, zöld
és lila házai tagadják meg az örökséget.
19. egy kutya döglik az
állomás fehérre mázolt peronján.
körülötte semmi.

középidő
(Dés állomása)

egy részeg összeszedi üres sörösflakonjait,
és elindul.

egy taxisofőr autója ablakait törölgeti, visszaül.
egy galamb a peronra szarik, majd felrepül.

20. elmállott talpfák támasztanak alá
egy szellemhidat, amit rég nem használ már a vasút.
sínszállai rozsdaporosak, benőtt mindent a borostyán.
ennyi idő telt el a kommunizmus óta.
21. két panelház közötti szántóföldön
egy igavonó ló erőlködik.
emberek földet kaparnak.
22. szemétbunda alatt didereg a város.
23. betört ablaküvegek. mögötte élet.
24. korhadó, megfeketedett talpfákat
látok az utolsó vagon átjárójából
figyelve.
25. a román vasút lemodellezi a
az ember utáni világot.
a lepusztult civilizációt visszahódító
természet.
zsong az élet az állomások
szélső vágányain,
három-négyméteres cserjék.
26. nyers homokkőből emelt házak.
nincs burkolat. ajtó gyanánt egy pokróc.
mélyszegénység.

27. látom a távolban az alapítvány
erődjét, amit Kallós bácsi épített fel.
apró, rendezett, tisztán tartott makett.
ide kötődik a gyerekkorom.
28. Kolozsvár agglomerációjában
lágy dombokon amerikai típusú villák.
lent a völgyben düledező csűrök és
homokkő házak.
29. a vonat most gyorsabban halad.

gótikus templomtorony,
13 emeletes betonerőd és egy
hullámszó, légies irodakomplexum.
most megérkezünk Európába.

mozdonycsere.
dízel mozdony érkezik, mert a kommunizmus baráti országai
féltek közös határaik felé tartó vasútvonalaitat villamosítani.

átkelés egy újabb hegységen:

30. To Pimp a Butterfly.
31. birkák szaladnak el a híd alatt.
megijednek a vonat monoton fémes fűjtatásától.
32. egy elhagyott üzem betonbordái
között már büszke fák terebélyesednek.
33. a fülke mozdulatlaná merevedik.

34. látok egy kőbányát, teherautók
nyüzsögnek a kialakított teraszokon.
por.
35. neonzöldre mázolt, hullámpala tetejű
motel az út szélén. két csillag.
félkavarodott por a parkolóban.
a hátsó kertben megroggyant csűr,
szaladgáló tyúkok és egy Porsche 911.
36. elkanyarodunk a közút mellől,
eltávolodunk a megerőszkolt
civilizációtól.
37. a Bihar-hegység egyetlen rövid,
őszi napsütéses villanás aranyszínben.

a hegyek hirtelen lapos mezőkké
folynak szét, falvak, egy összeragadt
hajú cigányleány mutat be a vonatnak.

eltűnik a varázs a világból.

38. Nagyvárad úri, szecessziós
mikrokozmoszát felfeszítette az
országhatár és a kommunizmus.
39. megállóknál sokan leugrálnak
a vonatról, hogy elszívhassanak egy cigarettát.
40. alig tíz kilométer a határ.
41. a határállomáson almafák nőnek,
meghajolnak terményük súlya alatt.

42. a kalauz összeaszott, apró ember.
most cigarettát szív és
automatás kávéért kortyol papírpohárban.
43. mozdonycsere.
44. hollók ülnek az állomásépület tetőgerincén.
45. a határőr fehér trikót hord inge alatt.
46. Magyarország.
47. valaki az ablakokat súrolja.
48. vörös és duzzadt a Nap Szolnok
rendező-pályaudvar felett.
49. kihalt állomások.
50. kertváros.

epilógus
(budai este)

a Buda dombjain imbolygó
narancsos fénypontok
az epilógus-világ jelzőtüzei.
ide nem érkezhetsz senki haza.

Szondy-Adorján György

FORRÁSVIDÉK

Szálinger Baláznak

Az otthonom helye a földön 46 fok 21 perc északi szélesség, 25 fok 48 perc keleti hosszúság, a fokmásodpercek minduntalan váltakoznak, aszerint, hogy épp hozzád fordulok, vagy elfordulok tőled, így ezeken a másodperceken múlik, hogy együtt örvendünk, vagy külön mehetünk szélnek, és e körök találkozása mérsékelt kontinentális éghajlatot biztosít az ittlévőknek, ám van egy kis anomália, persze, mivel hidegebb van, amint az elvárható lenne ezen a szélességen, talán a negyvenhat huszonegynek leghűvösebb pontja ez, ebben a magasságban, amire büszkék vagyunk valamiért, aztán honnan is ez a szokatlan hideg, meglehet, környező hegyeink összejátszanak folyóinkkal, bár mi szentként tiszteljük ezeket a hegyeket, szunnyadó vulkán valamennyi, felhőkbe burkolódnak, morajlanak, ezernyi színnel csábítanak rejtelveik felé, és sújtanak, ki tudja, miért, ki tudja, meddig sújtanak rendületlenül, akár a magas ég titkai, az égboltozat ajándékai, figyelmességei, sújtanak szakadatlanul, és a folyó, az csak lé, sekély víz, emitt iszunk belőle, amott kacsáinkat ringatja, lúdjaikkal bukdácsol, és játszik gyermekeinkkel, hisz gyermek ő is, kútfeje itt a közelben, néha ellátogatunk a sziklás forrásvidékre, onnan lenézünk a napsütötte vagy épp felhőkkel árnyalt messzeségre, görbületekre, és kinyújtott markunkban alamizsna a tájkép, és ott fönt, ránk zuhan a csönd, a magasság csöndje, és kisimítja a bennünk őrlő zajt,

mindegy, hogy szólsz, vagy gondolsz, ehhez a csendhez csak azt az igazat, csak azt a szépet adhatod, melyek a legegyszerűbb versekből ismerősek, arcod legőszintébb vonásait tartod a szélnek, és megfélelkezünk ruháink szabásáról, a szőlőzsír illatáról, és talpunk alatt a sár puha párna, a szikla fehér ló, és mi vagyunk a kisebbik királyfi, lábunk előtt egy test vérzik, hét fej vérzik, a kisasszony áthajol az ablakon, aztán mi vagyunk az úr, az ország és a hatalom dicsőségét osztjuk egymásnak, és ez a kis csermely odalent itat, táplál, elsodor, romba dönt, hatalmas óriás, iszapos szemeknek egy pillantásával elmossa szennyünket és kölcsönveszi a téglát, hogy aztán akkor adja vissza, mikor elégnek véli a káromkodást, befejezettnek az imát, szűknek a partokat és parttalannak a vágyat, mely ürességgé tágulva szívja, álmodja magába a szerencsét balról és jobbról, és itt fönt el lehetne taposni, mint egy pikkelyes hulló sziszegő fejét, vagy körbeterelni, mint tajtékozó molekula-nyáját, megtévesztve a nehézkedést, a lehetne és a volna ürjeibe hulló mozdulat-kezdemények, szavak, elcsitult szavak, mondatokká soha nem válók gurulnak a kavicsokkal induló akarat mellett, és kilazítjuk kengyelbe szorult lábainkat, lemászunk a sziklákról, le a hegyről a völgybe, még megsimogatnak a füvek, a bokrok, közel az otthon, az álmok kútfeje, huszonöt, negyvenyolc, negyvenhat, huszonegy, pár másodperc és befordulunk a kapun, aztán kipihenjük az út fáradalmait, és következzenek a tekercek, következzenek a lapok, jöjjenek az új beszédek, jöjjön a zöld, jöjjön a kék, meghalt a sárkány, éljen a sárkány, meghalt az úr, éljen az úr.

Szálinger Balázs

PETŐFI SÁNDOR ÉS SASS ERZSIKE
TÖRTÉNETE – VÉGET ÉRT

Mocskos, esős idő, a 2018. év márciusában. Ünnepe után két nappal vagyunk. A szekszárdi piacon mindenfelé kampányanyagok. A főtéren nemzeti szalagos koszorúk. Északra indulunk, a cél Borjád és Sárszentlőrinc, a Petőfi-irodalom két, más-más miatt jelentős állomása. Kölesd alatt rosszarcú ember integet, félreálunk. Kifogyott a benzin, pénze nincs, csak bankkártyája. Foga sincs. Szálljunk ki, adjunk benzint és/vagy pénzt, a feleségem oldaláról mélyen benyújtja a kezét kézfogásra, amivel inkább csak megijeszt, mint bizalmat ébreszt. Mondjuk meg a címünket, majd elküldi a pénzt. Budapest? Egyből kerül egy pesti ismerőse – ez is inkább ijesztő. Meg kicsit Sas-kabaré. *X. Y., Budapesten él, nem tudják, hogy ki az?* És mint a filmekben: egyes, padlógáz, két percig torkunkban dobog a szívünk. Miféle vidék ez?

„Cserebogár, sárga cserebogár.”

Ez az eső nem olyan márciusi, szemerkélős, forradalmat aláfestős, mint azon a százhetven évvel ezelőtti napon. Csak koszol, és házba, autóba zár. Halott a táj, senki sincs az utcán. Kölesden meseszép kiskastély, teszünk egy kört a festői temetődombon. Akármennyire ittfelejtett világ ez, azért csak akad egy rendes Kossuth-szobor (valakik pont elhelyezték az emlékezés koszorúját). Kölesdről kifelé másik kocsi áll az út mellett, ugyanúgy rosszarcú ember, ugyanúgy integet. Ő a második élőlény Szekszárd óta. Tényleg, miféle vidék ez?

„Cserebogár, sárga cserebogár.”

Petőfi Sándor 1845-ben egy hetet tölt Borjádon, Sass István nevű régi iskolatársánál, akivel még kisgyerekként a sárszentlőrinci gimnáziumban kötött barátságot. A vendég egész nap az úgynevezett méhesben lógatja a lábát. Fedett épület, nagyobb része nyitott, a kisebb rész egy szoba. Egy nap valaki jön a hírrel, hogy Sárszentlőrincen

halászbált rendeznek a valamikori kisdíák tiszteletére. A buli után, éjjel a szomszédos Uzdról hazafelé kocsin jött volna a társaság, viszont a lovakat a gazda valahova kölcsönadta, így csak az ökrök maradnak. Az ünnepelt azt mondja, sebjaj, akkor fogassuk be az ökröket. Sándor a kocsiuton a házigazda 18 éves húgocskája, Sass Erzsike mellett ül. Fura a Hold, furák a felhők, és Sass Erzsike és/vagy Petőfi Sándor a kocsikázás közben a mellette ülő tenyerébe ejti a saját tenyerét. Ami biztos, azt bárminél jobban elmondja a vers. A matuzsálemi kort megérett Erzsike, már mint Erzsi néni, hatvan évvel később igazolja a vers állításait. Sándor jól érzi magát Borjádön, telnek a napok, végül elbúcsúzik, és gyalog indul Paksra. Aztán még aznap visszajön, azzal, hogy lekéste a hajót. Hát persze, lekési a hajót. Ott is ragad még egy hétre. És aztán még egyszer visszajön a következő hónapban, a szüretre!

„Cserebogár, sárga cserebogár.”

2018, Borjád. Szomorú, düledező, beszakadt falu. Elvileg nem is létezik. A Petőfi-féle Borjád elmúlt, közigazgatásilag Kölesd része már. Nincs Fő utca, csak egy hosszú Petőfi – és egy abból induló, majd kettéágazó Kossuth. És ez a történet itt megállt. Mivel nincs munkahely, a légvonalban mindössze 7-8 kilométerre húzódó autópálya pedig a jelek szerint semmit se lendít a régió, nyilvánvaló, hogy amíg létezik az a kultúra és államszervezet, amit ma ismerünk, Borjádön a fenti kettőnél több utca már nem lesz. Amíg mi, magyarok vagyunk itt többségben, Borjádön nem nyílik bolt, tüzéptelep, nem indul iskola, nem lesznek másodikosok.

A Sass-házon emléktábla. Igyekszünk úgy megállni, hogy ne pocsoljába lépjünk az autóból. Kopogunk, kiabálunk az esőben. Tizenéves, romlatlan arcú fiú érkezik, lelkesebben, mint ahogy én nyitnék kaput esőben, vasárnap délután egy kis aprópénzért. De nem, annyiért se: belépő sincs, a híres méheshez indulunk. Azon is tábla (valakik elhelyezték nála az emlékezés koszorúit). Másik kéz felől szobor. Telek végében a Sió, éppen árad. Mint mondja, nyáron szinte kiszárad, át lehet lépkedni a túloldalra. Belépünk, alacsony ajtófélfá, az ember könnyen beveri a fejét. „Vén épület már a világ, / Le, alacsonyra süllyedett. / Ha egyenest jársz: beütöd / A gerendába fejedet.” Naná, hogy a borjádi méhesben írta! Körülnézek. Elsőre érezni, hol a kisasztal

helye. Hol van erő. Hol lehet verset írni. Az ablakban vendégkönyv. Március 15. körül sokan jönnek, amúgy alig valaki. Van egy másik nevezetessége a falunak, a söréttorony, azt is meg lehetne nézni egyúttal, ha akarjuk. Nem akarjuk. Hatvan-hetvenen laknak Borjádón, a fiú gyerekkorában (mondjuk, tíz éve) még százhuszan voltak. Elmennek a fiatalok, jönni nem jön senki. Tíz év múlva ez a fiú még Borjádón lakik? Minek kéne történnie Magyarországon a következő tíz évben, hogy itt maradjon?

„Cserebogár, sárga cserebogár.”

Borjádról a Sió mellett megy az út. Jobbra híd, az van kiírva: Kajdacs. Kajdacs. Mi lehet Kajdacson? A neten azt olvasom, a magyar koronát őrző Perényi Pétert 1529-ben Kajdacsnál fogta el Szerecsen János. Meg hogy a falu a középkorban a környék egyik legnépesebb települése volt. Milyen Perényi Péter? Milyen korona? Miénk egyáltalán ez a történelem? Mi van még? Van teleház, internet-szolgáltatással. A teleházat 2002-ben országos arculati díjjal tüntették ki. Mindent tudunk, nem megyünk be Kajdacsra. Uzd fele tartunk, a magyar költészet leghíresebb kocsikázásának nyomvonalán. Ez a kocsikázás szeptemberben történt, nem márciusban, nem nappal, hanem éjjel, nem erre, hanem arra, egy nem arra, hanem erre tartó évszázadban. A környezet, az éghajlat, a természet ajándékai 2018-ban pontosan ugyanazok, mint voltak 1845-ben. Akkor mi változott?

„Cserebogár, sárga cserebogár.”

Uzd, 2018. Az útról jobbra a fák között csodás kis kúria. Az úttól bemenni lehetetlen, nagy a gaz, vizes a fű. Mit mond az internet? Azt, hogy Uzd se létezik már – a valamikori kismemesi falu, nem egy, nem kettő romos kúriájával ma közigazgatásilag Sárszentlőrinc része. Az előbbi épület a Fördös-kúria. Fördös István 48–49-ben tolnai alispán volt. Lakhat ilyen helyen alispán? Az akkor még komoly dolgot jelentő megye gyakorlatilag legfontosabb tisztségviselője lakna ma Uzdon? Itt, ahol a belső utcákban olyanok az utak, hogy lehetetlen hármasba kapcsolni? Miért, mi történt? Ez egy szegény ország, és valami háború volt itt tizenöt éve? Dehogy, csupa sikeres évszázad után vagyunk: a tizenkilencedik végén a polgárosodás programja győzött, a huszadik végén a demokrácia és a piacgazdaság. Tizenöt éve pedig nem háború

történt, hanem csatlakoztunk ahhoz a szellemi közösséghez, amelyhez tartozónak valljuk magunkat, megnyitottuk a piacainkat, ennek köszönhetően minden kapható nálunk, cserébe pedig rengeteg felzárkóztató pénzt kapunk, amelyért más népek dolgoztak meg. Tizenöt éve nem háború történt, hanem beteljesült a vágyunk, azóta pedig az elért vágy hullámain ringunk. Jó, de akkor mi történt Uzddal? Ki tudnának ma itt állítani egy négyökrös szekeret? Gyerünk tovább, Sárszentlőrincre, fel!

Petőfi két évet járt Sárszentlőrincen, 8-10 éves korában. A török kiűzése után telepésekkel benépesült falu ügyes iparosainak és attraktív evangélikus lelkészeinek köszönhetően gimnáziumot alapított. Sárszentlőrinc egy ideig a dunántúli evangélikus püspök székhelye is volt, a gimnázium pedig pár évtized alatt tényleg messze földön híres lett, az Alföldről is érkeztek kosztos diákok. Mint például Sándorka.

Sárszentlőrinc, 2018. Hogy gazdag falu volt, az minden épületén, a léptékén, a térszerkezetén is látszik. De irodalmilag sem akármilyen hely. Egymás mellett három ház áll, három márványtáblával. Lázár Ervin emlékháza balról, aztán Sándorka kosztosháza, a harmadikban Illyés Gyulát anyakönyvezték. Három irodalmi ház egymás mellett. Se Pest, se Kolozsvár, se Debrecen nem tud ilyet. Táblával tehát jól állnak, csak mintha lakni nem lakna itt senki. A valamikori jegyzői lakás zárva (valakik elhelyezték nála az emlékezés koszorúit). Viszonylag alacsony a kerítés, belátni. Gondozott udvaron kőasztal – vajon itt volt ez már akkor? Benézünk az ablakon, kemence, mélyebben falitükör, talán falipolc, törölközővel. Nem nehéz fésülködő kisfiút képzelni oda.

„Cserebogár, sárga cserebogár.”

Gondolkodom: kell lennie valahol egy másik táblának is. Ha áll Sándorka kosztosháza, és ha egy ilyen helyen valamikor gimnázium működött, meg kell lennie az épületnek. Vagy az iskolának, vagy az iskola megjelölt helyének, vagy az iskola valamikori helyét ismerő bácsi házának. És meg is találjuk, pont a falu végén. A tábla (valakik elhelyezték nála az emlékezés koszorúit) nem beszél mellé: ITT TANULT PETŐFI, és évszám. Fotózom az esőben a járdáról. Nyílik a 200 éves gimnázium kiskapuja, valaki kilép egy fejszével. Jó napot,

bocsánat, csak a táblát... Még a kilépő is mosolyog a helyzeten: jaj, a fejsze *nem azért* van nálam...! Nem, miért? Megnyugtatósnak szánta. Félelmetes ez a környék. Feleségem az autóban, keresem a szememmel, de pont máshova néz. Mi folyik itt? Mi történt itt? Össze lehetne rántani ma Sárszentlőrincen egy ad-hoc halászbált? Mondjuk nem is egy 22 éves gyerek, de egy, a szomszéd faluban nyaraló Kossuth-díjas költő tiszteletére, ma este 8-ra? Mi történt az országunkkal, hogy ez képtelenség?

„Cserebogár, sárga cserebogár.”

Rettenetes utak vezetnek el innen. Ilyen gazdag országban hogy' létezhet ilyen toldozott-foltozott út? Kettesben araszoló busz után araszolunk, a hátulján a gumigyár hirdetése. Egy-egy néma ember, emberi léptékű táj, zord világ, szar idő, Hankook-hirdetés. Fejér megyébe érünk. Ugyanolyan rossz az út, de itt már volt rá pénz és figyelem, hogy ezt táblán is közöljék. Minden csupa sár. Az a sár, ami a nyugati szőlőhegyek bekötőútjairól ömlött az útra, és Uzd körül még elfolyt a Sió felé, itt már megáll. Változik a domborzat. Hány, a dombot elmosó eső és vihar volt azóta, hány méterrel lett alacsonyabb a hegy? Mennyi sarat vitt le a Fekete-tengerig 1845 óta a Sió? Volt a környéken az elmúlt harminc évben kocsit az éjszakában, tenyérbe ejtett tenyérrel? Élnek itt még fiatalok? A borjádi idegenvezetőnket is csak képzeltem, pont, mint azt a fésülködő kisfiút? Ugye van itt valahol egy alternatív valóság, amelyben Petőfi Sándor és Sass Erzsike története, más-más szereplőkkel, de folyamatosan frissül?

„Cserebogár, sárga cserebogár.”

A GPS nem mondja meg, milyen faluban kell elkanyarodni merre, csak azt, hány kilométer múlva, és milyen térnél. Jellemzően Kossuth és Szabadság. Az a *Kossuth*, aki a politikusi baklövéseiből is következő összeomlás napjaiban tartás nélkül nyeklett-nyaklott erre és arra, majd tudjuk, mi történt. És az a *Szabadság*, ami persze megvan, köszöni, de mindig csak az ország egyik fele éli meg, a másik fele csak úgy érheti el, ha az egyik felének a nyakára teheti a lábát. Ezekről vannak elnevezve legfőbb tereink. Mindkét esetben frissen megkoszorúzva, a mindig meg- és újraválasztott legjobbjaink által. Ez a nemzeti mitológiánk. Kossuth és a Szabadság. Ebből a szédületes fiúból pedig szinte

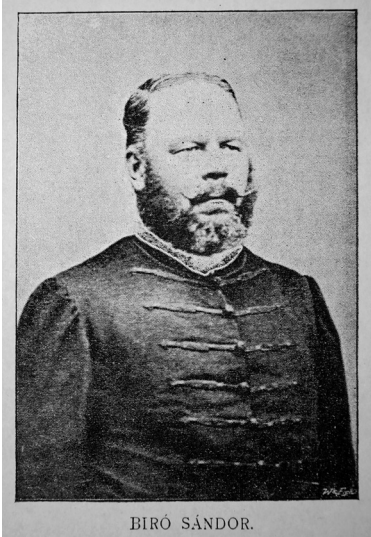
csak *Ott-esse-m-el-én A-harc-mezején Sándor* fér bele ebbe a mitológiába. Nem az a sokkal izgalmasabb, aki az orra után ment, és jeleket hagyott a vidéken, amerre csak járt, cserébe képeket vett le róla és tett maradandóvá. Nem szükséges tudás ez már, az a Magyarország nem létezik. A mait se szükséges ismerni, a régi utakat még tudó öregeket pedig, ha már idegesítő, hogy nem tudnak gondoskodni magukról, innen a szekszárdi, paksi, dunaújvárosi öregotthonokba viszik – beszéljék csak meg egymással a múltat. És ha maradnának a faluban? Már gyerekek sincsenek, akiknek mesélhetnének. A falvaik se léteznek. Azt, hogy Uzd és azt, hogy Borjád, már nem állítja semmi. Azt már csak egy vers állítja. Csak a Jóisten érthetetlen irányzékának köszönhetjük, hogy ezen a nyelven.

Dunaföldváron megállunk, két tábla van a városháza falán. Az első Petőfi (valakik elhelyezték nála az emlékezés koszorúit). A másik a *Mohács felé tartó magyar hadsereg emlékműve*. Ja tényleg. Milyen szerencse, hogy van ilyen is. Rohamosan épül a mai kor, ennek is lesz emlékműve egyszer.

A bresciai katonai alakulat elpusztított emlékműve

Nagy Lajos
BÍRÓ SÁNDOR – HŐSÜNK ÉS KORA

Mintegy tíz év telhetett el a rétyi körorvosi posztra való kinevezésem után – nagyjából annyi, amennyit Bíró Sándor lelkész szolgált egykor Rétyen –, amikor levelet kaptam dr. Spielmann József néhai erdélyi magyar tudománytörténeti és orvosszociológiai szakírótól, egyetemi professzortól, néznék utána, ki is volt Bíró Sándor rétyi református pap, aki egyik háromszéki paptársával 1846-ban *Pálinkatan* címmel alkoholelles könyvecskét írt és nyomtattatott ki Kolozsvárott.

Első utam nyilván a parókiára vezetett, ahol Bálint Ferenc öreg pap bácsi szinte sírva mondta el, hogy ő is csak néhány évvel előttem jött Rétyre börtönbüntetése és a szépmezői állami gazdaságnál disznógondozói „állást” betöltött évei után, így a régi viszonyokat sem ideje, sem kedve nem volt megismerni. Egyébként is a régi anyakönyveket az állam elkobozta, próbáljak öreg egyháztagoknál érdeklődni, hátha valaki hallomásból tud valamit. Meg is tettem, de ilyen nevű papról senki nem halott semmit, ami nem is csoda, hiszen a nagy homokórán azóta százhusznál is több év pergett le, s ebben voltak olyan időszakok, amikor bizonyos emberekre vagy eseményekre nem volt ildomos, illetve szabad emlékezni. Én mindenesetre megjegyeztem a Bíró Sándor nevet, és kutakodni kezdtem.

Valószínű, már az ókori Herodotosz óta jellemző a történetírásra, hogy egyes eseményeket elhallgat, vagy kevésbé hangsúlyoz ki, míg másokat a kelleténél jobban kidomborít, esetleg csak azokról ír. Állításomat szépen példázza Bíró Sándor pap esete, akit Orbán Balázs

is – Rétyről írva – csak egy mondatra érdemesít, amikor azt írja: „*Meg kell még emlékeznem Rétynek forradalom ideji papjáról, Bíró Sándorról is, ki szóval, és mint a »Hadi Lap« szerkesztője, írásban is a kedélyek élesztésére hatott, s hatva osztozott e nagy napok dicsőségében.*”¹ Pedig a háromszéki önvédelmi harcot szinte megkülönböztetett figyelemmel mutatja be, így Nagy Ferenc gidófalvi lelkésze háromnegyed hasábnyt ír. Nos, itt még felbukkan Bíró Sándor neve másik két kollégája társaságában: „*Lelkésztársai közül kiválóbbak voltak Bíró Sándor, Dáné István, Vitályos György. E két utóbbi, mint tábortábori lelkész szerepelt.*”² Sem többet, sem kevesebbet nem ír róla. Éppen e „szükszavúság” ellen lázadozik 1873-ban a barát és harcostárs Macskási Antal, amikor ezt írja Bíró Sándornak:

„*Kedves Barátom!*

Angyalfiába karácsony szombatján kaptam ajándékba Orbán Balázsnak A Székelyföld leírása nagyszerű, szép, de hűtlen leírását Háromszék dicsőítésére 1848/49-ben az önvédelemre, s a haza védelmére történeteknek. Olvasás közben eszembe jutott egynéhány társam, kiket ilyenformán sorozok: Gál Dani, Bíró Sándor, Kovács János mészáros, Sárosi, Német László, Semsei, Turóczi, Jancsó, és egy Kovács Lászlóhoz hasonló nagy ember, Cseh Ignác, Székely Dávid és Máday, kiket leggyakrabban láttam nemzeti gyűléseinkben, népgyűléseinkben, de akiket Orbán munkájában az úgynevezett kis Comiténk névsorát, kik a népet tábor tüzeinknél lelkesítettük, kik vezéreinknek parancsot osztogattunk, hogy mikor kivel csatázzon, megemlítve nem látom méltán.

(...) s bár valószínű, hogy Háromszék leveretése alkalmából a birtokosság és az intelligencia esik áldozatul, minden fenyegetőzések dacára, a legtöbbet kockáztatva kevés habozás után közibünk sorakozott (...) Háromszék megvédésére, megdicsőülésére. A történelemben a fenn írtak mindenütt ki vannak kerülve, bármely történelmi munkában. (...) E sorokat hozzád először a történelem kiigazítása végett írom, másodszer írom a magam érdekéből (...) azért szeretném én, hogy Háromszék dicső tettei lennének híven, igazságosan az utókor számára megírva. A Comiténkhöz tartozó Gábor Aront, Gál Sándort, Horváth Ignácot, Vidát stb.-ket azért nem említém fellebb levelem kezdetén, mert azok Orbán Balázs szép munkájában

1 Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. III. köt. Pest, 1968, 169.

2 Uo. 188.

méltán, s némely tán nagyzolva meg vannak említve, én csak azon egynehányunkat említettem meg, kik leggyakrabban jelentünk meg a gyűlésekben, amelyek eredményezték a háromszéki dicső önvédelmet.”³

A szándékot tett követte, 1874. március 15-én felhívást tettek közzé, amelyben több érdekelt személyt arra kértek, hogy írják meg „Háromszék forradalmi történetét a valósághoz leghűebben”. Sajnos a „hű történet” nyomtatott formában való megjelentetése elmaradt, bár a beküldött anyagok K. Papp Miklóshoz, a *Történelmi Lapok* szerkesztőjéhez kerültek, de ott elkallódtak. Így sokáig elmaradt a Macskási elvárta „hív és igaz” ismertetés, annál is inkább, hogy néhány év múlva mindkét kezdeményező elhunyt.

Kortársként az említett Orbán Balázson kívül Kővári László, Jakab Elek és Nagy Sándor hídvégi református lelkész ír Bíró Sándorról, de ők is meglehetősen szűkszavúan. Elhallgatták a Macskási által felsorolt radikálisok tevékenységét. Ez alól még a szemtanú Nagy Sándor sem kivétel.

Valószínűleg Macskási levelének hatására maga Bíró Sándor is feljegyzett jó pár eseményt 1848. szeptember 15-tel kezdődően „történelmünk hű megírására készülve”, amelynek később a *Háromszéki forradalmi töredék* címet adta. Nagy Sándor – miután ezt a visszaemlékezést elolvasta – még külön kiegészítette a Bíró Sándorról szóló részt, megjegyezvén: „Ezt másolta le, és ebből alakította át úgy látszik élte vége felé (1874), ritkás öreges írással az Életem történelmét”.⁴

Bíró Sándor halála után fia, Bíró István apja feljegyzéseit Kádár József dési történésznek adományozta, aki – miután egyes részleteket *Bíró Sándor élete és működése* címmel közölt belőlük – a kéziratok egy részét a Történelmi Erekllye Múzeumba helyezte el.

Kuszkó István 1896-ban a *Történelmi Lapokban Adalékok Háromszék 1848–49 honvédelmi harca történetéhez* címmel közöl részleteket a feljegyzésekből.

Bitai Bajkó Lajos hadnagy visszaemlékezésében is találunk Bíró Sándorra vonatkozó adatokat. Aztán hosszú – fél évszázadnál is hosszabb – csend következik, amit csak a negyvenes évek elején

3 *Adalék Háromszék önvédelmi harca történetéhez.* Összegyűjtötte Kuszkó István. Kolozsvár, 1896, 21–56. (a továbbiakban *Adalék*)

4 Nagy Sándor: *Háromszék önvédelmi harca 1848–49.* Kolozsvár, 1896, 146.

szakított meg Kristóf Györgynek a *Hadi Lapokkal* foglalkozó tanulmánya.

Így történt meg aztán, hogy Bíró Sándor neve még a történész szakemberek közül is már csak azon keveseknek mondott valamit, akik behatóan foglalkoztak az 1948–49-es forradalommal, illetve szabadságharcral.

A huszadik század hetvenes éveiben Böződi György, Imreh István,⁵ Egyed Ákos⁶ újabb forrásanyagok felkutatásával, korabeli és más szerzőknek a harci események, csataterék, hőstettek hű leírásainak felhasználásával, az önvédelmi harc társadalmi bázisának tanulmányozásával, belső szerkezetének az értelmezésével, az eseményeket mozgató erők elemzésével új alapokra helyezték az 1848–49-es szabadságharc és forradalom háromszéki történéseit.

Ebben az időben találta meg Spielmann tanár úr is a Teleki Tékában a *Pálíntant*, és került Kiss Ferenc dési történész látókörébe Bíró Sándornak az 1853-ban írt naplója, amelyet 2002-ben könyvként megjelentetett.⁷

Adatokat gyűjtve a megírandó Réty monográfiájához, én is egyre többször találkoztam a fent említett szerzők, valamint később Cserey Zoltán, Demeter Lajos helytörténészek és történészek könyveiben Bíró Sándor nevével. Közben kiderült, hogy az egyházi irattárból sem „vittek mindent el”, és azt is átnézve, valamint Budapestről a *Hadi Lap* fénymásolatát is megszerezve, úgy éreztem, elég sok anyag áll a rendelkezésemre ahhoz, hogy Bíró Sándorról megírassak egy nagyobb dolgozatot. Ezt társítva a Rétyi Péter életéről írott munkámmal 2008-ban *Elfelejtett rétyiek* címen – kis példányszámú könyvként – elsősorban a rétyiek számára kiadtam. Most, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc leverésének, a csíki *Hadi Lap* megjelentetésének 170. évfordulóján úgy vélem, érdemes a nagyobb közönséggel is megismertetni Bíró Sándor életét és korát. Hát így született meg az eredeti rövidített változatában ez az írás.

---

5 Imreh István: *Erdélyi hétköznapiak 1750–1850*. Bukarest, 1979, Kriterion, 259–268.

6 Egyed Ákos: 1848 *erdélyi magyar vezéralakjai*. Marosvásárhely, 2004, Mentor Kiadó, 54–59.

7 Kiss Ferenc: *Bíró Sándor. A forradalom tribünjétől a külhoni városokig*. Budapest, 2002, 98–99.

* * *

„Udvarhelyszéken (...) Udvarhely mellett Felsőboldogasszonyfalván adózó, harisnyás székely szülőktől születtem, Wesselényit, a még akkor ép szemű hazafit hallottam mennydörögni az udvarhelyi közgyűlésen az imádott szabadság ügyében, s ennek mennydörögő szavai felrázták lelkemet a rabság bilincсібől még fiatal koromban.” – írja a Kossuth Lajosnak írt levelében.⁸ Azt nem írja, hogy hányban született, de Nagy Sándor szerint az „Életem történelme felső sarkába azt jegyzi irónnal, hogy születtem 1818-ban, amit utólag áthúzott és kijavított 1816-ra”. Ugyanakkor leírja azt is, hogy a Bíró Sándor adatait tartalmazó anyakönyvek egy tűzvész alkalmával elpusztultak, tehát ez azt jelenti, hogy szerette volna tisztázni, melyik dátum az igazi, de nem sikerült. Nekem viszont sikerült, ugyanis az egyházi anyakönyvben ilyen beírást találtam: „22 éves korában a rétyi református egyház hitszónokává lett”. Történt ez 1838. január elsején. Kiderítettem azt is, hogy 1831-ben „subscibált” a Székelyudvarhelyi Ref. Kollégiumban,⁹ az utána következő hat „diákév” – köztük a két teológiai év – és a féléves praeceptorokodás is egyezik a rétyen beírt adatokkal.

De nincs minden rendben a születési hellyel sem. Több helyen leírja, hogy „Felsőboldogasszonyfalván született”, így a vele foglalkozó szerzők is így tudják, de rétyi pappá választása után, 1838. január 1-én az anyakönyvek mindenikébe ezt írta: „*En Ótzfalvi Bíró Sándor rétyi lelkész lévén...*”¹⁰ Valószínűnek tartom, hogy Ótzfalván született, amely falu a közbeeső Bikafalvával Felsőboldogasszonyfalva (Boldogfalva) filiája lehetett. (Sem Ótzfalván, sem Felsőboldogfalván nem sikerült tisztáznom.)

A rétyi nemes ifjak nagy része is Udvarhelyen tanult, legátusokat is mindig onnan fogadtak, így nagyon erős kapcsolatot tartottak az iskolával. Innen származhatott Bíró Sándornak az ismeretsége Rétytel.

Wesselényi beszéde termékeny talajra talált az „adózó harisnyás székely szülőktől” származott fiúban, ami nem is volt nehéz, mert a kollégiumban is hazafias nevelésben részesült. A reformkor szép eszméit magáévá tette, amelyek a rétyi tapasztalatokkal gazdagodva

8 Bíró Sándor rétyi pap levele Kossuth Lajoshoz. MOL. Kossuth-gyűjtemény, 459. fotó, 1917/1848, Egyed Akos gyűjteményéből, közli Kiss Ferenc. In *Bíró Sándor*.

9 Albert Dávid udvarhelyi tanár, történész szíves közlése. Ezúton is köszönöm.

10 A rétyi református egyház anyakönyvei. (Hiányos számozás miatt nincs pontos adat.)

oda vezettek, hogy a forradalom és szabadságharc kitörése után a plebejus szellemű rétyi lelkészt a megye nemesi származású vezetői veszélyes lázítóknak nézték – valljuk be nem ok nélkül –, aki valahol Petőfi lelki rokona volt. Dobay Károly ezredes javasolta a „veszélyes néplázító” letartóztatását, amit azonban mégsem mertek megtenni. De addig még majdnem egy évtized telt el Rétyen. Nézzük meg alaposabban ezt az időszakot is!

A RÉTYI HITSZÓNOK

Talán sohasem volt olyan mozgolódás a „Rétyi Nemes Ecclá” presbiterei között, mint 1837-ben, amikor meghalt Mihály Elek „prédikátor”, s üresen maradt annak állása. Új papot kellett választani. A választás – valószínűleg az Antos család javaslatára, melynek gyermekei hagyományosan Enyeden tanultak – „közönséges meg-edgyezésből, akaratból a N. Enyedi Refor. Collégiumban abszolváló Togátus Diák Nagy Sámuel uram”-ra esett, aki előbb elvállalta, majd visszamondta a lelkészi állás betöltését. A visszamondáson nem is csodálkozunk, ha elolvassuk az 1837-ben felvett jegyzőkönyvet, amelyben számba veszik az egyházi épületeket, azok állapotát, és összeírják képezés miatt a lakosságot. Az épületek, beleértve a templomot és a tornyot is, „egyesek gondatlansága miatt ruinában vannak”. A lakosság összetétele így néz ki: a nagyságos possessorátus részéről tízen vannak nemesek, akik között Antos József a legtöbb birtokkal rendelkező, de ő sem olyan gazdag, mint egy vármegyei báró vagy gróf, aki hathatós segítséget tudna adni, építtetni az egyháznak papi lakást, a jobbágyok, zsellérek számára templomot, iskolát. A másik kilenc családot sem vethette fel a jómód, hiszen nevükkel gyakran találkozunk az egyház „pénztárkönyvében” az „interesse” pénzkölcsönt felvevők között. Ezenkívül volt még tizenkét család a vitézlő rend részéről. Sajnos ezeknél is inkább a büszkeség, mint a jómód volt nagyobb, hiszen teljesen leszegényítette őket a munkájukat megszakító hetenkénti „egrecírozás”, a határőrség számára végzett közmunka, fahordás, utak, hidak javítása és más közmunka; az évenként hetekig tartó nagyobb hadgyakorlatok vagy a nagyobb háborúkba való besorozás, mint amilyen volt a negyedszázaddal azelőtt lezajlott napóleoni háború. Tegyük hozzá azt is, hogy a nemes possessorátuson és katonarenden lévők jó része nem tudott, de nem is akart dolgozni, mert számukra a munka szégyen lett

volna, csakhogy a jobbágyokkal való dolgoztatás már egyre nehezebben ment. Ők viszont ragaszkodtak a száz-százötven évvel azelőtti életformához, ami aztán az elszegényedéshez vezetett. A lakosság többi része Rétyen jobbágy és zsellér, akik közül egész keletét fizet 53, egész oszparás 34, fél oszparás 31 személy.¹¹ Nyilvánvaló, hogy a magasabb képzettségű, esetleg külföldi tanulmányutakat is megjárta papok a „zsírosabb” parókiára kacsingattak.

Bíró Sándor éppen hogy elvégezte az Udvarhelyi Kollégiumot, beleértve a kétéves teológiai osztályt is, és elkezdte az egyéves osztálytanítóskodást (praeceptorokodást), amikor Nagy Sámuel nemleges válasza után felmerült a rétyi lelkészi állás pályázási lehetősége. Az 1837-ben felvett jegyzőkönyv szerint „Nms. Márkosfalvi Barabás Mihály úr”-ral mérettetett össze, de míg Bíró Sándor 49, addig vetélytársa csak 29 szavazatot kapott. Így aztán 1838. január 1-jén beköltözött a falu felső részén a templom közelében lévő rozoga paplakba.

Nagyon edzett fiatalember lehetett az ifjú lelkész, hogy nem menekült el mindjárt az első hónapokban a csontig hasító Nemere szele elől. László László oskolamester és énekvezér lehetett valamennyire szellemi társa a nagy magányban, továbbá az egykor Udvarhelyen tanuló nemesek közül az ősi jószágon maradt valamelyik, ha leereszkedett hozzá. Mert bizony nagyon rátartiak voltak a háromszéki nemesek, köztük a rétyiek is. Mintegy három évtizeddel Bíró Sándor távozása után az egyik nemesi származású ifjúhoz jött férjhez egy jómódú aradi polgárlány, s már nagyon öreg korában mesélte el nekem, hogy a nemesek és határőrök bizony még őt is „kinézték”. Még bálákat is külön tartottak. Rétyre jövetelmkor még éltek néhányan e nemesek leszármazottai közül, akik csak úgy emlegették a szegény családokat, hogy „azok a rongyosok”. Mindezt azért részletezem, hogy láthatóvá váljék, milyen környezetbe került a „harisnyás szülők gyermeke”, a hazafias érzelmekben nevelt plebejus pap.

Említettük, hogy a rétyi ekléziában szegénységből és hanyagságból való állapotot talált, ahol adott pillanatban még az Udvarhelyről legációba jönni akaró diákot sem tudták fogadni.

Bíró Sándor megválasztása után megszorodtak a jegyzőkönyvekben a templom és a különálló torony megjavításáról szóló bejegyzések.

---

11 Özv. Salamon Sándorné (szül. 1888-ban) elbeszélése a szerzőnek.

Anyagi forrást az addig közösségi használatban lévő Lenkert 8000 forintért való elzálogosításával akartak teremteni.

Négy és fél évvel a megválasztása után bemutatkozhatott egész Háromszék nemességének, mert 1843. június 2-án meghalt Antos József, Réty legnagyobb földbirtokosa, akinek temetéséről a szokásos egysoros beírástól eltérően részletesen beszámol Bíró Sándor:

„1843 2 junii halt meg Tekintetes Antos József úr, Ns. Háromszék és Miklósvárszék alsókerületi pénztárnoka, sepsi alkerületi algondnok...66. évében és eltemetődött 4 junii Pütkösd első napján napnyugat után, 16 fáklyák lobogván körül koporsóját, mintegy másfélezer Lélek kíséretében. Könyörgést mondott koporsója mellett a háznál tiszteletes Papp István kézdivásárhelyi Pap úr, és egy rövid sírbeszédet a sírnál én Rétyi Ref. Pap Boldogasszonyfalvi Bíró Sándor. Énekeltek 10 mesterek”.¹²

Kulturális szempontból is láthatunk némi elmozdulást, hiszen alig tölt el egy évet Rétyen, és a presbitérium megrendeli a *Brassói Magyar Újságot*. Ő maga is írogat a papsága alatt, amiről évtizedek múlva így számol be: *„Huszonkét éves korában Háromszéken a rétyi ev. Ref. egyházban hitszónokká lett, mint ilyent a legjelesebbek közé sorolhatni. E pályán vasszorgalommal működött, az irodalomban, mint jeles író működött protestáns egyházi és iskolai lapban. Múlt és jelen kiskötetben és a Vasárnapi Újság-ban sok jeles cikkei láthatók. Keresztes Ágnes fölötti imája, mely nyomtatásban jelent meg, költői ihlettel teljes tehetségét tanúsítják”. Aztán írt helytörténeti cikkeket, mint amilyen A Bodza vidékéről történeti regényes vázlatok (Kis Követ, 1846. jún. 4.) és A rétyi református templomról (Kis Követ, 1846. okt. 14.).¹³*

Mindez azt bizonyítja, hogy nem akart megrekedni a középszerűség szintjén, nem akart azonosulni az alkoholizáló kismemesi ifjakkal, vagy éppen a tanító fiával, László Györggyel, akinek az édesapja, a nagyra becsült tanító László László éppen 1886-ban ad be egy kérést a presbitériumhoz, hogy a fiát alkalmazzák harangozónak. Érdemeire való tekintettel teljesítik kérését „oly megszorítással, hogy a kérelmező maga ajánlata szerint fiának hivatala folytatása alatt örökadjék”.

A háromszéki székely nép – s ezen belül a rétyi nép – gazdasági-társadalmi helyzete talán az udvarhelyi szülőföldön tapasztaltnál is

¹² A rétyi református egyház anyakönyvei.

¹³ In *Adalék*, 21–56.

rosszabb volt, hiszen itt jóval magasabb volt a zsellérek és jobbágyok száma. A rossz lakás- és táplálkozási viszonyok miatt magas volt a csecsemő- és gyermekhalandóság. Aratott a torokgyík, a himlő, a tébécé. Mindezt a szegénységet, testi és lelki leromlást elősegítette a nagymértékű alkoholizálás. Nem tudott ezek mellett passzívan elmenni Bíró Sándor tiszteletes úr, s azon kívül, hogy puritán, józan életmódjával példát mutatott, igyekezett híveit – és tágitva a kört, az egész „erdélyhoni ifjúságot” – mértékletes életmódra nevelni. Ennek érdekében kitartóan munkálkodott, nevelt, agitált. 1945 újév első napján a szószekről tartott egy nagyszabású prédikációt, amelyet *Egyházi szónoklat a mértékletesség ügyében* címmel Brassóban kinyomtatott. Ezt követően megalakította Rétyen az 512 személyt magába foglaló „Székelyföld első mértékletességi egyesületét”, amelynek ő maga lett az elnöke. Árkoson az unitáriusok templomában is tartott egy nagyhatású alkoholizmus elleni beszédet, amelyet szintén kinyomtatottak. A nagy cél érdekében vállalkozott más felekezetű templomokban is istentiszteletet tartani. Mi ez, ha nem egy 170 évvel ezelőtt tartott ökumenikus istentisztelet?

Ma már tudjuk, hogy az alkoholizmus problémájának megoldása nem olyan egyszerű, mint ahogy azt Bíró Sándor, illetve az őt is fellelkesítő Erdélyi Orvosok Egyesületének tagjai 1844-ben elképzelték, amikor határozatot fogadtak el az egészséges életmód megismertetése érdekében. E határozat értelmében Kolozsvárt megalakult Erdély első „Mértékletességi Egylet”-e, és a korabeli sajtó hasábjain az alkoholizmus káros hatásairól szóló cikkek jelentek meg. Valószínű ennek hatására és ezzel párhuzamosan kezdte el alkoholelleses tevékenységét a Székelyföldön Bíró Sándor is.

Ennyi év távlatából – miután a helyzet nem sokat változott – fel tudjuk mérni, milyen merész lépés volt a Székelyföldön – és jelesen Rétyen – hozzányúlni ahhoz a mentalitáshoz, hogy „férfimunkához kell a pálinka”, meg hogy „mindenki meginnya” (sic!), vagy ahhoz, hogy minden eseményt, találkozást „szeszből vigyített (sic!) pálinka” fogyasztásával kell megünnepelni.

A Berzenczey huszárszervező útjával kapcsolatosan írja később: „...mindenütt roppant mozgás, lódobogás, kardcsörtetés volt. Ha részeg fiatalembert láttak elesve a kocsmá előtt, az bizonyosan Kossuth huszár volt”.¹⁴

---

14 Uo.

Bíró Sándor nem értette meg a részeg ember motivációit, szánta, elítélte azt, de próbált tenni valamit ellene. Ezért írta meg paptársával – de gyanítjuk, hogy nagyobb részt egyedül –, a *Pálinkatan az erdélyhoni minden valláson lévő falusi iskolák számára* című kis könyvét, s nyomtatta ki 1846-ban Kolozsvárott.¹⁵

A Bíró Sándorral foglalkozó történészek épp csak megemlítik a *Pálinkatant*, mint olyant, amit szintén „ő követett el”, pedig ez a könyvecske több figyelmet érdemelne annál, hogy csak egészségügyi és kultúrérdekességként tekintsünk rá.

Mindjárt az előszóban meghatározza a könyvecske szerepét, amikor azt írja:

„Nagyméltóságú és főtiszteletű Püspök urak! Nagytiszteletű espereseink, papjaink és iskolamestereink! Honunk minden hőkeblű fiai és hölgyei! Kiknek kebleitekben a' nép' jobb létre emelni törekedése lelke lobog. (...) igyekeztek a népet felébreszteni a' mámorosság borzalmas álmaiból az által is, hogy: ezen kismunkát iskoláitokba felvenni, vétetni, tanítatni és tanítani egyik fő polgári kötelességeteknek tartjátok és ezt, még a legszegényebb sorsú kisgyermeknek is, vagy magán ajándékot, vagy alapítandó mértékletességi egyesületeitek pénztára vagy a' város', vagy falu jövedelmének költségén megszerezhesétek.” Igen helyesen a gyermekek nevelését célozta meg!

Nagyon röviden összefoglalom a könyvet. Hét részből áll, és mindenik rész végén van egy kis vers.

Az első rész *A' pálinkának történetéről* szól. Krisztus után úgy ezer évvel egy Rházes nevű orvos találta fel. A különböző népek különböző néven ismerik. A magyaroknál van: gabonárium, szilvórium, köményes, rosolis, puncs, rum, arrák, toffia, refosko, slivovica, kognak, alé stb. *„(...) a hon elsőrendű polgáraitól kezdve különböző nevezetek s színek alatt az utolsó napszámosig csaknem minden ember issza”*. A különböző országok vezetői, így a svédek, írek, angolok, poroszok, igyekeznek *„önkeblükből száműzni”* a pálinkaivást. Erdély szegénységének is a fő oka a túlzott pálinkaivás. Legnagyobb mértékben a kézművesek isszák, a Székelyföldön pedig a háromszéki székelyek.

15 *Pálinkatan az erdélyhoni minden vallású iskolák számára*. Készítette nagyborosnyói Bartha András, feldobolyi és felsőboldogasszonyfalvi Bíró Sándor ev. és ref. hitszónokok Kolozsvárt (sic!)

A második rész *A' pálinkáról, mint mérges italról* szól. Pasteur előtt nyilván Bíró Sándornak is csak empirikus fogalmi voltak az alkoholos erjedésről, a mérgek megjelenését rothadásnak és a rézcsövön való átfolyásnak tulajdonította. Azt sem tudta, hogy az alkohol elsősorban az agysejteket, de más sejteket is károsít, mégis irodalmi adatokra is támaszkodó megfigyelései tökéletesen pontosak. Még azt is megpróbálja meghatározni, hogy milyen mennyiségű alkoholtól hal meg a különböző korú ember. Az a megfogalmazása, hogy a „*a pálinka csak lassan senyveszti az ember belső részét*”, de az ismert mérgek együttvéve sem okoznak annyi halált, „*mint a pálinka különböző nemei*”, ma is állja a helyét, valamint az a megfigyelése is, hogy „*részeges szülőktől legtöbbször iszákos gyermekek szoktak származni.*”

A harmadik részben *Azon veszedelmekről, miket okoz a' pálinka az emberi szervezetben* kérdéséről értekeznek. A pálinka a tapasztalat szerint vagy lassan, vagy egyszerre gyilkolja meg az embert. Felsorolja azokat a szerveket, amelyeket megtámad, és ha nem is a mai szemléletnek megfelelő az elváltozásokat okozó magyarázat, a klinikai tüneteket (gyomorfájdalmakat, bélszagatásokat, főfájást, ájulásokat, rángatózásokat, görcsöket, álmatlanságokat, örvongést) helyesen írja le. Továbbá azt is, hogy „*az ábrázatját elrútítja, kiveresíti, veres foltpettyek, az orron és az orr körül pálinka bibircsokok állnak elő, úgyhogy józankorában is könnyen ráismerni egy pálinkás emberre.*”

A negyedik részben *A' pálinka ártalmairól az ember lelki tehetségére, erkölcsére és jólétére nézve* esik szó. „*A pálinkás ember lelki világa tompa és buta lesz, s gondolkozása megzavarodik (...) az értelem ostobasággá, az ítélő tehetség eszelősséggé, az okosság bolondsággá válik.*” Rontja az erkölcsöt, „*gyakoriak a trágár beszédek, bujálkodások, borzasztó istenkáromlások, véres dorongos verekedések, lopások, gyilkolások (...)*”, amelyek a törvények megszegéséhez vezetnek. Gyakoriak az öngyilkosságok is. Ezenkívül a pálinkaivás elszegényíti az embert, a koldusbotra jutottak gyermekei nyomorban nőnek fel. A börtönökben lévő rabok nagy része is ittás állapotban követte el büntetését, és a tébolyodottak közül is sokan a pálinkaivástól lettek elmebetegségek. A pálinkaivó „*a nőjét, gyermekeit vagy cselédeit veri, rongálja, vagyonát elpusztítja*”, és ahol a ház asszonya is inni kezdi a pálinkát, „*ott a legvagyonosabb telek is pusztává lesz (...) a pálinkás jóreggelt éhes estve váltja fel.*” Milyen remek, ma is érvényes megfogalmazás.

Az ötödik rész *A' pálnkaivókról és a pálnka nemüekről átalánosan* (sic!) szól. Leszögezi, hogy a pálnkaivókat úgy kell tekinteni, mint az öngyilkosokat, a pálnkagyártókat úgy, mint akik pénzért mérget készítenek az emberek meggyilkolására. Amilyen mértékben szaporodnak a szeszgyáarak „*azon mértékben aljasulnak az erkölcsök, népesülnek a kórházak, börtönök, utca koldusok*”. A legtöbb pálnkát a sátoros ünnepek alkalmával fogyasztják, mikor is a nép a templom ajtaja helyett a kocsmá ajtaját nyitogatja sűrűbben, ahol a „*dőzsölők serege*” tartózkodik. „*Nem igaz az a mondás, hogy »a kicsi nem árt, a sok nem használ«, mert ki kicsivel kezd, a végén sokat iszik. A munkásembert sem erősíti, hanem inkább ellankasztja és elpuhítja*”. „*Annyit használ neki, mint sarkantyú az elfáradt lónak*”

A hatodik rész *A' részegségéről* szól. Talán ez az egyetlen fejezet, amelyet egy az egyben átvehetnénk: „*Illik az embernek megrészegedni?*”, teszi fel az első kérdést a szerző. „*Akár férfi, akár nőszemélynek megrészegedni keresztelőben, lakodalomban vagy kalákában, részegen kiabálni vagy dajnálni, ordítani, nem hogy nem illenék, sőt inkább undokság, utálság, bűn és kárhozat*.” Ha mindenáron inni akar az ember, akkor bort igyon, mert abban nem mérgek, hanem bizonyos tápláló anyagok is vannak. Megrészegedni a bortól is „*szégyen, gyalázat*.” De ha valaki „*mindenképpen le akarja emberi méltóságát vetkezni, magát az oktan állatoknál is lejjebb akarja alacsonyítani: részegedjék meg akkor inkább bortól, mint pálnkától*.” Csak egyedül a nevelés adhat a serdülő ifjúságnak oly irányt, mely által a józanság lesz a jelszava minden embernek. Felteszi a kérdést, hogy falvaink, városaink, eklézsiáink miért oly szegények, hogy pénztárunkban soha egy fillér sem található. A válasz tömör: „*Azért mert ilyen helyeken a falu, a város, az egyház elöljárói meg szokták inni a közönség jövedelmét*.”

A hetedik rész *A' mértékletességi egyesületről* tartalmaz ismertetést. Német, svéd, amerikai és muszka példákra hivatkozva szeretné ezeket létrehozni, ahol több ember kezét adva becsületszóra megfogadja, hogy nem iszik pálnkát, és másokat is igyekszik lebeszélni annak fogyasztásáról. Ezzel jót teszünk magunknak, mert nem betegedünk meg, másoknak pedig példát mutatunk – vallják a szerzők. Ha megszűnik a pálnkafogyasztás, megszűnnek a verekedések, gyilkolások, égetések, tolvajságok. A pálnka által száműzött erkölcs visszatér. Az étvágytalan, dologtalan pálnkaivó enni és dolgozni kezd. Ezért fontos, hogy

hazánkban is „*némely lelkes hitszónokok, tanárok, tanítók és iskolamesterek buzdító beszédökre sokan elhagyták hazánkfiái közül is a veszélyes pálinka italt s több városokon és falukon is alapítottak meg mértékletességi egyesületet*”. A fogadalom így hangzik: „*Én, Istenem előtt állva adom becsületszavamat, hogy soha míg élek, az egy orvosi rendeletet kivéve semmi névvel nevezendő pálinka nevű italt nem iszom.*”

Nem tudjuk, hogy Bíró Sándor mit tapasztalt a szülőföldjén, és mit itt a gyülekezetében, de azt bátran leírta, hogy a székelyek közül a háromszékiek isznak a legtöbb pálinkát, és a szegénység okának is az ivást nevezi meg. Valószínű úgy vélte, hogy Rétyen is azért vannak „ruinában” az egyházi épületek, mert áldozatkészség helyett elitták pénzüket az atyafiak. Szokatlanul merész hangon, általánosítva le is írja ezt.

Azt is feltételezzük, hogyha ilyen merészen kiállt a pálinkaivás és általában a részegség ellen, akkor absztinens vagy majdnem az volt, ami akkor a hívek és a papok között fehér hollónak számított. Amit nemcsak feltételezünk, hanem biztosan tudunk is, hogy ilyen természetű munkát a Székelyföldön nemigen adtak ki. Bár mai szemmel nézve megmosolyogni való az a feltételezés, hogy valaki becsületszóra elhagyná a pálinkaivást, vállalkozása bátor emberre vall, aki akkor és abban a közegben élve meg merte írni, tanítani és hirdetni azokat a tanokat, amelyeket itt vázlatosan leírtam.

Nemcsak az alkoholizmus ellen küzdött, de igyekezett vigyázni hívei vallási és erkölcsi világára is. Bejegyzése szerint 1839. május 5-én 25 fiút és 37 lányt konfirmált, két év múlva 20 fiút és 22 lányt, három év múlva 10 fiút és 3 lányt, majd utoljára, 48-ban 10 fiút és 23 lányt. Lelkipásztorsága idején évente átlag haton-heten követtek eklézsiát. Ugyanezen időszak alatt 22 olyan személyt találunk, akik „szent vallásunkra átállottak”.

Az általa vezetett anyakönyvben találkozunk Réty történetében először a himlő elleni oltás nyilvántartásával 1835-től kezdve. Ebből kiderül, hogy a himlő elleni oltás megszervezése, nyilvántartása a papokra hárult. Ezt találjuk beírva szolgálatba lépésekor: „*Én, Ótzfalvi Bíró Sándor, az 1838. évben Rétyi Lékész lévén, a' kisdedek tudatom szerint ily módon oltattak bé: Az 1838-ik évben mind a' vitézlő mind a' Közlakók részéről, megjelenvén a' sebészek béoltották hatvannyalc számból álló gyermekekbe a' himlőt és az mind meg is fogant*”. „1839: senki bé nem

oltatott himlővel”. „1840, 1841 senki bé nem oltatott tudtommal”. „1842: A közrend részéről megjelenvén a sebészek 24 gyermeket oltottak bé”. „1843: Megjelenvén a sebész úr 13-at béoltott és megfogant 9.” Az utolsó bejegyzése 1846-ban: „Megjelent a’ rendes Sebész úr és béoltott összesen fiú és léány gyermeket 18-at. Megfogant 15.”¹⁶

A gyakorlatból tudjuk, hogy még ma is nehéz az oltásokra való mozgósítás. Mennyivel nehezebb dolga lehetett Bíró Sándornak 160 évvel ezelőtt.

A megvalósítás másik formájának a torony és a templom megjavítása ígérkezett. Már Bíró Sándor Rétyre jövetele előtt „kéregettek”, és a „Geometra úrral” elkészítették „a plánumot”. A további romlás elkerülése végett 1835-ben „merejibe” bezsindelyezték. Valószínűnek tartjuk, hogy Bíró Sándor sugallatára döntöttek úgy, hogy megmagasítják és bádoggal fedik be a tornyot, mert így „a viharok rombolásai a tapasztalat szerint bátorságosabb állása leszen magának”. Az elhatározást tett követte, és 1847-ben a különálló torony kőfalát megmagasították egy öllel, és barokk tetőt csináltak neki, amit „díszes bádoggal” borítottak. A templom bővítésére és javítására már nem került sor, mert a következő év március 15-én kitört a forradalom és szabadságharc.

A REFORMERTŐL A FORRADALMÁRIG

A szabadságharc kitörése nem érte váratlanul Bíró Sándort, mert nyomon követte a reformkor nemzet- és társadalommegújító törekvéseit Erdélyben. A jobbágyság eltörlésének is elkötelezett híve volt, hiszen Rétyen a kepezési összeírás szerint híveinek 81,13 %-a jobbágy és zsellér volt, amihez hozzáadódik az általunk nem ismert ortodox vallású jobbágyok száma is.

A főurak között az Erdélyi Nagyfejedelemségben Wesselényi Miklós báró látta a legvilágosabban, hogy olyan változásokra van szükség, amelyek megteremtik a társadalmi reformot és a nemzeti egységet.

A megvalósítás lehetőségei hiányoztak, mert Bécs 1811 óta nem hívta össze az erdélyi országgyűlést, alkotmányellenesen nevezett ki főtisztviselőket, vetett ki adót, jelölt ki katonai újonclétszámot, és a négy bevett egyház közül is a katolikusokat részesítette előnyben. A „ván-

16 A rétyi református egyház anyakönyvei.

dorpatrióták” által fenntartott mozgalom mégis elérte, hogy az uralkodó 1843-ban összehívta az Erdélyi Rendeket, amely alkalmat Wesselényi arra használt fel, hogy Erdély mozgalmát a magyarországihoz igazítsa, de Kossuthhoz hasonlóan őt is perbe fogták és elítélték. Társai, mint Bethlen János, ha mérsékeltebben is, de tovább folytatták Wesselényi munkáját.

1848-ban a márciusi forradalom után rögtön összeültek, és kidolgozták az ellenzék programját, amelynek főbb pontjai a következők: alkotmányos monarchia, unió Magyarországgal, köztelherviselés, törvény előtti egyenlőség, sajtószabadság, az úrbéri viszonyok megszüntetése, a székelyek sérelmeinek orvoslása.

Wesselényit kérték fel, hogy Magyarországon képviselje Erdélyt, ami neki egyébként is szívügye volt: *„nincs inkább semmi, amit tele torokkal kellene kiáltani, mint azt, hogy azért kell az Unió, mert az olá[h] s magyar paraszt (...) egyszerre minden jogban részesülhetnek, mely[ek] eddig csak a nemeseké voltak, azok pedig az ország szükséges terheit az eddigi paraszttal hordatják, továbbá egyik vallásbelinek, egyik nemzet fiának szintén annyi joga leend, mint a másiktól valónak.”*

Azért sürgette az uniót, mert a magyar országgyűlés 1848. április 11-én már szentesítette a márciusi követeléseket, tehát ha Erdély sürgősen kimondja az uniót, a magyar törvények az erdélyiekre is vonatkoztak volna. Sajnos az erdélyi kormánybiztos, Teleki József csak 1848. május 29-re hívta össze az erdélyi országgyűlést, amely másnap kimondta az uniót és június 26-án a jobbágyfelszabadítást. Ebben Wesselényi és elvbarátai játszottak főszerepet. A határozatot felterjesztették Bécsbe, de a király ezt már nem hagyta jóvá, mert a Kamarilla időközben más szerepet szánt az erdélyi románságnak: fellázítani a magyarok s elsősorban a magyar nemesek ellen.

Megmaradt tehát az idegen tisztekből álló, a magyar kormánynak nem alárendelt katonai vezetés. Ez igyekezett nemcsak a nemzetiségek és a magyarok közé éket verni, de a magyar nemesség és a nép közé is. Hiába kéri Wesselényi és idős Bethlen János egy olyan nagytekintélyű királyi biztos kinevezését, aki egyben katona is, mint Gróf Széchenyi István, aki alárendelte volna a katonai vezetést, megteremtette volna a nemzetőrséget, és az erdélyi magyar és székely hatóságokba magyar érzelmű vezetőket nevezett volna ki, ez nem történt meg. Megkésve Zay Miklós bárót nevezték ki királyi biztosnak, aki a General Kommandót

már nem tudta hatáskörébe bevonni, és az érchegységi zavargásokat is inkább kevesebb, mint több sikerrel tudta uralni.

Mi történt ezalatt Háromszéken, illetve Rétyen? Miután Háromszék-re is megérkezett a bécsi, illetve pesti forradalom, valamint a Kolozsváron elfogadott erdélyi magyar program híre, Báró Apor József és Szentiványi György vezetésével a háromszéki nemesség egy része, néhány református pap, néhány határőr tiszt és egy orvos Alsó-csernátonban értekezletre ült össze megtanácskozni a teendőket. Április 11-én és 12-én Sepsiszentgyörgyön folytatták a kibővített tanácskozást, amit kintről több ezer ember követett, *„ugyanis a nagyterembe bé nem fért több ezernyi nép szabadbani tanácskozásra felhívó nagynyomatékú szava a szónokot félbeszakítá, s néhány perc múlva a piacon isten szabad ege alatt, a permetező eső dacára több ezrek lefolyó kiabálása közt folytak a tanácskozások”*. A közgyűlésen elfogadott határozat főbb pontjai ezek voltak: 1. A Magyarhonnal való egyesülés, mint minden jogok biztosításának és részint megnyerhetőségének egyedüli feltétele. 2. A székelly határőr katonaság mindazon jogokban részesüljön, mint amelyekkel eddig a nemesség rendelkezett. 3. A vallások teljes egyenlősége. 4. A határőr katonaság helyett nemzetőrség megszervezése.¹⁷

Ezeket a pontokat az erdélyi nemzetgyűlésnek kellett elfogadnia. A határőr katonaságot a laborfalvi Berde káplár ügyvéd fia, Mózes képviselte, de a későbbi gyűléseken felszólalt Bíró Sándor rétyi pap is. Hogy milyen eredménnyel, arról a *Háromszéki forradalmi töredékből* szerezhethünk tudomást: *„Hogy Háromszék mindvégig hőiesen védte magát, s az osztrák vas minden villámcsapását sérthetetlen delevasként fogta fel, hogy Gábor Áron és Gál Sándor a néptömegekből kiemelkedtek s jelesek lettek, hogy ágyúgolyók, lőpor, gyutacsok ezrei állítottak elő Háromszéken, melyek az igen sokszor lehangolt népnek, mint megannyi éltető reményszikrát adtak, azt nagyrész az ő biztató, csüggedést és gyáva félnépséget nem ismerő, lélekkel és tüllel teljes, Sepsiszent György közgyűlésen bátor és hőies szónoklatának köszönhető.”*¹⁸

Jakab Elek írja,¹⁹ hogy Bíró Sándor 1848. június 4-én levelet írt Batthyány Lajos miniszterelnöknek, amelyben beszámol arról, hogy

17 In *Adalék*, 21–56.

18 In *Adalék*, 21–56.

19 Jakab Elek: *Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848–1849*. Budapest, 1881, 156–158.

„május 28-án Rétyen nemzetőrséget szervezett 160 úrbéres, néhány nemes, és három katonai egyénből, amelynek saját lobogója van és ő a főhadnagya”. Tette ezt akkor, amikor még egész Háromszéken azt vitatták, hogy a jobbágy és a zsellér lehet-e nemzetőr, vajon ha felfegyverzik őket, nem fogják-e fegyverüket a földesurak ellen fordítani. Bíró Sándornak sikerült a rétyi nemesek egy részének félelmét eloszlatnia, „kezet fogva Székely István honfitársával”,²⁰ aki akkor éppen egyházi gondnok volt. Ő is és a rétyi nemes ifjak is lelkesedtek a nemzeti szabadságért. De Bíró Sándort a jobbágyok felszabadításának gondolata is lelkesítette, hiszen tíz évet szolgálva Rétyen, bőven volt alkalma megtapasztalni a szegények nyomorát, de mentalitását is: „E bátor és lelkes nép kész meghalni nemcsak a hazáért, de egy barázda földért is, ha az neki öröksége, de fegyverviselés és robot nem fér össze képzeletében”.²¹

Amikor májusban Batthyány Lajos megbízta Berzenczey marosszéki követet, Gál Sándor kapitányt és Lisznyai Kálmánt a Kossuth-huszárok szervezésével, s azok Háromszékre jöttek, akkor Bíró Sándor megkeverte őket, és vállalta, hogy „a 600 lelkes kicsi falujából egy század önkéntessel maga meg fog jelenni a szegedi táborban. Hazatérve a népet felszólította, szava oly meleg részvételre talált, hogy 12, 13 éves bátorszékely ifjak és 60, 65 éves öregek készek voltak vállalkozni az elmenésre.”²²

1848. október 4-én Kossuth Lajosnak is levelet írt, amelyben beszámolt a Háromszéken történt nyári eseményekről.²³ Keserűen panaszolja, hogy „nem találatott egyetlen lelkes ember kerek Háromszéken, ki a kantsuka alatt nyögő rab népnek adott új szabadsággal megbarátkozva a nép élére álljon, s vezesse azt a reformok mezéjére, s nincsen olyan ma is, senki de senki; azonban százával szaporodnak a jószág, cím, tekintély és kutyabőr vesztett nemesek, fizetésük megszűnésén megijedt rendes és nyugalmazott katonatisztek közül, esküdt ellenei az új rendszernek, kik hamis hírek és hazug koholmányok, sőt fenyegetések által a jobbágyságot robotra s a katonaságot hoffstratnaki [bécsi tanács szerinti – N. L.] engedélyre igyekeztek rávenni.” Ilyen körülmények között állt a nép élére a háromszéki református és unitárius papság, és kezdte meg falunként

---

20 Uo.

21 Uo.

22 Uo.

23 Bíró Sándor rétyi pap levele Kossuth Lajoshoz. MOL. Kossuth-gyűjtemény, 459. fotó, 1917/1848.

a nemzetőrség megalakítását, amit a megye „reakcionárius” vezetősége nem vett jó néven. Kemény küzdelem kezdődött, amelyben a hazajött kollégisták is a papság mellé álltak, s így „a nemzetőrség megalakult mindenütt, tiszték választottak, megkezdődött a fegyvergyakorlat, a legnagyobb tüzzel s bámulatos előrehaladással tudtunk minden fordulatot, csatárláncokat, lövést, rohamot produkálni, a papság nagy része is nemzetőr volt.”

Sajnos a megyei tisztség új összeírást rendelt el a nyáron, amikor is kihagyták a biztosok a katonaságot és a becsületes zselléreket, s csak a nemeseket és a külbirtokú (extravilan) jobbágyokat írták össze 22-től 50 évig. *„Borzasztó dolog ez uram! Mikor Magyarhon a vész szélén áll, Háromszék 10 ezer polgárának nem nyújtatik alkalom magát csak fegyverben is gyakorolnia. (...) A népet, az erős népet, ezt az erős székely jobbágy népet, melynek száma felülmúlja a háromszéki összes nemességet és katonaságot, biztosítsuk a törvény előtt, hogy az, ami az övé, azt tőle senki el nem veheti, és hogy az álladalom a kiváltságos Székelyföldet is egytermészetűvé tévén a vármegyei földdel, az álladalom fogja a földesurakat kifizetni. És ha ez ki van mondva, bátran számolhat ön a nép lelkületére a Székelyföldön egészen. (...) Én készen állok minden percben; bírok is hála a magyarok Istenének oly népszerűséggel, miszerint hiszem, hogy lobogóm alá két nap alatt ötezer ember fog összejönni. (...) A nép alig várja az első szót s készen áll. Bíró Sándor rétyi ref. pap.”²⁴*

Azért idéztünk mind a Batthyányhoz, mind a Kossuthhoz írt levelekből ilyen bőven, mert ezekből ismerhetjük meg legjobban az akkor 32 éves Bíró Sándor rétyi lelkésznek a lelki életét és gondolkodásmódját. A nép sorából kikerült ifjú a neves udvarhelyi kollégiumban lelkesen szívta magába az iskola kiváló tanárainak a felvilágosodás korára jellemző tanításait, az udvarhelyszéki közgyűlésen pedig Wesselényi szónoklatából az „imádott szabadság” szeretetét. Rétyen módjában állt megtapasztalni jobbágy és zsellér híveinek nehéz életét, látni a „szapora csecsemőhalált”, az éhezést, de a kenyeret adó földhöz való ragaszkodást is. Mint papnak a nemesek életvitelébe is módjában állt bepillantani. Az 1808-ban született Székely Istvánal, aki 1805-től a gondnoki állást töltötte be, baráti viszonyban állt. Tapasztalhatta a rétyi „nemes possessorátuson” lévők hazaszeretetét, de látta azt is, hogy ezek a

jobbágyaik nélkül nem tudnak gazdálkodni, ezért kártalanítani kellene őket, akárcsak a jobbágyokkal rendelkező, de a jobbágyság nyűgétől szabadulni akaró határőröket. Láttá azt is, hogy a vezető tisztségben sok a reakciós elem, akiket le kellene cserélni. Mert bizony ezek kerékkötői az általa kívánt népi egységnek, akik támadják a népet lelkesítő szónokokat, mint amilyen ő is volt, akár tettelesen is. Hiszen ez történt a szentkatolnai huszárokat toborzó gyűlésen is, amikor Berzenczey és Gál Sándor társaságában ő is szólásra emelkedett, de alig kezdte el a beszédét, „Rossz, rossz, le vele, bujtogató, ordította az ellenzék, s Pocsa Feri volt osztrák káplár vezetése alatt, ki ekkor is földrészeg volt, az ifjúság felrohant az álltányra (sic!) lerepíteni a szónokot, de Bíró Sándor egy izmos somfabottal a kezében szembe ment egész bátorsággal és felkiáltott, hogy aki őtet érinteni merészkedik, halál a fején.”²⁵

Mindezek ellenére eredményes volt a „huszártoborzó”, mert sok székely felcsapott huszárnak, akiket aztán Berzenczey átadott Gál Sándornak. Az ez utáni szervezés, rendezés, élelmezés, öltöztetés, fegyelmezés gondja már Gál Sándorra hárult. Hát itt még akadt tennivaló Bíró Sándor szerint: „A fegyelemnek és a rendnek másként kellett volna történnie, de az igen hanyagul ment. Az ifjak fél vagy egész részegen lovaik szőrén nyargalásztak, mert sem nyereg, sem pokróc nem adatott nekik. Tán Gál Sándor sem volt elsőben tisztában a forradalmi eszmékkal, mint rendhez szokott osztrák katona, sehogy sem találta magát a zűrben, mely a forradalom sajátja, s éppen ebből származott ingatagságából eredett az a hanyagság, mely miatt a székely fiatalság lehangolódt.”²⁶ Pedig nem hiányzott a fegyelmeztelenség, mert az osztrák reakciós erők és báró Puchner Anton katonai parancsnok biztatására mind az uniót ellenző szászok, mind a románok mozgolódni kezdtek. A General Kommandó felmondta a kormánynak az engedelmességet: „Hiába küldte a kormány Berde Mózeset Gál Dániellel és Demeter Józseffel, mint kormánybiztosokat, Berde és Horváth nagyon is egyértelműen működtek. Túl óvatos politikájukkal, s főleg Berde ékes szobóságával mindig ellensúlyozni tudták a helyzet rendkívüliségét átlátó, s annak megfelelő intézkedéseket sürgető, a néppel közelebbi érintkezésben lévő, s annak hangulatát, kívánalmait értő és érző hazafiakat”, írja Nagy Sándor.²⁷

25 In *Adalék*, 21–56.

26 Uo.

27 Nagy Sándor: *Háromszék önvédelmi harca 1848–49*. Kolozsvár, 1896, 29.

Berde Mózes állt az élén annak a szeptemberben megválasztott 120 tagú ún. Nagykomiténak, amelyik a szék teljes vezetőségét képezte, amely időnként gyűlésezett. Ezzel szemben állt a Macskási József által Kiskomiténak nevezett radikális csoport, amely a néppel együttézve, a fent említett „megfelelő intézkedések” meghozatalát sürgette. Ennek az élén Gál Dániel ügyvéd állt, és legfőbb ideológusa Egyed Ákos szerint Bíró Sándor volt. Ide tartoztak a Macskási által felsorolt radikális személyek.

Jellemző a bonyolult viszonyokra, hogy a határórség kérdésében még a haladó erők között sem volt egyetértés. Wesselényi Miklós már május 10-én azt írja a székelyeknek: *„Világért sincs annak ideje, hogy most tegyétek le a fegyvereiteket, sohasem volt arra nagyobb szükségetek nektek, a honnak s a királynak, mint most; s nem letenni kell most a fegyvert, ha nem lenne is szerezni kellene azt, mert csak fegyverrel, engedelmességgel eszközölhetitek most, s eszközlenditek is bizonyosan a székely nemzet boldogságát s dicsőségét.”*²⁸

Ugyanakkor Puchner igyekezett kicsempészni a Székelyföldről, jelesen a kézdivásárhelyi kaszárnyából a határórség fegyvereit azon ürüggyel, hogy Gyulaféheváron „csappantyús fegyverekkel” cserélik ki őket. Ezt észrevette Gál Dániel és Német László, a már említett Kiskomité tagjai, és Uzonban a sokadalomban lévő nép segítségével feltartoztatták a szekereket, majd Szentgyörgyre vitték a fegyvereket, és átadták Horváth Albertnek. Sajnos ez pár nap múlva félelménél, hatalmánál s cinkosságánál fogva beszállította Brassóba.

A fegyverek megtartását szorgalmazta Berzenczey is az agyagfalvi gyűlés előtt, amint azt megtudjuk Bitai Bajkó Lajos hadnagy visszaemlékezéseiből, akit egy levéllel és csomaggal küldött Udvarhelyről Háromszékre egy paphoz.²⁹ A pap Bíró Sándor volt, s a csomagban kiragasztásra váró kiáltványok voltak arról, hogy *„a székely katonaság maradjon hű a királyhoz és a törvényekhez, de a fegyvert a kezéből ki ne adja, s az Agyagfalvi gyűlésen fegyveresen jelenjen meg.”* A plakátokat még akkor éjjel kiragasztották.

Berzenczey miután meggyőződött, hogy számíthat a székelyek haderejére, és látta, hogy a Puchner támogatta román népfelkelés egyre

28 Imreh István idézi az *Ellenőr* 1849. május 19-én megjelent számából.

29 Bitai Bajkó Lajos visszaemlékezései. In *Székelyföld újság*, 1888. (A szerző tulajdonában.)

jobban kiterjed, október 16-ára összehívta a székelyek agyagfalvi gyűlését, amelynek elnöki tisztségét gróf Mikó Imre vállalta el, és a gyűlés programja is az ő elképzelése szerint módosult. Mindenekelőtt kinyilvánították hűségüket és hódolatukat a király iránt, továbbá testvéri kéznújtást ajánlottak fel minden nemzetiségnek, kijelentve, hogy ők megtámadni senkit nem fognak, de a magyar nemzetet és annak alkotmányát bármely nemzet ellen védelmezik. Továbbá kimondták, hogy jogban és kötelességben a Székelyföld minden polgára egyenlő. A gyűlésen résztvevők az egész székelység nevében felesküdtek a magyar kormányra. Kinyilvánították, hogy a székely nép hajlandó védelmére kelni akármelyik népnek, amelyiknek jogai sérülnek, ugyanakkor elvárják, hogy a románok és a szászok a két magyar hazát egyesítő és a király által szentesített törvény előtt meghajoljanak. Határoztak egyben a magyar honvédség mintájára székely hadsereg felállításáról is, parancsnokának Sombori Sándor huszárezredest nevezték ki. Elrendelték egyben a 19 és 25 év közötti ifjak általános hadkötelezettségét.

A második napon híre jött, hogy a Partiumban román népfelkelők császári felbujtásra magyar falvakra támadtak. Puchner nyíltan a magyarok ellen fordult a szervezett hadseregével. Válaszul a székelyek azonnal négy dandárt alakítottak, és táborba szálltak. A csíkiakból álló dandárt Dorschner ezredes, a háromszékieket Dónát alezredes, az udvarhelyszékieket Beczman őrnagy, a marosszékieket gr. Lázár Dénes nemzetőrségi őrnagy vezette. A Dorschner ezredes és Beczman alezredes vezette szárny sikeres volt, Vajdaszentiványnál csatát is nyertek, mire Urbán feladta Régent, és Beszterce felé vonult vissza. Az ide megérkező Berzenczey 50 000 forint sarcot és élelmet követelt a szászoktól, s miután azok vonakodtak megadni, megszállta a várost, és 4 óra szabad rablást engedélyezett, miközben egy kigyulladt bolttól leégett a város szebb része. Beigazolódott Napóleon mondása, hogy „*a zsákmányolás minden sereget demoralizál*”. Sokan a frissen szerzett zsákmánnyal hazatértek. A sereg naponkint apadt, egyre fegyelmezetlenebb lett. Közben a Maros mentén feljövő Gedeon osztrák altábornagy ágyúival megfutamította az ágyúval nem rendelkező, kevés felszereléssel ellátott, bomladozó székely csapatot, és elfoglalta Marosvásárhelyt. Később Udvarhely is a császáriak kezére került, majd Dorschner árulása folytán Csík is. Egyedül Háromszék az a kicsi sziget, ahova az ellenség még nem tehetette be a lábát, és ahova a megvert

csapatok egy része, így a Kossuth huszárok, az ún. „Önkéntesek” és a háromszékiek is menekültek.

Háromszéken – még a marosvásárhelyi vereség előtt – az agyagfalvi gyűlésről hazatért Demeter József, Berde Mózes és Horváth Albert királybíró átvette Háromszék ügyeinek intézését, és hármuk aláírásával tájékoztatót küldtek szét a fenti gyűlés határozatainak pontjairól. Létrehozták az úgynevezett központi kormányt, amelyben főleg a Berde akarata érvényesült. Demeter Józsefet Háromszék éllemezési, Nagy Imrét annak katonai biztosává nevezték ki. Ez a „kormány” szervezte meg Háromszék önvédelmét. Megkezdték a 18–50 év közöttiek heti háromnapos gyakorlatoztatását, és már október 27-én csapatokat küldtek az Ojtozi-szoros megvédésére.

A veszített marosvásárhelyi csata után, november 11–12-én tartott székgyűlés a fegyveres önvédelem mellett döntött, s egyben újraválasztotta a vezetőséget. Az élen továbbra is Berde Mózes maradt, mellette Demeter József, mint éllemezésügyi biztos, akit Mihály József segített a munkájában. Katonai biztosnak Dobay Józsefet a 2. székely határőrrezred Kolozsvárról hazajött parancsnokát választották meg. Ugyancsak november 12-én küldöttséget menesztettek báró Puchnerhez azért, hogy *„hadiparancsnok őexcellenciája szólíttassék meg, mi szándéka van, miután az a hír futamodott meg, hogy ő Háromszékre bé akar törni”*. Horváth Albert királybíró és a bizottmány tagjai leírták aggodalmukat a fenti hírről kapcsolatosan, és kinyilvánították, hogy a háromszékiek az utolsó csepp vérig hívei a koronás királynak, *„utolsó csepp vérig hívei egy általa megerősített törvénynek”*, és azt akarják, hogy *„legyen rend a haza és a király nevében”*. (...) *„Ő tehát egyáltalán nincs miért mihozzánk e békés szék kebelébe sorkatonaságot, annál kevésbé oláh népséget küldeni.”*³⁰

November 13-án a küldöttséget Brassóban letartóztatják, és csak 16-án engedik el, miután megjött Brassóból a válasz. Ebben Puchner *„cselszöveget gyűlő helye s izgatási ármányok gyűlkeblé”*-nek nevezi Háromszéket, ahol a *„nemesség és némely református papok és hamislelkű jogászok révén indult és terjedt a székelynek elvetemülése (...) , a budapesti törvénytelen rémkormány zsoldosai éppen e szék kebelében találtak legmelegebb szimpatiaikra, pártoló elfoglalásra”*.

---

30 Demeter Lajos: Sepsiszentgyörgyi Nagy Elek 1848–49-iki magyar szabadságharcbeli alezredes önéletrajza. In *Határvidék*, 1-es szám, 2003, 88.

November 23-án tárgyalták Puchner báró válaszát a választmányban, amelyik csakhamar népgyűléssé változott. Berde Mózes felhívta a nép figyelmét, fontolja meg, mit tesz, és inkább a megegyezés felé hajlott. Dobay ezredes is azzal érvelt, hogy „nincsen ágyú”. Lesz, kiáltotta a Kiskomité lelkes tagjai közül Gábor Áron. Ezután hatalmas lelkesedés közben tárgyalták meg a teendőket, többek között kineveztek egy 12 tagú bizottságot, aki válaszoljon Puchnernek, amire másnap került sor. Háromszék vállalta az önvédelmet!

Ezután az események gyorsan peregtek. Az osztrákok megindultak Háromszék felé, és november 9-én Heydte vezetésével Köpecz mellett a székelyeket megverték, és a falut felgyújtották. Erre a hírré özönlenni kezdtek a székelyek Sepsiszentgyörgyre és Gál Sándor vezetésével a Rikában csatát is nyertek. Ezzel egyidőben a háromszékiek megpróbálták az osztrákokhoz átállt Dorschner vezette csikiakkal is felvenni a kapcsolatot. Segítségül küldtek egy kis katonai alakulatot és egy küldöttséget. Dorschner a követséget feltartóztatta, a követség tagjai közül Bíró Sándort és Medvés Joachimot letartóztatta, a többieket visszaküldte Háromszékre. Bíró Sándorékat csak két nap múlva bocsátotta szabadon, miután meghallotta Heydte vereségét és valószínűleg Bem közeledésének a hírért.³¹

December 24-én Heydte újra becsapott Erdővidékre, és egész Hídvégig vonult előre, ezért a 28-án tartott választmányi ülésen úgy döntöttek, hogy megkötik a békét, amelyre január 1-jén került sor. Miután Macskási József és Gyárfás Károly hírért hozta Bem Kolozsvárra való bevonulásának, és annak, hogy kiáltványában a csikiak katonai parancsnokát, Dorschner ezredest leváltotta, helyette Gál Sándort nevezte ki, a „lelkesebb leglelkesebbjei” – ahogy Nagy Sándor nevezi őket – vagy Macskási szerint a Kiskomité tagjai, 1849. január 15-én Kézdimartonfalván Horváth Ignác házában összegyűlve elhatározták a harc továbbfolytatását.³²

Túl elkalandoznánk Bíró Sándortól, ha Bem sikeres Erdélyi előnyomulásáról íránk, ezért Horváth Ignác emlékiratából idézünk egy Bíró Sándor szerepére vonatkozó részt: „Amikor a lovasság gyakorlata folyna, én az országútján állva, zavart vevék észre a fegyveres gyalogszékelyek közt.

31 Nagy Sándor: *Háromszék önvédelmi harca 1848–49.* Kolozsvár, 1896, 41–42.

32 Uo. 50.

Kis szünet után az okát megtudám, ugyanis Butyka őrnagy, gyaníthatólag mint hű emisszáriusa a szentgyörgyi gyűlésen nem verekedni, inkább békét óhajtó oláh-szász-osztrák pártnak, egész szégyentelenül kezdte ajánlani zászlóaljának a fegyverletételt. De mit dicsérettel kell itt felemlítenem, a nagyobb rész kebliben ajánlata visszhangra nem talált, sőt nagy visszatevészt szült, ugyanis alig pár gondolkodó perc után látám a rétyi papot, Bíró Sándort és egykori testőrfőhadnagyot, Székely Dávidot, utánuk két fegyveres székelyt vélem szembejönni, kik megállván előttem, azon jelentéssel mutatták be a két fegyverest a tábor nevében, hogy a tábor engem bizalmánál fogva kér, vállalnám el a székelység fölötti vezérséget, minthogy ők régi, volt császári tisztjeikben nem bíznak.”³³

Bíró Sándor tagja volt a hermányi bányát vizsgáló társaságnak is, és a tőle megszokott romantikus lelkesedéssel számol be Német László kormánybiztosnak a csíkszentdomokosi és hermányi ágyúgyártás és löporkészítés lehetőségeiről.³⁴

A forradalom nyitányának első évfordulóján, 1849. március 15-én Sepsiszentgyörgyön az erdélyi hadak előtt lelkesítő szónoklatot tartott, ahol elmondta: „A szabadság dicső harcát együtt harcoltam veletek, a csikorgó hidegben együtt dideregtem és szenvedtem veletek. (...) Együtt akarok feltámadni veletek, együtt akarok Isten elébe vándorolni veletek, hogy számot adjak rólatok... és megmondjam az Istennek: Atyám ezek nem voltak pecsovicsok”³⁵.

Miután a segítségül hívott orosz hadsereggel Bem maga sem tudott megbirkózni, és egyre inkább visszaszorult, Bíró Sándor úgy tett, ahogy azt a lelegején Csernátonban mondta: „Leteszem a Bibliát, s kiragadom kezéből kétélű fegyverét Gábor arkangyalnak, s lángvillámokkal szabadságot teremtek a hon népének.” Miután 1849. május 21-én még megkeresztelte „honpolgár” Zoltáni Elek fiát Jánost, és 25-én még bejegyezte, hogy „25-k Május. Hala meg Zoltáni Mihály 4 éves, száraz betegségbe, 26-án temettetett énekszó mellett” – „a pályáról ünnepélyesen lelépett, mert a szabadság megvédéséhez katona kell”. Csíkszeredába ment, és Gál

33 Demeter László: Kovachich Horváth Ignác alezredes emlékirata az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc székelyföldi eseményeiről. In *Határvidék 1762–1918*. 1. köt. Sepsiszentgyörgy, 2003, T3 Kiadó.

34 Bözödi György: Gábor Aron 1849-ben. In *Aluta*, Sepsiszentgyörgy, 1969, 149.

35 pecsovicso: a császári ház, illetve a kormánypárt túlbuzgó híveit, székértelőit illették ezzel a csúfnévvel a 19. században, a reformkortól kezdve. Aki nem volt Kossuth pártján, az mind pecsovicso volt.

Sándor ezredesnél jelentkezett, aki örömmel fogadta, és a Gyimesi-szoros védelmére rendelt századhoz nevezte ki kapitánynak.³⁶ Lakása a csíksomlyói zárdában lett, ahol felfedezte az „*ócska kopott*” nyomdát, „*melyben a vásott betűket egyetlen barát szedegeté nagy későre*”. Bíró Sándor „*Gállal egyetértve a nyomdát megvizsgálta, s egyes egyedül Simó őrmester segítségével hírlapot kezdett szerkeszteni*”. *Hadi Lap* lett a címe. Összesen 9 szám jelent meg, mert az orosz előretörés miatt a magyaroknak Kolozsvár irányába vissza kellett vonulniuk, ezzel megszűnt a tiszavirág életű *Hadi Lap*.³⁷

Imreh István 300-ra becsüli a lap példányszámát. A durva papírra nyomott újságból nem sok példány maradt meg, mert a Bach-korszakban igyekeztek megszabadulni a tulajdonosok tőle. Nagy Sándor is csak az 1-es és a 7-es számot látta, utóbbit ő adományozta az Ereklýe Múzeumnak. Imreh István csak 7 számról ír, utolsó számnak tekintve a július 2-án megjelent lapot. Kis Ferenc dési történész is 7 számról ír.³⁸ Nekünk sikerült 9 számot fénymásolatnunk, tehát összesen ennyi jelent meg, az utolsó, a 9. szám július 16-án, hétfőn.

A *Hadi Lap*ról az a kevés történész, illetve kutató, aki olvasta, eltérően vélekedik. A kortársak közül Nagy Sándor, aki – mint írtuk – csak az 1-es és 7-es számot látta, azt írja, hogy „*sok kósza hírt valóságnak közölt*”. Orbán Balázs szerint „*mint a Hadi Lap szerkesztője, írásban is a kedélyek élesztésére hatott*”. Több mint fél évszázad múlva Kristóf György irodalomtörténész professzor szerint „*hírei nem megbízható naivságok*”, de hozzáteszi, mindez olyan lelki táplálék, amely a népben „*a lelkesedés és a szabadságharc melletti kitartást fokozni nagyon is alkalmas.*”

És itt álljunk meg egy pillanatra, mert szerintem is itt a dolog lényege: *fokozni a harc melletti kitartást!* Hiszen ezt tette Bíró Sándor a forradalom kitörése óta! Beszédeivel, szónoklataival agitált a forradalom, a szabadságharc mellett a gyűléseken, a táborokban és ahol

---

36 In *Adalék*, 21–52.

37 Uo.

38 Mivel szerettem volna az *Elfelejtett rétyiek*hez mellékletként csatolni a fénymásolatukat, arra kértem a Csíki Nemzeti Múzeum igazgatóját, Gyarmati Zsolt urat, hogy Budapestről próbálja megszerezni nekem azokat. Sikerült is Német György úrtól, a MNLOL szakreferensétől megszereznie, legnagyobb meglepetésemre nem hét, hanem kilenc számot. Ezúton is köszönöm mindkettőjüknek a fénymásolatokat és ismereteink kiegészítését.

csak tehetta! Szerintem Bíró Sándor a *Hadi Lapban* azt írta meg, amit a székely nép elvárt tőle, úgy, ahogy a népmesékben van. Ott is hiába vannak hétfejű sárkányok, vasorrú bábák, boszorkányok, győznek a leggyengébbeknek tűnők: a legkisebb fiúk és társaik. Érdemes szembeállni a gonosszal, az óriással, mert az igaz ügyet sokan pártolják, csak még egy kicsit ki kell tartani, hiszen már jönnek segíteni az „ángolok”, a franciák, a törökök, és megsegítenek minket. Csak még egy kis kitartás, hiszen „*a cseles Bem*” is csak azért engedte át az oroszokat a Tömösi-szoroson, hogy „*a mieinknek ne kelljen a hegyekben strázsálniuk*”, és aztán három felől megtámadva tudják elpusztítani őket, hogy legyen kiért a csíkiaknak requiemet mondaniuk. „*Szép álmokba kapaszkodás, mely a kitartáshoz hitet kölcsönöz, olyan hírközlési mód, mely maga is kapva kap minden erőt adó híresztelésen*”, írja Imreh István.³⁹ Ne feledjük, „*a balladák földjén*”, Székelyföldön, a csodavárás földjén vagyunk, ahol még erősen virágzott a külpolitikai hiedelemvilág, amelyben Hány Jánosék legyőzik a nagy Napóleont, ahol az obsitos hajt végre olyan tetteket, amellyel nagy elismerést szerez a magyar huszár nevének. (Mellesleg az első és a második világháborúban is mindenütt találkozunk a csodavárással!)

Az első számokban valóságúen, frissen írja le azokat a Gyimes-szorosai építkezéseket, ahol a lelkes fiatal utászok dolgoznak. Az utolsó számokban a végső küzdelemre felkészülő népről, annak katonai vezetőiről, Gál Sándorról, Tuzson őrnagyról, Gyertyánfiról, Kiss Sándorról, Gábor Áronról közöl értékes adatokat. A *Hadi Lapok* alapos tanulmányozója, Imreh István jogosan jegyzi meg, hogy az első székelyföldi katonai lap „*nem annyira a valódit, mint inkább az igazat, a forradalmat, a szabadság ügyét szolgálta.*”⁴⁰

Kiss Ferenc példamutatónak találja azt, „*ahogyan egy volt református lelkész és egy katolikus intézmény között – a közös cél érdekében – a harmónián való együttműködés megvalósult, melyet a korabeli ökumenikus szellem megnyilvánulásának is tekinthetünk.*”⁴¹

Egyed Ákos úgy látja, hogy „*a lap megfelelt rendeltetésének, ma pedig 1848–49 történetének egyik forrása.*”

39 Imreh István: *Erdélyi hétköznapok 1750–1850*. Bukarest, 1979, Kriterion, 266.

40 Uo.

41 In Kiss Ferenc, 17.

A FORRADALOM BUKÁSA UTÁN

Sem Gál Sándor vitéz székelyei, sem Bem tábornok zseniális hadmozdulatai nem tudták feltartóztatni a hatalmas erővel Erdélyre törő orosz hadakat, és a magyar csapatoknak vissza kellett vonulniuk Kolozsvárra. Augusztus 14-én az ellenség kezére került Kolozsvár is. Bíró Sándor is megsebesült Bánffyhunynál, de tovább tudott menni a csapatával Zsibóra, ahol csatlakoztak Kazinczy Lajos tábornok hadtestéhez. Eközben augusztus 17-én Világosnál már megtörtént a fegyverletétel. Ennek hírére Kazinczy is megkezdte az oroszokkal a fegyverletételi tárgyalásokat. Az utolsó pillanatban Bíró Sándor – aki tudta, hogy nem kerülheti el az osztrákok felelősségre vonását a háromszéki nép sorai között véghezvitt lázításért és a „respublikai” gondolatokért –, ha nem is „ünnepélyesen”, mint ahogy pár hónappal azelőtt „lelépett a papi pályáról”, de nagyon okosan, sok társához hasonlóan, a szökést és a bujdosást választotta. Ez hét évig tartott, mindaddig, amíg neve szerepelt a körözöttek listáján. A Szatmárnémeti mellett lévő Vetésen Nemes László birtokos gyermekeinek a tanítójaként húzódott meg Gergelyfi Endre néven, ahol egy malomból átalakított épületben négy évig tanította a magántanítványait, betartva a rejtőzködés szabályait. 1853-ban a Nemes család azzal bízta meg, hogy ismeretszerzés céljából tanítványaival utazza be Magyarországot, Ausztriát, Csehországot és Morvaországot városait. Bíró Sándor az utazásról naplót vezetett, amelyet később azzal a céllal, hogy Gergelyfi Endre néven kiadja, útleírássá dolgozott át. Erre azonban valamilyen oknál fogva sohasem került sor. A kézirat lassan feledésbe merült, és talán végleg eltűnt volna, ha Kiss Ferenc dési történész nem talál rá, és értékes életrajzi adatokkal ellátott előszóval ki nem adja.⁴²

Bíró Sándor az előszó után „Magyarhont” ismerteti, amelyben a Duna folyó kapcsán kifejti a különböző népekről vallott nézeteit: *„Nem kérdezi a Duna, mint a magyar szokta, nemes érből vették eredetüket? Sem azt nem kérdezi, minő nyelven csörömpöltek, míg nagyságos partjához csörgedeztek, míg nagyságos partjához ugrándoztak. Ő víz és víz között nem tesz különbséget.”* Csengeren a telefonvezetékét bámulja meg, Tunyogon pedig Szűcs Károlyné gazdaságát veszi szemügyre, megállapítva, hogy ez a gazdaság sokkal jövedelmezőbb, mint azoké, akik

---

42 Uo. 21.

kiadják felesbe vagy haszonbérbe birtokukat, csakhogy tisztességgel meg kell fizetni a cselédséget, mint Szűcsné is teszi: „...add ki tisztességgel ételét, italát, kenyerét ne rostált, hanem szítás lisztből süssed, (...) vásárold igazságosan ruháját, fizess pontosan bérét, néha csekélységekkel (...) jutalmazd hűségét”. Tehát most is a szegények pártján áll. A Tiszán gőzösön mennek Szolnokig, ahol végighallgatja egy nyegle színésznak a székelyekről tett megjegyzéseit, és ennek kapcsán kifejti írásban, hogy a valóságban milyenek is a székelyek. Szolnokon megint új világ tárul elébe, a vasúti közlekedés. Megállapítja a nagy igazságot: „Magyarhont e nagyszerű rónáért már maga a természet is úgy alkotta, hogy idővel vaspályavonalak szeljék át.” Alkalma van végignézni a Szent Korona hazaszállítását, majd Pozsony érintésével vasúton utaznak Bécsbe, ahol meglátogatják a Schönbrunn palotát. Ezután Morvaországba mennek, ahol felfigyel a szorgos, józan életű morva emberekre, az ipar fejlettségére. Prága és más városok meglátogatása után hazafelé indulnak.

Az úti beszámolót olvasva megállapíthatjuk, hogy annak szövege letisztultabb, mint a *Pálinkatané*, romantika- és dagálymentes. Tetten érhetjük benne a nyugati civilizációval először találkozó erdélyi értelmiségi benyomásait. A szövegből kiderül, hogy a szerzőt most is foglalkoztatják azok a gazdasági és társadalmi kérdések, melyekre fiatalkorában is választ keresett. Gyakorlatias észjárásra vall, hogy a magyarországi elmaradt földművelés fellendítésének útját a technika bevonásában és a mezőgazdaságban dolgozó alkalmazottak emberséges bánásmódjában látja. Az egyéni gazdálkodás mellett kardoskodik, és nem a felesbe vagy bérbeadás mellett, mert így a bérlők gondatlansága miatt nem romlik le a föld minősége.

Valószínű, hogy a földszeretet, a külföldön látott gazdálkodási példák készítették arra, hogy négy év után elhagyta addigi menedékhelyét – de lehet, hogy az utána szaglászó kopók elől menekült –, és a hegyek között mélyen eldugott szolnok-dobokai Csernafalvára ment tisztartónak. (Jakab Elek szerint házasság révén földbirtokos lett.) Az egyik Telekinek volt itt birtoka, valószínűleg annak igazgatását vállalta el. Miután neve lekerült a körözöttek listájáról, akkor sem ment vissza a lelkészi pályára, de mint világi tisztségviselő sokat segített az egyháznak és az iskolának. A kolozsvári *Közönyben*, a *Protestáns Iskolai Lapokban*, a *Vasárnapi Újságban* közölt írásaiban „a tanítók magas

szintű elméleti és gyakorlati képzéséről és az erdélyi vasúthálózat mihamarabbi kiépítéséről értekezik”, írja róla e korszakát kutató Kiss Ferenc dési történész.

Láttuk fennebb, hogy Macskási Antal barátjával nem voltak megelégedve az Orbán Balázs által leírtakkal, ezért 1874. március 15-én egy felhívást írtak és küldtek el az arra illetékes egyéneknek. Ez így szól:

Tisztelt polgártársak!

Háromszék 1848 önvédelmi harcát történetíróink a történetekhez nem elég hűen írták meg, elhatároztuk annak kiegészítését egy emlékiratban terjeszteni a t. c. olvasóközönség elébe.

Minthogy pedig saját dolgait, s a vele történeteket mindenki maga tudja a legjobban megírni, egész bizalommal hívjuk fel mindazokat, kik a nevezett védelmi harcokban mint főbb szereplők tűnnek fel, történelmünk hű megírására, csakis ebből lehetővé Háromszék forradalmi történetét a valóhoz leghűbben megírva, egy szép egészé összeönteni.

Ezen indokból van szerencsénk felkérni önt is, mindazon igazságok hű megírására, miket ön Háromszéken 1848-ban tett, s mik önnel s családi körével történtek. A megírandók beküldésének véghatárnapjául folyó 1874. Október 1-e napját tűztük ki. A munka Stein János úr könyvkereskedésébe Kolozsváron bérmentve küldendő.

Márc. 15. 1874.

*alázatos szolgálói
Macskási Antal
Bíró Sándor*

Bíró Sándor két névsort is összeállított. Az első *Háromszék önvédelmi harca főbb tényezői* címet viseli, és 62 nevet tartalmaz. A második címe: *A forradalom főbb tényezői Háromszéken*, és 38 nevet tartalmaz. Mindkettőben szerepel Székely Dávid, Székely István, Székely Antal és Székely Lajos rétyi nemesek neve. Persze ennél sokkal több rétyi vett részt a harcokban, a hivatásos katonatiszt Antos testvérektől elkezdve a tizenéves Gazda testvérekkel zárva a sort.

Bíró Sándor komolyan készült az „*igazságok hű megírására*”, mert a névsorhoz hat kérdést mellékel.

a) Miféle, melyik népgyűlésen volt jelen az illető, mit tud annak végeredményéről?

- b) Melyik csatában volt jelen?
- c) Mi által szítódott az önvédelem tovább, s hol fogalmazódott az önvédelmi eszme?
- d) A csata folyamán mely eseményekben vett részt?
- e) A Kökös falu végére kigyúlt lándzsás népekről mit tud?
- f) Hogy adta át a székely katona felesége az élelmet neki?

Megannyi érdekes kérdés, kár, hogy a válaszok nem maradtak meg. A beérkezett adatok ugyanis K. Papp Miklóshoz, a *Történelmi Lapok* szerkesztőjéhez kerültek, de nemsokára mind ő, mind Bíró és Macskási meghalt, s a kéziratoknak nyoma veszett.

* * *

Bíró Sándor 1877. december 8-án halt meg. Nagy Sándor az, aki először leírja, hogy „*tudomásom szerint Monostorszegen temették el*”. Én megkockáztatnám azt a feltevést, hogy Csernafalván halt meg, hiszen ott élt, amit a levelezése is bizonyít, ahol Csernafalva és utópostaként Kápolnokmonostor szerepel a címzett lakhelyeként. Az összetéveszthető két „Monostor” több mint félszáz kilométerre van egymástól, s abban az időben a halott szállítása ilyen messzire szinte lehetetlen, hacsak nem költözött élete utolsó három évében Désre vagy az attól 7,5 kilométerre lévő Monostorszegre.

A szülőföldjén nem sokat tudnak róla. Az utolsó évtizedekig Rétyen sem volt ismert. Ma a templomban Sombori (Salamon) Sándor ajándékaként egy kis fekete márványtábla és Dr. Nagy Lajos *Réty és Elfelejtett rétyiek* kis példányszámban nyomtatott könyvei tartják életben emlékét. Úgy vélem, minden idők legnagyobb rétyi református papját tisztelhetjük benne. Mint forradalmár és népvezér Petőfi lelkes rokona volt. Reméljük, eljön az idő, amikor szobrot is állítanak emlékére!

Nem találok méltóbb zárómondatot annál, amivel Egyed Ákos zárja a rövid életrajz ismertetését: „Bíró Sándornak helye van az erdélyi Pantheonban”.

Msgr. dr. Marton József

A 80 ÉVE PÜSPÖKKÉ SZENTELT
MÁRTON ÁRON ELSŐ ÉVE¹

Márton Áront 1939. február 12-én szentelte püspökké Andrea Cassulo bukaresti apostoli nuncius. Illő, hogy megemlékezzünk arról az esztendőről, annak főpásztori megnyilvánulásairól, amikor boldog emlékű nagy püspökünk nemcsak kimondta, hanem a gyakorlatban el is kezdte tettekre váltani jelmondatát – *Non recuso laborem* –, nem utasítva vissza a munkát.

Nehéz történelmi korszakban kezdődött el főpapi munkája: a királyi diktatúra és a második világháború kezdetén, illetve a térségben mindig jelenlévő román nacionalizmus felerősödésekor. Ebben az emberpróbáló időszakban kellett kormányoznia nemcsak a gyulafehérvári, hanem a szatmár–nagyváradai egyesített egyházmegyéket is, ugyanakkor nem zárkozott el népének szellemi-kulturális életküzdelmétől sem. Tanulmányomban a háromhónapos kormányzói időszakára és püspököségének első évére szorítkozom.

Püspöki kinevezését apostoli kormányzói megbízása előzte meg akkor, amikor már belefáradt az anyagilag csődbe jutott kolozsvári Szent Mihály egyházközség adminisztrálásába. Nemcsak a súlyos anyagi kölcsönök rendezésének ügyei nyomasztották, hanem dr. Hirschler József plébánoselődje bizalmasainak az áskálódásai is, akik nyíltan hűtlen anyagi kezeléssel vádolták meg. Már 1938. március 14-én felmentését kérte a kolozsvári plébánia adminisztrálása alól. Ezzel egyidőben dr. Péterffy Jenő ügyvéd, egyházközségi választmányi tag vádiratot szerkesztett Márton Áron ellen, amelyet megküldött a gyulafehérvári székeskáptalannak és Alexandru Cisar bukaresti érseknek, aki a nunciust is értesítette a helyzetről.² Vorbuchner Adolf püspök vette védelmébe a hűséges és lelkiismeretes papját. Ekkor

---

1 Isten szolgája Márton Áronról szóló tematikus blokkunkban a szentéletű erdélyi püspök tiszteletére nyolcadik alkalommal, 2019. augusztus 24–25-én Csikszentdomokoson megrendezett megemlékezésen és konferencián elhangzott előadások szerkesztett változata olvasható.

2 Gyulafehérvári Érseki Levéltár (továbbiakban: Gyél): Num. 768–1938.

ismertette meg Andrea Cassulo nunciussal Márton Áron személyét és munkásságát. Jogosan feltételezhetjük, hogy Vorbuchner Adolf halála után Andrea Cassulo gyors intézkedései, Márton Áron püspökké kinevezése kapcsolatba hozható a püspökelőd Kolozsváron működő papját védelmező levelével.

Márton Áron körül az események Vorbuchner Adolf gyulafehérvári megyéspüspök halálával (szeptember 10.) nagyon felgyorsultak. A bukaresti apostoli nunciatúra azonnal akcióba lépett, telefonon értesítette a gyulafehérvári püspöki irodát, hogy a székeskáptalan – az addigi joggyakorlat szerint – nem választhat káptalani helynököt, mert az egyházmegye vezetéséről a Szentszék külön fog intézkedni. De hiába a nunciusi tiltás, dr. Fejér Gerő kanonok az egyházmegye élére mindenképpen káptalani helynököt akart állítani. A Szentszék pedig szeptember 14-én Márton Áront a gyulafehérvári egyházmegye apostoli kormányzójává nevezte ki. Márton Áron visszafogott és szerény magatartására jellemző, hogy bár tudatában volt kormányzói kinevezésének, Vorbuchner Adolf püspök temetésén (szeptember 16-án) a székesegyházban a kanonokok között elvegyülve, észrevétlenül vett részt. Andrea Cassulo nuncius egy hétre rá megküldte apostoli kormányzói kinevezését Gyulafehérvárra. Márton Áron szeptember 22-én szentszéki kinevezési okiratát bemutatta a székeskáptalannak, és ezzel hivatalosan átvette az egyházmegye vezetését.

Kormányzói kinevezéséről azonnal értesítette a vallásügyi minisztert, és az elismerés helyett megkapta az első miniszteri galuskát: Bukarestből nehezményezték, hogy a Vatikán ebben az ügyben előzetesen nem egyezettett a román kormánnyal. Felrótták neki még a szeptember 29-ei kolozsvári plébániai beiktatását is.³ Sokan másként reagáltak le kormányzói kinevezését. Az elsők között találjuk szülőfaluja plébánosának, Boga Istvánnak a nevét, aki „atyafiságos szeretettel” köszöntötte az új kormányzót. Még az egyházházmegye egyik legintrikusabb papja, Salati Ferenc székelylengyelfalvi plébános is – kissé irigykedve – tisztelgett; szerinte Márton Áron „gyors iramú emelkedésével kivételes célja van az isteni Gondviselésnek”. Akárcsak Kaifás az Úr Jézus megváltói tettét, Salati is szarkasztikus megjegyzésével megjövendölte Márton Áron életének további alakulását.

---

3 Gyél: Num. 2916–1938.

Márton Áront a köszöntések mellett az egyházmegye gondja kötötte le. Első intézkedésében kénytelen megvédeni szeretett püspökelődje, Mailáth Gusztáv Károly becsületét a püspöki törzsvagyron és egyéb tisztázatlan peres ügyekben.⁴ Az anyagi vonatkozású kérdésekben nagy segítségre lelt dr. Gyárfás Elemér Státus (egyházmegyei tanács) elnök, szenátor személyében, aki gazdasági szaktudásával szívvel-lélekkel állt melléje.

Apostoli kormányzóként az anyagi gondok mellett nem hanyagolta el a lelkipásztori jellegű munkát. Tisztelettel ajánlotta a Nőszövetség szervezésében a falusi és gazdasági tanfolyamot a nők részére. Felhívta a plébánosok figyelmét, hogy ha az állami hatóságok zaklatják az egyháztanácsi és vallási egyesületek összejöveteleit, jelentsék neki. Kolozsváron részt vett az egyetemi ifjúság adventjén. Lelkigyakorlati kötelezettségeik teljesítésére utasította a papságot. Elrendelte, hogy a plébániákon és egyéb egyházi intézményekben megszervezzék a Pápai Missziós Műveket.⁵

Andrea Cassulo bukaresti nuncius 1938. december 22-én táviratilag Márton Áront magához rendelte, nyilván püspöki kinevezésével kapcsolatban. Mert két nap múlva a rádió hullámhosszán közlik a nagy hírt: Márton Áront XI. Pius pápa gyulafehérvári megyéspüspöknek nevezte ki. Határtalan öröm hatotta át Erdélyt, személyéhez nagy reményt fűztek a lelkes köszöntők. A tordai görög katolikus pap, Coriolan Sabău magyar nyelven osztotta meg örömét, és tapintott rá a valóságra: „Ritkán váltott ki ekkora örömet a hívek lelkében egy püspöki kinevezés, mint amilyent kiváltott a jelenlegi.” A gratuláló dr. Gyárfás Elemér szenátornak válaszolva már önmagáról is ír Márton Áron: „Tudatában vagyok erőim gyengeségének és a reám bízott feladat és felelősség súlyának, különösen körülményeink közt és az egyházmegye mostani válságos anyagi helyzetében. Kötelességemnek tartom mégis, hogy vállaljam a munkát és felelősséget testvéreimért, kiknek Isten akarata vezetőjükké és atyjukká tett. Kérem Nagyméltóságod jóakarátát magam és egyházmegyéim számára.”⁶

A köszöntők örömebe ürem is vegyült. Voltak papok, akik keserű szájjal vették tudomásul Márton Áron püspöki kinevezését: dr. Fejér

4 Gyél: Num. 3849–1939.

5 Gyél: Num. 2746–1938.; Num. 3599–1938.

6 Gyél: Num. 250–1939.

Gerő kanonok, Salati Ferenc lengyelfalvi plébános és mások. Mivel az új püspök Sándor Imre székelyudvarhelyi főesperes kérésére atyai jóságát gyakorolta, és egy lengyelfalvi hívőt feloldozott személyi interdiktuma alól, hogy szentségekhöz járulhasson, Salati Ferenc plébános „a Heródes-híveket megértő, a plébániák felforgatásában és lelkipásztorok agyonnyomorgató gyalázásában segédkező püspöknek” nevezte Márton Áront. De azért kevés és elenyésző volt az ilyenyszerű hang.

A sok megleghangú köszöntésre a püspöknek válaszolnia kellett. Ebben segítette az irodája, de legtöbb esetben személyesen válaszolt. A szárhegyi egyházközség képviselőinek írta: „Jólesett a ragaszkodás, a megértés, a biztatás – mindenért köszönetet mondok, őszinte szívvel. Az én életem, úgy, mint eddig, szeretett népemé. Tudom, addig erős, eredményes, amíg a segítő jó Isten kegyelme s népem megértő szeretete van velem.”⁷

Márton Áron gondolt azokra is, akik valamilyen ok miatt nem köszönthették. Róluk sem feledkezett meg. Sokat mondó az őt pappá szentelő beteg püspökének, Mailáth Gusztáv Károlynak küldött levele, amelyben bejelentette püspökké szentelésének időpontját: „Kérem Kegyelmes jó Atyámat, emlékezzék meg rólam imáiban, hogy az Úrnak méltó és munkás apostolává lehessenek, és Erdélyben, amely Mailáth püspök nevével és szellemével elválaszthatatlanul össze van kapcsolva, gyenge erőmmel, de őszinte akarattal folytathassam oly mélyen lelki munkájának örökségét. Kegyelmes jó Atyám áldását alázattal kéri hűségese fia.”⁸

Márton Áron nem merült el a köszöntésekben, inkább a főpásztori munkába vetette bele magát. Felszenteléséig – a szervezői munkán túl – a kormányzói nehéz ügyek kötötték le az erejét és idejét. A politikai pártok felszámolása után létrejött a „Nemzeti újjászületés frontja” egyetlen párt. Népe érdekében a kinevezett püspök kénytelen volt bekapcsolódni a belépés érdekében folytatott tárgyalásokba; a papságot türelemre intette, és ígérte, hogy a tárgyalások befejezése után az egységes magatartásra vonatkozóan pontos utasítást fog adni. Továbbá nem hagyta ki a január végére tervezett romániai katolikus püspökök konferenciáját sem, ahol a Patrimonium Sacrum ügye került tárgya-

7 Gyél: Num. 3855–1939.

8 Gyél: Num. 250–1939.

lásra. Bár ő sem volt teljesen tisztában a kérdéssel, ezért a püspöki levéltárból az idevágó okmányokat az 1921. évi agrárreformtól kezdve kikerestette, azokat áttanulmányozta, hogy tisztán látva képviselhesse és védhesse az egyszász megye anyagi érdekét. A Patrimonium Sacrumot a görög katolikus és latin katolikus püspökök jogkörébe az 1927-es Konkordátum ítélte, amely az 1921. évi kisajátított püspökségi, székeskáptalani, státusi, papneveldei intézmények földje/erdeje utáni értékpapírokból (rentékből) állt össze. A nagyjából nagyváradi, szatmári és gyulafehérvári püspöki intézmények kisajátított, tehát magyar jellegű, birtok után kapott értékpapírokból keletkezett Patrimonium Sacrum sorsa – létszámuk miatt – a román nemzetiségű püspökök döntés-jogkörébe került. Azért vett részt 1939. január 25-én a bukaresti nunciatúrán tartott katolikus püspökök konferenciáján, hogy képviselje egyházmegyéjének anyagi ügyeit.

Még püspökké szentelése előtt az anyagi gondok mellett a lelki és személyi ügyekre is odafigyelt: a cserkészlet működésére, a hitvallásos iskolák színvonalának emelésére, a serdülő ifjúság valláserkölcsei nevelésére, a csíksomlyói Egészség ház helyzetére, a hívek szellemi érdeklődésére (milyen újságokat, könyveket olvasnak), az államilag jogtalanul diszkriminált papok államsegélyügyére, a papi hittanárok nyugdíjügyére.

Január végén több esetben fordult Silviu Dragomir nemzeti kisebbségi miniszterhez. Jogtalannak és „törvényellenesnek” minősítette Minier Albert gyimesbükki káplán államsegélyének megvonását csupán azért, mert román állami iskolába kényszerített magyar gyerekeket magyarul tanította hittanra. Különben ez az ügy év végéig elhúzódott, november 28-án az államsegélytől megfosztott káplán védelmében ismételten megerősítette a kisebbségi miniszternek: „azt róják fel neki bűnül, hogy magyar gyermekeknek magyarul tanítja a hittant”. Hasonlóképpen nemzeti diszkriminációnak tekintette Lokody Gáspár túri plébánosnak bíróság elé állítását olyan címen, hogy a valamelyik plébános elöldeje által ajándékozott és a templomban őrzött ikont „eldugta”. Továbbá január 30-án a vallásügyi miniszterhez címzett iratában kifejezi méltatlankodását, hogy egyházmegyéjében a rendőrség több egyházközségben zaklatja az államilag is jóváhagyott szabályzat szerint működő tisztán vallásos egyesületeket.⁹

---

9 Gyél: Num. 321–1939.

Az intenzív főpásztori munkát abbahagyni kényszerült, mert lelkileg is fel akart készülni a február 12-re beprogramozott püspökké szentelésére. Február 3–10. között egyhetes lelkigyakorlatra vonult vissza a brassói ferences kolostorba, ahol szentgyónását a szentéletű Csíszér Elek ferences házfőnöknél végezte el. Csendes magányából alig tért vissza gyulafehérvári rezidenciájára, az egyetemes egyházat érintő szomorú hír várta: február 10-én meghalt XI. Pius pápa. Felmerült a kérdés: lehetséges-e püspökszentelés, amikor ravatalon van a pápa? Andrea Cassulo bukaresti nuncius határozottan döntött: tekintetbe véve az előkészületeket, igent mondott.

Márton Áron a szentelése előtti napon Kolozsvárra utazott, ahol még részt vett a Romániai Magyar Népközösség alakuló ülésén. Másnap, a hideg februári püspökszentelési nap lelkeket melengető és felejthetetlen élmény volt a résztvevők és a távollevők számára egyaránt.

A püspökké szentelését követő időszakban a gyulafehérvári irodát a főpásztort köszöntő levelek és táviratok ismét elárasztották. Ezekből egyet szeretnék részletesebben is idézni, mégpedig az *Új Cimborá* főszerkesztőjének, az unitárius vallású Teleky Ferenczy Marcellának a köszöntőjét: „...Kegyelmes Uram, felszentelésének felemelő szép ünnepele alkalmából az ünneplők sorába állnak az *Új Cimborá* kis olvasói is, az erdélyi magyar gyermekek, s kívánják, hogy Kegyelmisségedben a székely püspököt, az igaz magyart minden kegyelmével árássa el a jó Isten. – A magyar gyermekek, ha nem ismerik még fel ma ésszel, hogy mit jelent Márton Áronnak, a püspöknek élő valósága, de hallják a családban, hallják a nagyoktól, hogy – »hála Istennek, végre jó magyar püspökünk van. Mégis csak más lesz az ő keze alatt a nép sorsa is.« A gyermek hallja ezeket a megjegyzéseket, és nem felejtí el. S a lelkükben keletkezett jó érzés áthullámzik hozzánk is, nagyokhoz. Mi már tudjuk, hogy mit jelent az, hogy Márton Áron lett Erdély püspöke... Mi, Erdély magyarjai, úgy tekintünk most Kegyelmisségedben drága vérünkre, a székely püspökre, aki fülledt és áporodott levegőjű magyar életünkbe új szint, frissességet, új életet hoz majd. – S most, hogy ünnepel egész Erdély magyarsága, valláskülönbség nélkül, az ünneplők közé felsorakoznak az erdélyi magyar gyermekek is, a kis cimborák, Bukovinából, Konstancából, Bráilából, Bukarestből és szerte Erdélyből, ahová csak jár ez a kis magyar újság... s kéri, hogy felkent tisztségében se felejtkezék meg róluk. Hajoljon le

hozzájuk az eddigi szeretetével, s legyen patrónusuk, legyen ezután is jó barátjuk.”¹⁰

Dr. Ferenczy Zsigmond református vallású parlamenti képviselő már-már bálványozza Márton Áront. Bukarestből mind a négy történelmi magyar egyházi vezetőnek megküldte memorandumát az erdélyi magyar nép életét irányító 12 alapelvéről. Számára Márton Áron állásfoglalása a meghatározó, mert „Benned minden magyar megbízik. És Téled sokat remél. Benned látjuk megtestesülve a tiszta népi eszményt. Ez elég kereszt, de dicsőséges.” Márton Áron baráti hangnemben válaszolt Ferenczy Zsigmond képviselőnek, de világosan kimondta: a „politikában az egyháziak s elsősorban a püspök tartózkodják.”¹¹

A gyulafehérvári kispapjaihoz intézett sorai programjellegűek: „Kedves Fiaim! A beérkező sok üdvözlés, meleg szeretet, mellém-állás között örömeimre szolgált a ti megemlékezésetek, derűs, örvendező sorotok. Köszönöm nektek a sorokat, külön köszönöm a munkátokat, fáradságokat, amellyel emeltétek felszentelésem fényét. Kicsiny a csapatotok, de bízom bennetek, hogy lelkesedésetek, becsületes munkavállalásotok, őszinte jóakaratotok pótolja azt a számot, amely emberi számítás szerint talán hiányzik a krisztusi szántóföldek megművelésére. Bizalmat nyertek, ma belétek helyezem bizalmamat, s remélem, hogy munkámban egy emberként talállak magam mellett mindannyiottokat.”¹² Márton Áron szemefényének tekintette a Teológiát. Mindent megtett, hogy a jövő papjai a kor elvárásainak megfelelően lelki-szellemi képzésben részesüljenek. A tanrendben azonnal egy új tantárgy, a lelkipásztori néprajz bevezetését kezdeményezte. A tanári kart felkérte, hogy a kifejezetten teológiai tantárgyak mellé dr. György Lajos egyetemi tanár bevonásával megszervezzék a néprajzkutatást. Márton Áron azt szerette volna elérni, hogy a kispapokat szakszerű gyűjtő munkával ráneveljék arra, hogy majd mint lelkipásztorok a népi vallásos szokásokat helyesen kezeljék, és azok tisztaságára ügyeljenek.

Örömmel fogadta az egyházmegyes papok köszöntéseit is. A levélben tisztelgő papjainak megköszönte gratulációikat, ugyanakkor az ünnepi hangulatból a hétköznapiakra irányította figyelmüket, a mindennapi

10 Gyél: Num. 250–1939.

11 Gyél: Num. 2329–1939

12 Gyél: Num. 250–1939.

munka hűséges felvételére biztatta őket: „Jólesett és örömömre szolgál, hogy munkatársaim szeretettel fogadnak. Remélem, hogy a szürke hétköznapiok terén is együtt szolgáljuk töretlen erőnkkel hivatásunkat.” Jó pásztorként nem szűnt meg hivatásukban erősíteni, kötelességteljesítésükre figyelmeztetni papjait. Szorgalmazta a közös lelki gyakorlat-tartást. Az előforduló hiányosságok miatt arra kérte őket, hogy legnagyobb odafigyeléssel gondot fordítsanak a legméltóságosabb Ol-társiszsentség anyagára. A pap és az egyházi alkalmazottak közötti feszültségek elkerülése végett újrendezte a plébániák anyagi helyzetét; központilag szabályozta az 1921. évi agrárreform-kisajátítás után az egyházközségek javadalmát képező papi, kántori, harangozó-i-sekres-tési földek elosztását.

Az 1939. esztendő végéhez közeledett a Vatikán és Románia között 1932-ben megkötött Egyezmény (Accord) óta függőben maradt római katolikus egyházi intézmények jogi helyzete, illetve kisajátított vagyona, főleg a Státus sok perének megoldásra váró kérdése. A román kormány is szeretne volna rendezni a függőben lévő vitás római katolikus egyházi ügyeket. A két állami és két egyházi személyből összetevődő jogászbizottság körül – egyházi részről – szinte az egész 1939. éven át tartó nézeteltérés, helyesebben vita alakult ki Márton Áron és az őt püspökké szentelő Andrea Cassulo nuncius között. A háttérben a görögkatolikus püspökök manővereztek, befolyásolták a nunciust az egyházi bizottság összetételének kialakításában, mert mindenképpen részesülni akartak a római katolikus egyház (főleg: státusi) vagyonából. Érdekességként említem meg, hogy dr. Silviu Dragomir ortodox vallású nemzeti kisebbségi miniszter – az egyházi bizottság létrehozásában – Márton Áron elképzelését támogatta. Amikor a nuncius Anton Durcovici bukaresti általános helynököt (akinek semmi köze nem volt az erdélyi római katolikus egyházi ügyekhez) és egy görögkatolikus kanonokot jelölt az egyházi bizottságba, Márton Áron bizalommal, de határozottan fellépett, és kérte Excellenciáját, „kegyeskedjék az ügyet ismét fontolóra s esetleges eltérő elhatározását revízió alá venni, s a jogász szakbizottság két tagjául az általunk javasolt jogászokat akceptálni.” Végül a sok huzavona után Cassulo nuncius a bizottságba dr. Gyárfás Elemért jelölte Anton Durcovici mellé, aki különben – Gyárfás szerint – becsületesen küzdött az erdélyi római katolikusok ügyéért. Dr. Gyárfás Elemér minden ülészakról, a meg-

oldásra váró erdélyi katolikus egyházi kérdések fejleményeiről rendszeresen tájékoztatta püspökét, aki nagy figyelemmel és véleménynyilvánításával kísérte a tárgyalásokat. Kötetnyi iratanyagot tesz ki a Márton Áron és dr. Gyárfás Elemér közti levélváltás az 1939. esztendőből.¹³ A tárgyalások a következő esztendőben is folytatódtak, és csak 1940 márciusában jutottak valamelyest nyugvópontra.

Márton Áron Gyárfás Elemér segítségét kérte a katonai előképzősök (premilitarok) misehallgatása ügyében. Az 1937-ben megjelent törvény 35 vasárnapra kötelezte a premilitarokat istentiszteletre. A törvényt a csíki állami iskolák görögkeleti tanítói olyanformán hágták át, hogy a katonai képzésre vasárnap berendelt ifjakat általában reggel héttől délután három óráig gyakorlatoztatták, és nem engedték őket római katolikus szentmisére; sőt az is előfordult, hogy ortodox istentiszteletre vezényelték. Az 1939-es újabb állami rendelet sem hozott megoldást az előképzősök misehallgatásával kapcsolatban, ezért Márton püspök Gyárfás Elemérrel konzultált, és további támogatására számított. Remélte, hogy az ügyben érdekelt román püspökök cselekedni fognak. „Vártam és várom, hogy akár az ortodoxok püspökei, akár a görög katolikus testvéreink, vagy érsekünk [értsd: Alexandru Cisar] a szenátusban kellő energiával szóvá teszik a kérdést. Nincs tudomásom ennek megtörténtéről” – írta Gyárfás Elemérnek 1939. december 19-én.¹⁴

Nagy előkészülettel és sok levélváltással járt a király előtti eskü, melyre március 28-án került sor Boga Alajos és Kászonyi Alajos kanonokok kíséretében.

Márton Áron gondos odafigyeléssel szervezte meg és vezette le Csíkszeredában június 30. – július 2. között a tízezreket vonzó Katolikus Nagygyűlést.

Az írásaiban és beszédeiben megfogalmazott szociális elveket a gyakorlatban is igyekezett megvalósítani a körülményeknek megfelelően. Egyházmegyei gyűjtést szervezett a kommunista diktatúra idején (1936–1939) megpróbált spanyol nép megsegítésére. Hasonlóképpen a bukovinai Józseffalu leégésekor a templom újjáépítésére és az egyházközségi tűzkárosultjainak a megsegítésére mozgósította híveit.

---

13 Gyél: Num. 586–1939.

14 Gyél: Num. 3772–1939.

Sőt, 1939-ben személyesen is tagja volt a józseffalusi újjáépítési bizottságnak, és mindvégig figyelemmel kísérte a munkálatokat.

A kellemetlenségek elkerülése végett – a vallásügyi miniszter rendelkezése szerint – intézkedett a plébániákon szervezett vallási egyesületek gyűlései rendezéséről. Mert egyik-másik egyházközsgben félreértették az állami intézkedést, és egyesületi gyűlések mellett kulturális előadásokat is tartottak minden bejelentés nélkül. Óhaja, hogy papjai „a helyi hatóságokkal a szükséges békét ápolják, és így vallásos és kulturális egyesületeink működését is biztosítsák.” Nyilván ebben a vonatkozásban helyi szinten állandóan szaporodtak és durvultak az állami hatóságok visszaélései. Az egyházi gyűlések tartásának lehetőségét az újabb és újabb minisztériumi rendelkezések pedig tovább szűkítették. Október 7-én dr. Silviu Dragomir kisebbségi miniszter arra utasította Márton Áront, hogy az egyházi testületek, egyesületek gyűlésein szigorúan csak vallási témákkal foglalkozhatnak. 1939 őszére már minden egyházi intézmény összejövetelét be kellett jelenteni az állami hatóságoknak, még a bibliaköröket és lelkigyakorlatokat is, mert azokon az állami delegátusok is részt kívántak venni.¹⁵

Áron püspök május hónapjára bérmálást programozott be a gyergyói főesperesi kerületben, amely egybeesett a csíksomlyói búcsúval és Andrea Cassulo nuncius erdélyi vizitációjával. A nuncius látogatásának megszervezését dr. Csipak Lajos csíkszeredai gimnáziumi tanárra bízta. Ő a nuncius fogadására béрмаúttjáról érkezett Csíksomlyóra a búcsú előestjén. Május 27-én Andrea Cassulo nuncius Márton Áron vendégeként részt vett a csíksomlyói búcsún. Pünkösdvasárnap pedig Csíksomlyón ülte püspökké szentelésének 25 éves jubileumát. Pünkösdhétfőtől Márton Áron és Andrea Cassulo öt napon keresztül, május 29-től június 2-ig, együtt bérmáltak a nagy gyergyói egyházközségeekben. Ezt követően Márton Áron tovább folytatta a bérmálás szentségének kiosztását, a nuncius Borszékre vonult üdülni, és ott tartózkodott jún. 2–12 között.

Márton Áron a papjait és a híveit mindig az állami törvények pontos betartására intette azért is, hogy ne szolgáltatassanak alkalmat az amúgy is gyakori diszkriminatív hatósági támadásoknak, de ő minden lehetőséget megragadott, hogy a törvényadta eshetőségekre felhívja a hívek figyelmét. Körlevélben utasította híveit, hogy éljenek a családi nevük

---

15 Gyél: Num. 1132–1939.

eredeti alakban való írásának lehetőségével, amit a nemzetnevelésügyi minisztérium 1938-ban megjelent rendelete biztosított. Nyomatékosan kihangsúlyozta, hogy nagyon fontos „a családnevek írásának tisztasága, eredeti alakjuknak megtartása.” És amennyiben az állami anyakönyvvezetőknél visszaéléseket tapasztalnak, a szükséges okmányok csatolásával jelentsék neki, hogy az illetékes helyen közbeléphessen.¹⁶

Márton Áron erejének és idejének tekintélyes részét a hitvallásos iskolákért folytatott küzdelem töltötte ki. Az oktatás színvonalát kívánta emelni. „Eltökélt szándékom, hogy népünk jövőjében annyira fontos elemi oktatásunk ügyét minden, bármiféle személyi érdekek fölé helyezve, a tanítóság nívóját emelni fogom, az oda nem való elemek könyörtelen kiselejtezésével.” A hitvallásos tanítók és tanárok részére egyhetes kurzust és közös lelkigyakorlatot szervezett. Az iskolák akkreditálása érdekében is szorgalmazta a tanügyi kádereket, hogy letegyék a véglegesítő vizsgát és a II. fokú előreléptetési vizsgát. Az egyházmegyében működő radnóti és kézdivásárhelyi két évfolyamos téli földműves iskolák az érdeklődők számának visszafogottsága miatt már-már veszélybe kerültek. Ezért is, de a falusi gazdák kiképzése érdekében is a falusi fiatalok figyelmébe ajánlotta a hitvallásos gazdasági iskolákat. A kántorképzést is új alapokra kívánta helyezni, szakembereket bízott meg a tervezet elkészítésével. A Katolikus Ifjúsági Szövetség megszervezését Puskás Lajos kolozsvári főgimnáziumi tanárra bízta. Az országos szintű Országörségbe az erdélyi magyar ifjúság bekapcsolása már komoly gondot okozott, mert a törvénnyel létrehozott intézmény elsődleges célja a román etnikai származású ifjúság megszervezése és megfelelő nevelése volt, és a magyar ifjúság nevelését ebbe a keretbe szerették volna bevonni. Márton Áron az erdélyi protestáns egyházfőkkel egyetértésben előterjesztette a vallásügyi miniszternek a magyar kisebbségi egyházak közös álláspontját és saját elvárását a magyar ifjúság neveléséről az Országörség keretei között. Constantin Argentoiu miniszterelnököt és Teofil Sidirovici Országörség parancsnokot arra kérte, hogy az Országörség keretén belül is biztosítsák az etnikai jogokat, a nem román származású ifjúságot saját anyanyelvükön és nemzeti sajátosságaiknak megfelelően neveljék.¹⁷

16 Gyél: Num. 5166–1939.

17 Gyél: Num. 6438–1939.

Nagy figyelemmel kísérte az egyházmegyében működő szerzetesrendeket. A szerzetesi közösségekben felmerült problémákat atyailag kívánta megoldani. Épp ekkor az Erdélyben népszerű mallersdorfi ferencrendi nővérek rendházaiban (német–magyar) nemzeti gondok ütötték fel a fejüket. Évtizedek óta az erdélyi városokban a ferencrendi nővérek iskolái igen szép eredményeket értek el, sőt Erdély-szinten az egyetlen magyar nyelvű tanítónőképzőt működtették. Csupán a tanító-nővérek német állampolgársága jelentett gondot az állami törvények miatt. Márton Áron püspöki „tekintélyének egész súlyával” kellett közbelépnie, hogy a német nővérek ne hagyják el az országot akkor, amikor román állampolgársági ügyük folyamatban van. Ezért is, de egyéb gondok miatt is Áron püspök a rendházaikban általános vizitációt rendelt el, hogy a keletkezett nehézségek feltárása és megoldása után új alapot teremtsen, és megújulást eredményezzen a tanítással és kórházi munkával foglalkozó rendben.¹⁸

Márton Áron püspökségének első évében sem hiányoztak egyházmegyéjében a felekezeti súrlódások. Az elmagyarosodott székelvöldi görögkatolikus hívek körében az erős állami támogatást és biztatást is élvező görögkatolikus román papok több esetben bíróságokra hurcolták az ártatlan latin papokat. Például Csíkszépvízen, ahol a kölcsönös vízkeresztli házszentelés évtizedekre visszanyúló gyakorlat volt, vagyis ahová behívták a görög vagy a latin szertartású papot, oda bementek házat szentelni. Az erősödő nacionalizmus idején Avisalon Costea görög katolikus pap a csendőrségen joggatlanul feljelentette Timár Sándor római katolikus plébánost, hogy görögkatolikus családnál is házat szentelt (pedig ő is szentelt házat római katolikus híveknél). A csendőrségi kihallgatások után az ügyészség vád alá helyezte Timár Sándort, aki emiatt püspökéhez fordult segítségért. Márton Áron Alexandru Nicolescu balázsfalvi görögkatolikus érseket arra kérte, hogy a bíróságra került ügyet vonassa vissza papapjával, mert „a görög katolikus pap eljárását semmiképpen sem tudjuk összeegyeztetni a testvériséggel, de a jó érzéssel sem.” A magyar vonatkozású felekezeti nézeteltérések elsősorban házasságkötések, keresztelesek és temetések körül keletkeztek. Például az egyik mezőségi szórványfaluban, ahol katolikusok elenyésző számban voltak, a református lelkész római

---

18 Gyél: Num. 1383–1939.

katolikus hívót temetett el. A kellemetlen eset végül megegyezéssel végződött. Márton Áronnak sikerült megegyeznie a kolozsvári Református Egyházkerület Igazgatóságával, hogy mindkét felekezet csak a saját vallású halottját temetheti el.

Márton Áron rendszerint felemelte szavát a népével szemben megnyilvánuló diszkriminatív eljárások esetében, iratait legtöbbször a minisztériumokig címezte. 1939-ben gyakran kényszerült védeni papjait a „nemzeti zászló” ürügyén indított támadások miatt. A Kolozsváron székelő szamosi tartomány királyi helytartójának értésére adta, hogy jogtalanul követeli a nemzeti zászló kitzűzését római katolikus templomokra, mert az nincs benne a kultusztörvényben. Amikor a vallásügyi miniszter számon kérte Márton Áront, hogy a zetelaki és küüllőkeményfalvi plébánosok miért nem jelentek meg azon a helybéli polgári ünnepségen (megjegyzem színmagyar és római katolikus falvakról van szó!), amelyen az ortodox pap felszentelte a nemzeti zászlót, Márton Áron megvédte papjait. A történelekről előbb pontosan informálódott, majd jelentette a miniszternek, hogy a plébánosokat nem tartja vétkeseknek az iskola- és zászlószenteléstől való távolmaradásukért, mert csak program nélküli meghívót kaptak, és az ünnepség időpontját úgy időzítették, hogy egybeessen a római katolikus templomi istentisztelettel. Hasonlóképpen járt el Parajd község állami elemi iskola igazgatójának a helybeli plébános ellen emelt panasa esetében. Az udvarhelyi tanfelügyelőséggel közölte, hogy jogtalanul intézkedtek a parajdi plébánossal szemben, mivel pünkösdvasárnapján a szentmise idejére tették a nemzeti zászlószentelést, és „különben is elfogadhatatlan, hogy az állami iskolaigazgató római katolikus gyermekeinket az ortodox istentiszteleten való részvételre és saját vallási kötelességeik elhanyagolására kényszeríti.”¹⁹

A névelemzés közismert gyakorlatával már az első püspöki évében találkoznia kellett Márton Áronnak. A nagykászoni Pajzs Lajos diákot csupán neve miatt zárták ki a helyi római katolikus hitvallásos iskolából. Ekkor dr. Silviu Dragomir kisebbségi miniszternek folyamodványában fejtette ki, hogy a Paizs család 1700-as évekre visszamenően római katolikus és magyar, és a fiúcska visszavételét kérte a hitvallásos magyar iskolába. És amikor az ügyből már bírósági per lett, dr. Gyárfás

---

19 Gyél: Num. 2180–1939.

Elemérhez folyamodott, mert „most már erőteljes védekezésre van szükségünk.”²⁰

Ma inkább mosolyt csal az arcunkra Badilla János nagyszebeni főesperes-plébános esete, de 1939-ben államilag büntetendő ügyként kezelték. Badilla János, román származású római katolikus pap Márton Áron principálisa is volt, és mindvégig bizalmas embere maradt. A vallásügyi miniszter felszólította a püspököt, hogy a „tánccal és magyar énekekkel egybekötött sovinizta megnyilvánulásért” figyelmeztesse és fegyelmezze meg Badilla János nagyszebeni papját. Márton püspök a fegyelmezés helyett a miniszternek írt levelében megvédte bevádolt papját, mert valójában olyan Kolping-farsangi ünnepségről volt szó, amelyet – hibájukon kívül – egy órával később kezdhettek, de ott semmiféle sovinizta megnyilvánulás nem történt, csupán a nagyszebeni magyar fiatalok ünnepeltek együtt.²¹ Sokkal súlyosabb volt viszont jeles papjának, Bálint Józsefnek, az erdélyi Római Katolikus Népszövetség igazgatójának az ügye, akit hamis rágalom alapján hadbíróság elé állítottak. Márton Áron az ítélet meghozatala után háromszor is közbenjárt az igazságügyi és vallásügyi minisztereknél, hogy hatálytalanítsák a jogtalan büntetést, és papját visszahelyezhesse felelős hivatalába.

A nemzeti jellegű diszkriminálásokat (a papoknál végzett rajtaütészerű házkutatásokat és egyéb zaklatásokat) nem folytatom, melyeket különben Márton Áron minden egyes esetben valamilyen szinten lereagált, és védelmezte a jogtalanul megtámadott papjait és híveit.

A püspök nem hagyta szó nélkül, ha keresztény elveket nyilvános előadásokon vagy újságokban sértettek. Amikor Gyergyószentmiklóson az abortuszról keresztényellenes előadás hangzott el, amely megjelent az *Erdélyi Szemle* folyóiratban *Az abortusz kérdése az egyház és az orvostudomány megvilágításában* címmel, sőt még reá is hivatkoztak, számon kérte dr. Kántor Lajost, az Erdélyi Múzeum-Egyesület titkárát. Kántor Lajos Márton Áronnak válaszolva az intézmény nevében elhatárolódott az esettől, mert a gyergyószentmiklósi abortuszról szóló előadás nem az EME által szervezett programban hangzott el. A püspök megköszönte Kántor Lajos válaszát, és egyben megfogalmazta álláspontját a tudomány felelősségéről: „Úgy véljük tehát, hogy a tudomány

---

20 Gyél: Num. 5310–1939.

21 Gyél: Num. 847–1939.

és az erdélyi élet érdekeit szolgáljuk, ha a történelmi és kultúrtörténeti tények, valamint más tudományos kérdések tárgyalásánál a tudomány tárgyilagosságának érvényesítését, az igaz és teljes megvilágítást sürgetjük.”²² Mindezek mellett szorított időt, hogy Kolozsváron Szent Mihály búcsúja előtt háromnapos triduumot vezessen fontos világnézeti kérdésekről (*Eszmék harca, Liberalizmus és kollektivizmus, Korunk embere, Mi és szerepünk*).

Kolozsváron érte édesanyja halálhíre (október 26.). Még aznap hazautazott Csíkszentdomokosra. A temetést követően a püspöki irodát a levél és távirati formában kifejezett részvétnyilvánítások nagy száma árasztotta el. Igen sok személyiség fejezte ki együttérzését a gyászoló püspökkel, amelyekre Márton Áron személyesen válaszolt. Meleghangú levélben köszönte meg például Németh Kálmán józseffalusi plébánosnak a bukovinai székelyek imáját: „Levél nélkül is tudtam és érzem, hogy a sok szenvedésben megtisztult és Isten kegyelmében gyarapodott józseffalvi nép imádkozik értem. Éreztem a sok együttérző szeretetet, részvétet, imát, az édesanyák imáját, amikor édes jó anyámat elveszítettem. Fizesse meg a gazdag Isten Józseffalva népének, szeretett plébánosának minden jóságát.”²³ Külön kiemelem a Katolikus Női Misszió Szervezete gesztusát; Márton Áron édesanyja halála alkalmából gr. Bethlen Györgyné az intézet nevében koszorúmegváltás címén 1500 lejt adományozott a csíkszentdomokosi szegény családok javára.²⁴

A gyulafehérvári püspök gondjait tovább tetőzte újabb megbízatása: 1939. december 14-én ideiglenesen szentszéki megbízást kapott a szatmári–nagyváradai egyházmegyék kormányzására. Nehéz feladatról volt szó. 1947. február 2-án Andrea Cassulo nunciusnak bevallja: „A szatmár–nagyváradai egyházmegye kormányzása annak idején olyan kényes feladat volt, hogy arra Nagyméltóságod biztatása nélkül nem mertem volna vállalkozni.”²⁵

Összegzőként elmondhatjuk: Márton Áron püspökségének kezdetén sikeresen vette a rajtot. Szentelésének évében elképesztő mennyiségű és sokirányú munkát vállalt. Idejét és erejét a sok tennivaló viszont annyira próbára tette, hogy – vallomása szerint – „belefáradt.” De jelmondatát már az első püspöki évben többszörösen bizonyította.

---

22 Gyél: Num. 3278–1939.

23 Gyél: Num. 2158–1939.

24 Gyél: Num. 3545–1939.

25 Gyél: Num. 364–1947.

Virt László

„NE FOGYATKOZZÉK MEG A TI HITETEK!”

– Márton Áron a háborúk ellen. 80 éve tört ki
a második világháború –

A második világháború kitörésének 80. évfordulója előtt állunk. Márton Áron – aki az erőszakmentesség apostola volt – nemzetközileg is az elsők között, ha ugyan nem elsőként ítélte el azt. Ezért őt a háborúellenessége alapján igyekszem eszmetörténeti összefüggésekbe helyezni.

Amikor Márton Áron 1933-ban György Lajossal elindította az *Erdélyi Iskolát*, akkor megírta hozzá a programadó tanulmányt is, amelyben a tisztán látó emberek két világháború közötti életérzését fogalmazta meg: „Földet rengető megrázkódtatások bizonytalanságában élünk. Az egész világ nyugtalan és lázasan keres.”¹ Ebben népművelő és pedagógiai programot hirdet. Nem az adott társadalmi felépítményhez kívánja igazítani az „apák tisztas erkölcsi érzékét” elvesztő, elhagyó ifjúságot. Inkább az ekkorra, a régi magyar világ összeomlását követően, másfél évtized múlva ifjává serdült, fiatal felnőtté érett ifjak gondolkodását, nyelvezetét megismerve, az elkövetkező próbatételekre készíti fel a következő nemzedéket. A „bölc” felnőttek mindig az ifjúságra panaszkodtak, hogy az rossz, mert más, mint ők – pedig kik nevelik az ifjúságot! Márton Áron pontosan tudta, hogy egy ifjabb nemzedék nem lehet olyan, mint az előző, és ez az idők változásával, a fejlődő életlökésekkel természetesen alakul így. Részt vett az első világháborúban, háromszor sebesült meg, közel járt hozzá a halál. Szemben sok háttországi és utólagos nosztalgiázóval, ő tehát nem gondolt nosztalgiával az első világháborúra. Emlékezett a lövészárkokra, és lövészárokban nem szoktak háborúról nosztalgiázni. Azért, hogy a már romániai kisebbségi magyar sorsban eszmélő ifjúság akkor, 1933-ban miért más, mint az apák nemzedéke, a világháborút teszi felelőssé – amelyet az apák nemzedéke csinált. „A mostani ifjúság nyíló szemekkel a háború véres esztendeiben lépett a világba. Apja kint verekedett a nagy

---

1 Márton Áron: A kiszélesített iskola. *Erdélyi Iskola*, 1933/34. 1–2. sz., 5–8.

mészárszék² valamelyik frontján. Az iskola *háborús iskola* volt s itthon *háborús, megbomlott erkölcsök*. (...) mégis mi lehet abból az ifjúságból, melyet magára hagyunk éppen akkor, amikor az életben való tájékozódáshoz szükséges legelemibb, komoly ismereteket nem szerezte meg, s a határozott lelki alkat kifejeződése még meg sem kezdődött?”³ Márton Áron nem a növekvő ifjúság feladataként szabta meg a szemléletváltást, hanem a növelő nemzedék és az új iskola kötelességévé tette azt.

Figyelemre méltó az a kifejezés, ahogyan a háborút minősíti: *nagy mészárszék*. Eltelik három év, és a kolozsvári katolikus egyetemisták karácsonyán ismét keresetlen kifejezéssel illeti a Nagy Háborút. Ekkor, a századelőn még a mit sem sejtő „boldog békeidők” előrelátó váteszének nevezi Adyt, aki már az előző századfordulón megsejti a kultúra csődjét, országok és társadalmi berendezkedések pusztulását: „A halál-sejtelem (Ady halálsejtelme) igaznak bizonyult, a történelem logikája tovább vitte az eseményeket, bekövetkezett a *halál aratásának nagy alkalma, a világháború*”.⁴ A világháború kifejezése itt, 1936-ban még sorszámozás nélküli, hiszen még „csak” egy volt belőle, de Márton Áron már sejti a következőt. És itt is megtaláljuk a minősítést, ami szintén nem utal a háború iránti nosztalgiára, mert az a halál aratásának nagy alkalma. Éleslátása az emberi tudással, a *közönséges tudással* is összefüggésbe hozza azt, amit ő lövészárookban élt át, hogy újabb minősítését adja annak: „A *pokoli torna* idején olyan vad ösztönök ragadták meg az embert, és a *tudás* az ösztönöktől elragadott ember kezében olyan *gonosz eszköznek* bizonyult, és a kettő – a szédületes tudás és a féktelen ösztön – együtt olyan poklokot hurcolta keresztül az istenné levésről képzelődő földi férget, hogy akarva nem akarva be kellett látnia, hogy romlatlan emberi természet nincs, s következőképp a tudás megmérhetetlen ereje csak a megnevelt, nyers ösztönöktől megszabadított ember kezébe való lehet.”⁵ Érdekes, hogy már a Teremtés könyvében is a tudás fájának bizonyult a sátáni kísértés!

2 A dőlt betűs kiemelések a teljes tanulmányban a szerzőtől származnak (*szerk. megj.*).

3 Márton Áron: *A kiszélesített iskola*, uo.

4 Márton Áron: *A második magyar főiskolás nemzedék. Húszévesek karácsonya. 1936. In Márton Áron hagyatéka. 7. kötet. Sorozatszerkesztő: Dr. Marton József. Marosvásárhely, 2010, Mentor Kiadó, 29.*

5 Márton Áron: *Iskola kitárt ajtókkal. Erdélyi Iskola, 1935/36., 1–2. sz., 1–2.*

Sokan dicsekednek az iskolázottságukkal, tudásukkal. Márton Áron azonban – újabb minősítést adva a háború fogalmának – lehüti őket. A háború nem más, mint pokoli torna, amelyhez a modern idők embere tudásával is hozzájárult. A pokol ura a Sátán, aki nem buta lény, sokat tud, de amit tud, az nem bölcsesség, csak sanda ravaszság, ami arra irányul, hogyan lehet átejtetni, félrevezetni az embert. A legnagyobb átejtés, amit a Sátán művel, éppen az, hogy elhiteti az ezt elhinni akarókkal, hogy ő, a Sátán nincs is. És amikor az ember ezt elhiszi, akkor válik a Sátán rabjává. A háborúk tudománya is éppen a sátáni átejtésen, félrevezetésen alapul. Arról beszél Márton Áron, hogy a nagy mézszárszék, a halál aratásának nagy alkalmá, a pokoli torna igényli ugyan a tudást, de nélkülözi az Istentől való bölcsességet. A tudás fontos – de önmagában nagyon kevés!

Ezen a ponton rávilágít a modern háborúk eszmei okára, gyökerére, amit az eszmetörténetben pozitívizmusnak nevezünk. Különös filozófia a *pozitívizmus*, amely a valóságot szeletekben látó ideológiák alapja lett. Első hallásra mintha valami kedvező dolgot jelentene, pedig nem értékfogalom. August Comte (1789–1857) nevezte így saját eszméit, és ő csak arra gondolt, amit a latin „positio” kifejezése jelent: állapot, helyzet, állás. Az „állás”, mint munkahelyi beosztás, pozícióként meg is jelenik a köznapi szóhasználatban – akik előtt „pozitív” emberek hajlongani szoktak, azok magas pozícióban vannak –, de erről sincs szó. Comte azért indult ki a „positio” kifejezésből, mert álláspontja szerint ismereteink tárgyának csak az érzéki tapasztalat tényeit nevezhetjük, a dolgok merő tapasztalati állását, és legfeljebb a számtani-statisztikai tudásunkkal mérhetjük a dolgokat, azok éppen adott helyzetét, állapotát. E redukált látásra elsősorban a természettudományok éreznek kisértést, de a humán tudományok sem mentesek alóla, ha például egy pozitívista történész adatokat rendezgetve, azokban esetleg szelektálva, az összehasonlító vizsgálatot kerülve írja le témáját. A pozitívista történész a szellemi összefüggéseket kerülve, lexikális adatokkal brillírozik. A pozitívizmus a valóságnak csak a felszínét, a tapasztalatilag megragadható helyzetét, esetleges állapotát vizsgálja. Ezért – és témánk szempontjából ez a lényeg – a pozitívizmus nem kérdez rá a mélyebb oksági összefüggésekre, értékrendet nem fogalmaz meg, így a pozitívizmusban *nincs csúcsérték*, egy pozitívista épp ezért nem lát erkölcsi összefüggéseket, legfeljebb érdekeket vesz

észre. No, a háborúk éppen itt kezdődnek! A pozitivizmus szaktudományokat táplál úgy, hogy a szakok tudósai – szakbarbárként! – csak saját szakjuk törvényeit ismerik, ezért más szakokkal (szakaszokkal!), más részletekkel nem fogalmaznak meg összefüggéseket. Mélyebb oksági összefüggések és értékrend híján a szaktudós még saját szakjának emberi-erkölcsi összefüggéseivel sem foglalkozik, s erre megy rá a világ.

Márton Áron soha nem írta le a *pozitivizmus* szót, hiszen nem volt ő filozófus, de gondolkodói műve – amely prohászkai gazdagságú – szoros összefüggésben van azzal a szellemi törekvéssel, ahogy a 20. század válságirodalma szellemi-etikai igénnyel a pozitivizmus által keltett szellemi káoszról keresi a kiutat. Megfogalmazza, hogy az ember a nagy tudásával, de erkölcsileg felnöveletlenül, pokoli tornát csinált, kezében a tudás éppen ezért vált gonosz eszközzé, és amit tudásával a 20. század elejére elért, az egy nagy mézszárszék, ami a halál aratásának nagy alkalmát jelenti. És ez még csak az első világháború! Márton Áron vallotta, hogy az akkori idők ifjúsága az előtte járó nemzedékek bűnei miatt bűnhődik. Régi iskolának nevezte a pozitivistá szellemű iskolát, ami „az értékek sorrendjét felforgatta. Nem volt egy legnagyobb értéke, amihez a többit mérje s a természetes sorrendet megtartsa”. Ezért pedig a modern időkbe születő ifjúság: „Minél többet tudott, lelkében annál jobban nőtt a bizonytalanság érzése, mert *bővülő ismereteit nem tudta egymással sem összhangba hozni, nem volt rend, hierarchikus felépítésű rendszer, melybe kielégítően besorozza.*”⁶ A szédületes tudás összefüggések ismerete, értékrend, legfőbb érték nélkül gonosz eszköznek bizonyult. Egy atomfizikus nagyon érti a szakmáját, tud atombombát készíteni. Egy mérnök ismeri a műszaki tudományokat, és egyre tökéletesebb fegyvereket fejleszt ki. Így lett a 20. század nagy mézszárszékké. Egy közgazdász jól ért a pénz megszerzésének és szaporításának tudományához. Immár évtizedek óta erre megy rá a világ, mégpedig az egész világ, mert nincs első, második vagy harmadik világ – egyetlen világ van, aminek teljes egészében lakhatóvá, élhetővé kell lennie.

---

6 Márton Áron: A katolikus pedagógia feladata. *Erdélyi Iskola*, 1933/34., 3–4. sz., 105–106.

Az ember azzal, hogy a metafizikát fizikára cserélve, szaktudást bálványozva elutasította a legfőbb értékkel bíró értékrendet, *kivonta magát Isten uralma alól*. És mivel valamilyen uralom nélkül bajos dolog a személyek közötti viszony, ezért az ember elkezdett embertársán uralkodni. Ahol Istent nem ismerik el Úrnak, ott az ember uralkodik felebarátján. Ahol van Legfőbb Érték, ahol Isten az Úr, ott az ember testvérét kell hogy lássa a másik emberben; ahol viszont nincs Legfőbb Érték, ahol Isten mellőzhetővé válik, ott a másik ember vetélytársá lesz. Krisztus Király ünnepe – amely nem régi ünnep, XI. Pius pápa vezette be 1925-ben, mert a keresztény világ addigra jórészt kivonta magát Isten uralma alól – azt jeleníti meg, hogy van az ember fölött hatalom, ami nélkül embertelenné lesz az élet. A Teremtő és teremtménye között oksági összefüggés van, és a pozitívizmus éppen a mélyebb oksági összefüggésekről, például a Teremtőről és teremtésről nem vesz tudomást. 1945-ben, Krisztus Király ünnepén Kolozsváron erről beszélt Márton Áron: „Az ember, amióta kivonta magát Isten hatalma alól, az élettelen dolgok és oktalan állatok sorsára jutott. Háború idején ő a legolcsóbb hadianyag, a társadalmi életben pedig úgy kezelik, mint akarattal nélküli, mindenre felhasználható nyájat. A háborúban barbár kegyetlenséggel pusztították még a békés dolgozó polgárt, sőt az asszonyokat, gyermekeket, betegeket és öregeket is, a társadalmi életben úgy terelgetik a különböző jelszavakkal egyik táborból a másikba, mintha emberszámba sem vennék.”⁷ A püspök összefüggést fogalmaz meg a háborúk és a társadalmi élet visszasságai között. Mindkét anomália annak következménye, hogy az ember kivonta magát Isten uralma alól. A háborúban barbár kegyetlenség jelent meg, ez pedig azzal függ össze, hogy az ember jogait semmibe veszik, márpedig az emberi jogok Istentől vannak. Néhány hónap múlva szintén Kolozsváron arról beszélt, hogy Isten tervei szerint az ember embernek nem farkasa, hanem testvére kell hogy legyen: „Aki Istent nem ismeri, embertársában sem fogja a testvérét felismerni. *Aki Isten törvényeit nem tiszteli, az emberek jogait sem fogja tiszteletben tartani*. Aki nem tudja, hogy minden hatalom onnan, felülről adatott, annak

7 Márton Áron beszéde Krisztus Király ünnepén. Kolozsvár, 1945. október 28. Egyházmegyei alkalmi kiadvány. In *Márton Áron a lelkiismeret apostola*. Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Virt László. Budapest, 1988, Ecclesia, 139.

kezében a hatalom könnyen lesz a zsarnokság eszköze.”⁸ A liberalizmus és a marxizmus sarlatánjai is beszélnek válságról, de számukra az lefokozott értelmű, *csak* társadalmi, osztályok közötti válság lehet, ezen belül beszélnek pénzügyi, gazdasági válságokról. Márton Áron válságfogalma azonban a szellemi gyökerekre utal, mert azt látja, hogy a pozitivista filozófia ideológiái, a liberalizmus és a marxizmus elutasítják a materiális világ fölötti szellemi értékeket. Mindkét ideológia érdekeket helyez előtérbe, a liberális kapitalizmus és a marxi szocializmus között csak egy elosztási vita van: kié legyen a pénz és a hatalom. E materialista ideológiáknak az Istenhez való viszonya úgy alakult, hogy a liberálisok még csak mellékessé tették, a marxisták pedig már tagadták Istent.

A két háború közötti korszak ifjúsága sok adathalmozással sok információt szerzett, de „bővülő ismereteit nem tudta egymással sem összhangba hozni”. Ugyanez a szellemi káosz a korszak eszmei viszálykodásaiban, az emberek birtoklásáért vívott eszmei harcban is megnyilvánult. Röviddel a második világháború előtt, 1938 pünkösdjén mondta Márton Áron: „Ki lát ma tisztán? Ki mondja meg, hogy hol van az igazság? Mást hirdet a bolsevizmus, a fasizmus, a hitlerizmus. Új vallást kínál a spiritizmus, a teozófia és a többi, már-már számtalan új szekta.”⁹ Nem fér kétség hozzá, hogy Isten mellékessé tételével, Isten tagadásával azonnal megjelentek a színen a különböző *megváltás-ideológiák*, akár politikai síkon, mint a bolsevizmus és a náciizmus – ide sorolhatjuk már a 18. századtól a liberalizmust is –, akár pedig vallási szekták színeiben. Az európai ember a 20. századra elveszítette szellemi tájékozódását, ami világháborúkat okozott, a készülődő második világháború pedig a tömegemberré lett nyugati ember teljes szellemi csődjét mutatta.

A modern háborúk közvetlen velejárója volt *az emberi jogok megsértése* is. Ez összefügg a vallási és a nyelvi kisebbségek elnyomásával, a saját nemzeti közösség mindenek fölé való helyezésével. Ahol a saját nemzeti közösséget mindenek fölé helyezik, ott a nemzet válik mindenhatóvá

---

8 Márton Áron beszéde. Kolozsvár, 1946. április 7. In *Márton Áron a lelkiismeret apostola*. 159.

9 Márton Áron pünkösd-i beszéde. Kolozsvár, 1938. június 5. In *Márton Áron hagyatéka*. 2. kötet. Sorozatszerkesztő: Dr. Marton József. Marosvásárhely, 2006, Mentor Kiadó, 46.

Isten helyett. Márton Áron beteg, ferde gondolkodásnak nevezte ezt, mert ez a gondolkodás a felebaráti szeretet helyébe a gyűlölet tanát állította „azzal az indoklással, hogy a nemzet tagjai csak a gyűlöletből meríthetik a nemzeti érdekek erélyes és eredményes szolgálatához szükséges lelkiület erejét.” Ez a nemzeti kizárólagosságtudat vezetett el a fajelmélethez, a második világháború totalitásához, ami saját állampolgárokat is ellenségnek tekintett, ha nem tartoztak az uralkodó nemzethez és valláshoz, s ugyanígy a leigázott országokban a teljes civil lakosság is ellenséggé lett. A fajelmélet hívei „a saját nemzetük jogainak *kizárólagos* igénylését hitvallássá avatták, és más nemzetekkel szemben a nyílt és szervezett türelmetlenséget írták zászlajukra.”¹⁰

Nem tekinthetünk el attól, hogy a liberális és marxista ideológiák egyik szellemi alapjának, a pozitivista filozófiának felelősségét abban *is* megállapítsuk, hogy a nacionalista türelmetlenség és faji kizárólagosság megszülethetett. A nemzet „istenítése” mögött ugyanúgy a teremtő Isten zárójelbe tétele, teremtett valóság alá rendelése áll, mint ahogy azt a liberalizmus esetében *is* láthatjuk, és a marxizmus megy el odáig, hogy a liberalizmust és a nacionalizmust túlhaladva, már tagadja az addig is zárójelbe tett Istent. A liberalizmus és a marxizmus egyformán tud ajakbiggyesztéssel beszélni a népét szerető, hazája önállóságát féltő patriótáról, de nem tekinthetünk el attól, hogy a nemzeti, faji kizárólagosság (ami nem patriotizmus!), valamint a marxi és liberális materializmus között a közös eszméjük, a pozitívizmus által rokonságot találjunk. A patrióta, aki ott tudja maga és nemzete fölött Istent, nem azonosítható a nemzeti kizárólagosság „bajnokával”. Márton Áron majd öreg korában is megfogalmazza az összefüggést a nemzeti kizárólagosság, az emberi jogok megsértése és a háborús veszély között: „Mindenütt, ahol megsértik a személy jogait, elvonják az emberek jogos szabadságát, megalázzák őket személyi méltóságukban; ahol egyik nép elnyomja a másikat, vagy egyik nemzet a másik rovására terjeszkedik, *háborús tűzfészek keletkeznek.*”¹¹

A nemzeti kizárólagosság totális államképletében éppúgy, mint az első világháborút megelőző „boldog békeidők” abszolutizmusában a hatalom birtokosai nem elégedtek meg azzal, hogy ők mint császárok,

10 Márton Áron húsvéti szózata. Gyulafehérvár, 1945. március 24. Egyházmegyei alkalmi kiadvány. In *Márton Áron a lelkiismeret apostola*. 121–122.

11 Márton Áron: Béke napja. 1968. In *Márton Áron hagyatéka*. 7. kötet. 142.

cárok vagy más totalitásokban mint vezérek vagy „bölcsek” vezetők olyan szabályokat alkossanak, amelyek más népek jogait sértik. A különböző abszolutista és totalitárius vezetők ezen feltétlenül túl akartak menni. A 20. századi modern háborúk ismertetőjelévé lett az is, hogy *népeket uszítanak népek ellen*. A század során végig ismerős volt az a felülről hirdetett propaganda, ami szerint egymás mellett élő népeknek veszélyt kell látni az évszázadok óta mellettük élő más népekben. Márton Áron 20. századi erdélyi emberként tudta, hogy a természetes módon, mert régóta egymás mellett élő és ezért egymást jól ismerő népek nem gyűlölhetik egymást, hiszen ami természetes, az összetartozó: *„Egy nép a maga összességében nem tud egy másik népet gyűlölni*, de mindig lesznek, akiket a hatalom és a nagyravágyás szelleme megszedít, s akik azt hiszik, hogy akkor szolgálják népük nagy érdekeit legjobban, ha a másik ellen gyűlöletre heccelik.”¹²

A második világháború éveiben, az 1941-es adventi körlevelében ír Márton Áron a népek között mesterségesen szított ellenségeskedésről: *„Az emberek a gyűlölködés magvait hintik szét nép és nép között, és gonoszkodva szítják annak tüzeit, fájdalmakat okozó módszereken törnek a fejüket és igazságtalanságokat követnek el egymás ellen”* – hangzik az uszító propaganda bírálata. Majd ugyanebben a mondatban, immár a második világháború tapasztalatával, ismét közli, hogy a tudás gonosz eszköz lehet. 1941-ben így folytatja a megkezdett mondatot: *„félelmetes gyilkoló szerszámokat gondolnak ki és gyártanak, hogy minél sikeresebben üldözzék, nyomorgassák és öldössék egymást.”*¹³ *A második világháború totalitásában a pusztítás öncéllá lett!* A háborús embertelenségekről szólva nem beszél sem magyarokról, sem románokról, hiszen tudja, hogy *„egy nép a maga összességében nem tud egy másik népet gyűlölni”*. Erdély kettéosztásának az ideje ez, amikor a magyaroknak és románoknak egy része egyaránt kisebbségi sorsot viselt, és a kisebbségek nem sértenek jogot, hanem a jogsértést elszenvedik. 1934-es megfogalmazása szerint az isteni törvénynek és egyúttal a természetjognak tudja be, hogy nép és nép között nem lehet rangsort állítani: *„A krisztusi jogrend alapján nem lehet a népeket jogi értékelés szempontjából nyelvük, vérük, származásuk különbözősége szerint*

12 Márton Áron: Újévi üzenet 1944-re. In *Márton Áron hagyatéka*. 7. kötet. 107.

13 Márton Áron adventi körlevele. 1941. november 30. In *Márton Áron hagyatéka*. 7. kötet. 102.

sorozni és kezelni. Aki embernek született, az mindig is elsősorban ember és a természetjogi igények szempontjából sohasem német, román, angol vagy magyar”.¹⁴ A hitleri fajelméletet bírálva 1936-ban vallja, hogy nincs sem uralomra, sem szolgaságra született nép.¹⁵

Semmi kétség nem fér ahhoz, hogy Márton Áron egész kolozsvári működése, egyetemi lelkészi munkája, az *Erdélyi Iskola* alapítása és szerkesztése, a szép magyarsággal írt tanulmányai, a népszövetségi igazgatói megbízása, a Kolozsvár-belvárosi Szent Mihály egyházközség vezetése, mind azt a célt szolgálták, hogy az akkorra felnőtté váló nemzedéket felkészítse a készülődő embertelenségekre. Erdélyi emberként tudta, hogy nincs „értéksemlegesség”, minden népet meghatároz a nyelve és kultúrája, ugyanakkor nem alá- és fölérendelt, hanem egymás mellé rendelt viszonyt látott a népek között. Tudta, hogy a nemzetek mint nagy értékek fölött ott van Isten, és a nemzetek érdeke az, hogy ezt felismerjék, és elismerjék. Azt is látta emellett, hogy Istentől elidegenedett hatalmi törekvések ellenségeskedést szítanak a népek között. Aki próféta, az nem jós, hanem a jeleket látva következtet a jövőre. Ő látta a jeleket, és azokból a készülő katasztrófákra következtetett. De apostol is volt, aki felkészítette népét arra, hogy emberként nézzenek szembe azzal, ami egyre fenyegetőbbben mutatkozott. Az általa felnövelt fiatal kolozsvári értelmiség folyóiratában, a *Hitel*ben írta 1937-ben: „A népek gyilkos versengésének vagyunk tanúi és egyben megelői. A népeket meghatározó természetes különbözőségek ellentétekké, az ellentétek pedig természetellenes gyűlölködéssé fajultak, s félelmetesen kavarnak az emberiség feje fölött meggyúlt viharfelhők. (...) Senki sem tudhatja, mi lesz, ebből a világvajúdásból mi születik meg. De egy biztos: akár bekövetkeznek a készülő katasztrófák, akár győz a békés belátás, a mostani kavargásból a jövőbe csak azok a népek menthetik át életüket, amelyek munkába tudják állítani összes szellemi és erkölcsi erőiket.”¹⁶ Az értékrend tudatosítása, a szellemi erőfeszítés, amit Márton Áron 1932-től, Kolozsvárra érkezésétől végzett, éppen ezt szolgálta: minden gondolkodó ember, elsősorban a fiatal nemzedék rendelkezzen megfelelő szellemi és erkölcsi

14 Márton Áron: Hegyi beszéd VII. In *Márton Áron hagyatéka*. 9. kötet. 79.

15 Márton Áron: Katolicizmus és nemzeti szocializmus. In *Márton Áron hagyatéka*. 15. kötet, 24.

16 Márton Áron: Népnevelésünk feladatai. *Hitel*, 1937/3. 189–196.

erőkkel, állítsa munkába azokat, hogy ne kerülhessenek az ordas eszmék egymást támadó harcának befolyása alá, hanem Krisztus eszméiben erősödjének. Amit ezekben az években végzett, az új evangelizáció volt közvetlenül a második világháború előtt.

A „művelt” Nyugat, amely szívesen korlátozza önmagára az európai-ság fogalmát, 1938-ban a müncheni egyezményben kiszolgáltatta Hitlernek az Alpoktól keletre, északkeletre eső Európát. Egy szlovák fasiszta katolikus pap 1939. március 14-én Hitler vazallusaként kikiáltotta Szlovákia önállóságát, ezzel szétrobbantotta a nyugati hatalmak által garantált Csehszlovákiát. Másnap Hitler bevonult Csehországba, és birodalma protektorátusává tette. *A Nyugat hallgatott*, cserbenhagyta szövetségését. Ezután Hitler 1939. szeptember 1-jén nyugati irányból megtámadta Lengyelországot, *és a Nyugat megint hallgatott, elárulta szövetségését*. A Szovjetunió szeptember 17-én csatlakozott szövetségéhez, a Német Birodalomhoz, és keleti irányból támadta meg Lengyelországot. *A Szovjetunió és Németország 1939 augusztusától egészen 1941 júniusáig szövetségese volt egymásnak!* Ezeket a szövetségi viszonyokat nagyon fontos kihangsúlyozni azért, hogy lássuk, Márton Áron – a leigázott országok kivételével – *az egész világgal szembefordult*, amikor szembehelyezkedett az éppen akkor kitört második világháborúval. Nem földi támogatásban, nem politikai, hatalmi törekvésekben bízott, hiszen szembement Hitlerrel, Sztálinnal, és az áruló Nyugatra sem számíthatott.

A nácik és a kommunisták, Németország és a Szovjetunió közös hadművelete Lengyelország ellen október 6-án ért véget, akkorra számolták fel a lengyel állami függetlenséget. Tehát még tartott a lengyelek kétfrontos küzdelme, ami már nem az eszmék harca, hanem élet-halál harc volt, amikor Márton Áron, a nemrég felszentelt püspök 1939. szeptember 26-án Kolozsvárra érkezett, hogy a Szent Mihály napi búcsút felhasználva háromnapos triduumot, lelkigyakorlatos elmélkedést tartson. Ez három részletes elemzést jelentett, amelyek az erdélyi magyar értelmiség fővárosában szellemi irányt mutattak az akkorra valósággá lett tragédiában. Háromrészes elmélkedésének az *Eszmék harca* címet adta, amely pontos láttelepe azoknak a napoknak. Tegyük hozzá azokhoz a napokhoz: Seres Attila kutatásaiból tudjuk, hogy Márton Áron és az akkori kolozsvári lengyel konzul, Tadeusz Stapinski között baráti viszony volt, Stapinski 1939 nyarán a legma-

gasabb lengyel polgári kitüntetésre, a Polonia Restituta adományozására terjesztette fel Márton Áront, aminek odaítélésére a lengyel állam összeomlása miatt már nem került sor. Stapinski ekkor még Kolozsváron volt, jó okkal lehet feltételezni, hogy a püspök és a konzul konzultáltak a triduum előtt.

Márton Áron többször, még a háború után is beszélt arról, hogy alapvető változás előtt áll a világ. A háromnapos elmélkedésében is érzékelteti, hogy a történelem egyik legnagyobb átalakulása zajlik, „az európai kultúra szempontjából pedig legválságosabb korában állunk”. Már évekkal azelőtt látta a készülő katasztrófát, mert tudott a jelekből következtetni. Immár jelen időben itt is szól erről: „Ha ezt a megállapítást (a háborús veszélyt – V. L. megj.) még a közelmúltban is csak elméleti értékű fejtegetésnek és jóslatnak vettük, *ezekben a napokban* aligha szorul bizonyításra. Körös-körül félelmetes viharfelhők nyomják a láthatárt, s mi az iszonyú feszültség kellős közepén riadtan figyeljük, hogy a megindult viharból nem lesz-e orkán, amely végigpusztítja a legnagyobb emberi kultúra földjét, egész Európát.”¹⁷ Beszélt arról, hogy a természetjog szerint nemzet nem lehet nemzetnek ellensége, minden nemzet része az egész föld színét elborító társadalmi szövetnek.¹⁸ Már korábban is megbélyegezte a nácizmust, hitlerizmust, a faji kizárólagosságot, ugyanígy a kommunizmust is; és ekkor, 1939 szeptemberében, amikor Hitler és Sztálin hatalmuk tetőpontján – s ráadásul egymással szövetségben is – álltak, rokon ideológiáknak tartja a szélsőbal és a szélsőjobb gondolkodást.¹⁹ Korábban is szólt arról, hogy a nemzet, amely nagyon fontos érték, nem előbbre való Istennél, ekkor megint közli, hogy „*a túlzó nemzeti gondolat (...) tisztán anyagelevi törekvés*”.²⁰ Beszélt itt arról is, hogy a kemény fegyelem alá szorított közösség nem sokra értékeli a szellemi értékeket, ilyenkor inkább a tömegszellem érvényesül. Nem menti fel az egyes embert a felelősség alól, nem hivatkozhatunk a történelem sodrására: „Az eszméket az ember hordozza s az ember lelki betegségeiből gyógyul ki legnehezebben. Ha valamit fejébe vett, ha egy gondolattól megrészegetett, nem

17 Márton Áron: *Eszmék harca. Kolozsvári beszédek. 1939. szeptember 26–28. In Márton Áron hagyatéka.* 15. kötet. 160.

18 I. m. 163–164.

19 I. m. 168.

20 I. m. 171.

hajlik az okos szóra, a megfontoláshoz szükséges józanság hiánya miatt érvekkel sem lehet meggyőzni, a falnak kell rohannia fejjel”, hogy kijózanodjon.²¹ Ő ettől a falnak rohanástól óvta népét.

Még 1939 szeptemberében is látott kiutat abból a válságból, aminek tünete az akkor kitört második világháború volt. Azt mondta, hogy az eljövendő világot két jegy határozza meg, „a szellemiség, és a szentség”.²² Ez annyit jelent, hogy a helyes gondolkodás és vele az Istennek tetsző élet együtt fordíthat a világ sorsán. Gondolkodás, szellemiség addig is volt, csak rossz, ami megmutatkozott már az első világháború botrányában is. Az Istentől elfordult ember félelmetes gyilkoló szerszámokat gondolt ki, hogy elpusztítsa – vélelme szerint az ellenséget, valójában az emberiséget. Az volt Márton Áron igénye, hogy a gondolkodást kell átalakítani, Istennek tetszővé formálni, hogy az ember szellemisége életszentséghez vezessen. Ez a módja annak, hogy a világ megmeneküljön.

1939. november 16-án beszédet mondott az Egyházmegyei Tanács közgyűlésén. Beszédét *Templom és iskola* címmel az *Erdélyi Iskola* tette közzé. Beszéde végén ismét megbélyegezte a világháborút, amelyben „gigantikus erők kolosszus teste indult el Keleten és Nyugaton”. A földi hatalmak véges és mulandó voltáról szólva hangoztatta: „Úgy érezzük, mintha az eseményekben, melyek az ősz elején kirobbantak és megregettették egész Európát, egy sötét végzet kelt volna fel, hogy végrehajtsa egy szörnyű ítéletet az emberiségen. (...) Az idők Urának, az Úr Jézusnak a szavaival felelek: *ne fogyatkozzék meg a ti hitetek, testvéreim*, s ne féljete azoktól, akik a testet megölhetik, de a lélek fölött nincs hatalmuk.”²³

---

21 I. m. 171–172.

22 I. m. 179.

23 Márton Áron: *Templom és iskola. Erdélyi Iskola*, 1939/40., 3–4. sz., 121–126.

Lázár Csilla

„...GYÁVA MAGATARTÁSSAL NEM LEHET ÉLNI”

– Nagy Mihály Zoltán – Denisa Bodeanu: *(Le)hallgatásra ítélve. Márton Áron püspök lehallgatási jegyzőkönyvei (1957–1960)*¹ –

1.

A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Bizottság (CNSAS) nyilván tartásában 2000 óta kutatható, Márton Áron püspök nevére kiállított hatalmas iratmennyiségről egyik első hírt éppen a *Székelyföld* folyóirat hozta, amikor a csíkszentdomokosi Márton Áron-konferencián 2012-ben előadást tartó Denisa Bodeanu tanulmányában beszámolt a megkezdett kutatás első eredményeiről, lajstromba véve a püspök nevére kiállított dossziékat *jelzet, irattípus és tartalom* szerint. (Tanulmánya a 2013. augusztusi lapszámban jelent meg.) Azt a közlést követően az iratokat kutató Denisa Bodeanu és Nagy Mihály Zoltán több konferencia- és tanulmánykötetben, folyóiratban tett közzé a püspök megfigyelési dossziéjából származó dokumentumokat és ezekhez kapcsolódó tanulmányokat. Ennek a gigantikus, több mint 80 000 lapból álló, kisebb részben a CNSAS politikai jellegű pereket tartalmazó, ún. „bűnügy állományában” („Fond Penal”), nagyobb részben az ún. „felügyeleti állományban” („Fond Informativ”) fellelhető iratanyagnak a feldolgozását nagy várakozás előzte meg, ám a forrásanyag nagyságával és jelentőségével arányos kiadványra 2019-ig kellett várunk: ekkor jelent meg végre a *(Le)hallgatásra ítélve. Márton Áron püspök lehallgatási jegyzőkönyvei (1957–1960)* című kötet a két történész, Denisa Bodeanu és Nagy Mihály Zoltán évtizedes kutatómunkájának eredményeként. A szerzők által jegyzett előszó tanúsága szerint több erdélyi és magyarországi intézmény anyagi, valamint néhány magyar és román szakértő szakmai támogatása segítette a kötet megvalósulását.

Nem volt könnyű dolga a kutatóknak, amikor arra vállalkoztak, hogy a – teljes iratanyag mennyiséget nézve csupán „ízeltőnek” tekinthető

---

1 Marosvásárhely–Nagyvárad–Kolozsvár, 2019, Lector Kiadó – Varadinum Alapítvány Kiadó – Iskola Alapítvány Kiadó.

(forráskiadványként azonban impozáns és minden elismerésre méltó) – 566 oldalas kötet tartalmáról döntsenek. Hogy végül a lehallgatási jegyzőkönyvek, azaz a Márton Áron püspök dolgozószobájában lezajlott, lehallgatókészülék által rögzített beszélgetések átiratainak közlése mellett döntöttek, az több szempontból is öröndetes. A Márton Áron nevére kiállított dossziékban fellelhető egyéb dokumentumokkal (pl. tájékoztató jegyzékek, jelentések, referátumok, leiratok, intézkedési tervek, a levelezés ellenőrzéséből származó iratok, követési jegyzékek, szintézisek stb.) összehasonlítva a lehallgatási jegyzőkönyvekből ismerhetjük meg leginkább közvetlen módon Márton Áron püspök gondolkodását és intézkedéseit, ezen iratok tartalmát kevésbé (vagy egyáltalán nem) befolyásolták a biztonsági szervek érdekeit szolgáló interpretációk. Az ötvenhét, e kötetben közreadott jegyzőkönyv Márton Áron megfigyelésének azon „intenzív” időszakából való, amikor – börtönbüntetésének felfüggesztését követően, három hónap bukaresti kényszertartózkodás után – visszatérhetett Gyulafehérvárra. Bár püspökké szentelése óta folyamatosan a román titkosszolgálatok látókörében volt, és 1946 áprilisától az immár kommunisták uralta hírszerző szolgálat fokozottan figyelte (a letartóztatásához és elítéléséhez szükséges „bizonyítékokat” gyűjtötték), felügyeletének és megfigyelésének alapos koordinációjára csak 1955-ben hoznak létre egy csoportos (majd 1956. június 23-án egy egyéni) adatgyűjtési dossziét. A Securitate Márton Áronról szóló adatgyűjtési tevékenységének „legnagyobb sikere” ebben az időszakban a „különleges műszaki eszközök”, azaz a lehallgató berendezések elhelyezése a püspök dolgozószobájában 1956. augusztus végén. A kötet szerző- és szerkesztőpárosa az előszóban tájékoztatnak a „korai” (1957 és 1960 közötti) lehallgatott beszélgetések, átiratok válogatásának szempontjairól: elsődlegesen olyan iratokat válogattak, amelyek tartalma releváns a gyulafehérvári egyházmegyei hatóság működésének megértése szempontjából, amelyekből tájékozódhatunk Márton Áron (mint egyetlen felszentelt romániai püspök) kapcsolatáról a többi katolikus egyházmegyével, azok ordináriusaival és papjaival, illetve olyan beszélgetéseket, amelyek rávilágítanak a teológia és a kántoriskola működtetésének nehézségeire, az egyházközségek gondjaira, az egyházüldözés és a kisebbségellenes állami politika változatos módszereire, és legfőképpen Márton Áron püspök védelmi stratégiáira, vívódásaira, jellemére is.

Ebben az időszakban a titkosszolgálat a „Mureș” fedőnevet használta a püspökre, a jegyzőkönyvek „beszélőjeként” (az eredeti dokumentumokhoz híven) ezen a néven „szerepel” a püspök. Az ötvenhét itt közölt lehallgatott beszélgetés közül tízet-tízet egyházmegyes papokkal és kanonokokkal folytatott a püspök. Kilenc közreadott beszélgetés zajlott az államhatalom képviselőivel, akik többnyire az „egyházakkal való kapcsolatot biztosító”, azaz az egyházak ellenőrzését (és sűrű vegzálását) végző Egyházügyi Főosztály felügyelői vagy megbízottjai voltak. (A püspök és munkatársai az egymás közötti beszélgetésekben sokszor csak román megnevezéssel mint „împuțernicit”-ekre utalnak ezekre a gyakran és mindannyiszor a nyomásgyakorlás és megfélemlítés szándékával érkező hivatalnokokra.) Szintén a hatalom képviselőjében jelenik meg az 54. beszélgetésben a gyulafehérvári Rajoni Milícia egyik őrmestere 1960. július 10-én azzal a (számára is kellemetlen) feladattal, hogy közölje a püspökkel, hogy meghosszabbították a három évvel korábban elrendelt kényszerlakhelyét újabb öt évre. (A milicista ismételt kérése dacára a püspök tiltakozásképpen nem adja írásba, hogy tudomásul vette a rendelkezést, ahogyan – más dokumentumokból tudjuk – nem hajlandó aláírni a cenzúrára bekért iratokat sem.) Nyolc darab itt közölt beszélgetést a teológia és a kántoriskola tanáraival folytatott a püspök, a tanárok kinevezésének állami jóvá(nem)hagyásáról, kényszerű elbocsátásokról, a két intézmény működését korlátozó intézkedésekről, a titkosszolgálatok beépülési kísérleteiről a két intézménybe. Két beszélgetést „hallunk” a püspök és a teológushallgatók között. A 13-as számú irat megrázó beszámoló, amelyben egy (a szerkesztők által pontosan nem azonosított) teológiai hallgató számol be egy brutális (és sikertelen) szervezési kísérletről, amelyet a kézdivásárhelyi Securitate székhelyén kellett elszenvednie. Hat dokumentumban vagyunk „fültanúi” Márton Áron és titkára, Huber József beszélgetésének, kettőben Bikfalvi Istvánnal folytat párbeszédet. (Bikfalvi István a püspöki iroda igazgatója volt, a Denisa Bodeanu által feltárt iratok szerint rövid időre informatornak is beszervezték, de „dekonspirálta” magát, illetve „megbízhatatlan”-nak minősült a szolgálatok szemében, nem sokkal ezután kényszerrel távolítják el Gyulafehévről.) Két beszélgetés résztvevője Petru Pleșca iași-i és háromé Kernweisz Konrád temesvári ordinárius. Három

beszélgetés zajlik ferences szerzetesekkel, egy pedig egy szerzetesnővel (a Székelyudvarhelyen élő Augusta nővérrel).

Az ötvenhét közölt dokumentum között harminc olyan irat van, amely eredetileg is magyar nyelven maradt fenn a CNSAS levéltárában, a fennmaradó huszonhetet románból fordították le a kötet számára, esetenként románból fordították „vissza”, hiszen (az állami egyházügyi megbízottakkal folytatott beszélgetések egy részét leszámítva) legtöbb beszélgetés természetesen magyarul folyt a püspök dolgozószobájában, de a jegyzőkönyvek egy részének csak a román fordítása maradt fenn a levéltárban. A magyar nyelven fennmaradt iratok különösen érdekes olvasmányok, az élő beszédet rögzítő iratokban fennmaradt a püspök sajátos nyelvhasználata, mint például a „egyköttetű” egyéni szóalkotás, amelybe az állam által az egyháztól elvárt kollaborálást, elvtelen együttműködést sűriti bele: „...ők úgy gondolkodnak és úgy viselkednek, mintha már ők rendelkeznének felettünk. Azonkívül engemet éppen a magyarországi eset is óvatossá tesz, mert még mindig jobb ez az állapot, mint az, hogy én velük egyköttetű legyek. Látja, prelátus úr, hogy miket csinálnak? Ugye? A legsúlyosabb és legkényesebb kérdésekhez kéri a püspök hozzászólását, és aztán újra verik, ismételten újra verik. (...) Ugye olyan unszimpatikus és olyan utálatos szerepbe viszik bele, hogy annak sokkal nagyobb az erkölcsi rovása.” (Boros József kanonokkal folytatott beszélgetés, 256.). De hasonlóan tömör, szokatlan kifejezéseket más beszélgetésekben is találunk: „De én nem értem, hogy miért akarnak maguk engem jobbra dűteni? Miért van ez az ambíció? Azért, mert magyar vagyok? Ezért nem állhatnak engemet?” (Tankó Árpád tartományi egyházügyi megbízottal folytatott beszélgetés, 248.)

Bár a könyvismertető kereteit meghaladó feladat a beszélgetésekből kirajzolódó Márton Áron-i jellem elemzése, értelmezése, az alábbiakban – jórészt „kedvcsináló” gyanánt – idézünk néhány, a püspök gondolkodásmódját és egyházvezetői magatartását szemléltető mondatot, gondolatmenetet.

Az Egyházügyi Hivatal képviselőivel folytatott beszélgetésből világosan kirajzolódik, hogy a püspök a végletekig ragaszkodott az egyház autonómiájához. Az alkotmányban szavatolt és éppen a hatalom által semmibe vett vallásszabadság elvébe kapaszkodva rendre „visszaveri” a hivatalosságok kísérletét az egyházfő ellenőrzésére, illetve az egyház

tényleges irányítására (pl. a papoknak és teológiai tanároknak a hatalom igényei szerinti kinevezése által), ahogy azt is sikerül megakadályoznia, hogy a „békeharc” álarca mögé rejtve kollaborációra vegyék rá a papokat és a püspököt: „Szerintem a kormányt és a Departamentet a konstitúció éppen úgy kötelezi, mint engemet, ha a vallás szabad gyakorlatát tiszteletbe tartjuk, ami azt jelenti, hogy az állam alaptörvénye. Akkor elsősorban főhivatalnokoknak kell ezt betartani, és lehetőséget adni, hogy mi a vallásunkat gyakoroljuk. Ha pedig nem, tessék írásba adni, hogy lássuk, hogy a konstitúció nincs betartva. És milyen címen követel a kormány tőlem törvénytiszteletet, hogyha az erre vonatkozó törvény nincs tiszteletbe tartva?” (Tankó Árpád tartományi egyházügyi megbízottal folytatott beszélgetés, 243.) „...az államnak is bíznia kell a püspökben, és szabad kezet kell biztosítania az alkotmányban és a felekezeti törvényben [sic!], annak érdekében, hogy a püspök is gyakorolhassa hivatalát”, „...itt az egyházi és világi hatalom közti harcról van szó, ami nemcsak az elmúlt időszakot jellemezte, hanem 2000 éve folyik. (...) Ebben az illegális harcban pedig arra a következtetésre jutott az egyház, hogy ahányszor engedett ezen a ponton, az mindig a lelki élet rovására ment.” (Az Egyházügyi Főosztály keretében működő Megbízottak Igazgatóságát vezető Ion Rodeanuval folytatott beszélgetés, 174., 175.)

Az itt közölt dokumentumok tanúsága szerint a hatalom képviselőinek egyszer sem sikerült kibillenteniük a püspököt magabiztos álláspontjából. Ellenkezőleg, több olyan helyzetet látunk, amikor a hatalom képviselőjében érkező tárgyalófél „esik ki” a szerepéből, mint például Tankó Árpád tartományi egyházügyi megbízott, aki (1958 januárjában) elvéti a hivatalos terminológiát:

„Tankó: ...egy forradalom után az államhatalom feltekint rá, és nagyon kellemetlen helyzetbe kerülhet.

»Mureş«: Milyen forradalom után?

Tankó: Hát forradalom volt '45 után.

»Mureş«: Ja úgy.” (248.)

Beszélgőtársai kivétel nélkül mindig (eltérő fokú) tisztelettel beszélnek a püspökkel, s noha politikai hatalmukat igyekeznek éreztetni, gyakorta „leszereli” őket a püspök határozott, néhol szellemes érvelése: „Maguk uszításnak veszik azt, amikor egy pap hangot ad az egyház jogai mellett, ez nem uszítás. Pl. a pap a halálos bűnről beszél, a

kommunista kiküldött úgy veszi, hogy róluk beszélnek, ha az ördögről beszél a pap, ugyancsak úgy veszik, hogy róluk van szó. Én csak annyit mondhatok, hogy ne küldjenek olyanokat, akik mindent magukra vesznek.” (Tankó Árpád tartományi egyházügyi megbízottal folytatott beszélgetés, 250.)

A folytonos készenlétből adódó feszültség szinte tapinthatóan jelen van a beszélgetésekben, s ezt csak ritkán oldják a fentihez hasonló humoros árnyalatok. A püspök kanonokai, papjai előtt is őszintén beszél a teherről, amely reá hárul: „...ők azt gondolják, hogy ügyviteli határozatok közé szoríthatják a püspököt. Itt nem az én kényemről-kedvemről van szó, hanem arról, hogy önként hozzájárulok ahhoz, hogy az egyház az ő kezükben legyen. De ezt nem. (...) Megalázó, amit a katolikus vallással csinálnak. Nem beszélve arról, hogy a papjaim börtönben ülnek. Én harcoljak a békéért, amikor papjaimat bezárják? Letartóztatják a papjaimat, maholnap az egyháznak semmi szabadsága nem marad. Ha azt akarják, hogy a békéről beszéljek, akkor teremtsenek békés helyzetet a katolikus vallás, a polgárok számára. Ez a feltételem. Megkötözve, láncokban nem lehet békét kiáltani.” (Rácz Vince gyulafehérvári egyházmegyes pappal folytatott beszélgetés, 194.) „Engemet, kérlek szépen, minden ilyen katolikus probléma meggyötör. Én itt vagyok, itt ülök, s nekem az a feladat, hogy képviseljem az egyház ügyét. Sokszor megkérdem magamtól, hogy: »Mit tettél az egyház érdekében, a katolikus tömeg érdekében?« Ebbe az ember már beleőrül, tehetetlen, mégcsak védekezni sem tud.” (Egy ferences szerzetessel folytatott beszélgetés, 424.)

A püspöknek nemcsak a hivattal, de „belső ellenállással” is meg kell küzdenie: a kanonokokkal és papokkal, akik a püspök börtönévei alatt engedtek a hatalom nyomásának, részt vettek a békepapi mozgalomban, és most úgy érzik, a püspök elutasító magatartása az állami „kérésekkel” szemben túlmegy már minden határon. Szemére vetik, hogy hajthatatlanságával az intézményeik működését, sőt a papok személyes szabadságát is kockára teszi. Huber József püspöki titkárral folytatott beszélgetésében ezekre a vádakra reflektál a püspök: „...de azért furcsa az embereknek a logikája. Már egypárszor az orrom alá dörgölték, hogy hát papokat fognak le, mintha miattam fognák le. Hát akkor is, amikor minden kívánságukat teljesítették, akkor is fogtak le papokat. Magyarországon is csomóra fogták le a papokat. Hát, mit

csináljon az ember ezekkel a csirkefogókkal? Nem csinálhat semmit, mivel támasz nélkül vagyunk.” (238.)

A székeskáptalannak a püspök börtönévei alatt a politikai hatalommal együttműködő tagjai nehezen (vagy csak színleg) fogadják el a püspök állam és egyház kapcsolatáról vallott nézeteit, illetve ebből fakadó cselekedeteit. Négy kanonokkal folytatott, bizonyos félreértések tisztázására összehívott beszélgetésen (1958 szeptemberében) így érvel a püspök: „Tudomásul veszem ezt a helyzetet, és ennek tudatában igyekeztem, és a jövőben is igyekezni fogok az érzékenységet, amennyiben lehet, kikerülni. Majd aztán az idők döntenek el, hogy végeredményben kinek volt igaza. Én azt látom, ami nálunk van, ugyanaz van a többi úgynevezett népi demokrata országban is, és úgy látom, hogy minél inkább rámegyünk arra a vonalra, amelyet a kormány kíván, annál szorosabbak a gyeplők, és annál megalázóbb gesztusokat kívánnak. És nem veszik rossz néven, ha azt is kimondom: én azt gondolom, hogy a székeskáptalan tagjait és sok más papot sok olyan kellemetlen helyzettől és nyilatkozattól mentettem meg, hogy nem is gondolják. De a püspöknek – ahogy mondják – ez a merev álláspontja, és én tudattal veszem magamra, mert úgy érzem, hogy kötelességem magamra venni. Azért vagyok ezen a poszton, amelyre soha sem vágyakoztam, és egy gesztust sem tettem soha, hogy ide jussak. Ha már itt vagyok, akkor teljesítem máma, itt, az íróasztalon. Ha a tömlöcbe visszavisznek, akkor is ezt csinálom.” (Boros József, Faragó Ferenc, Adorján Károly és Pénter Antal kanonokokkal folytatott beszélgetés, 318.)

Az egyház és az állam bonyolult kapcsolatrendszeréből kevesebbet értő, de a mindennapi elnyomást, az állami hivatalnokok packázásait, korlátozásait, tiltásait, a titkosszolgálatok jelenlétét, az anyagi nehézséget, a börtön állandó fenyegetését tapasztaló papok között is megfigyelhető a megosztottság: ki a püspököt támogatásáról biztosítani, ki pedig a papok elégedetlenségéről tájékoztatni jön Gyulafehérvárra, de végső soron mindannyian útmutatásért, tanácsért fordulnak a püspökhöz. Együttérző, felelősséget átvállaló, szeretetteljes atyai hangnemben beszél velük, de ugyanazt a határozott és megingathatatlan kötelességtudatot ruházza rájuk, teológusaira, papjaira, szerzetesekre, mint amit ő is képvisel: „Itt mindenkit üldöznek, aki az igazságról beszél. Következésképpen a papoknak soha nem szabad elfelejteniük, hogy az emberiségért kell harcolniuk, s az igazságról és az evangéliumról kell

prédikálniuk. Ez a mi egyetlen fegyverünk legyőzni a hazugságot, amit a nép utál.” (Beszélgetés a Hittudományi Főiskola egyik teológusával, 357.) „...ők minden könyvükbe nyíltan megírják, hogy a vallás maradványait fel kell számolni, tehát világos, hogy itt nyílt harcban vagyunk ezen a vonalon. Itt csak annyit tudunk megmenteni, amit ellenállással meg tudunk tartani.” (Beszélgetés Baráth Béla kolozs-dobokai főesperessel, 482.) „Mondd meg azoknak, akikkel találkozol, hogy tartsanak ki, még ha fogcsikorgatva is, mert ezt [ti. a papok „békeharcban” való részvételét] nem fogadhatom el. A papság pedig hálás lesz majd nekem, amiért megkíméltem egy csomó szégyenkezéstől. A kellemetlenségektől nem, mert azt nem tehetem, de a szégyenkezéstől megmentem őket.” (Beszélgetés Hadnagy János zetelaki plébánossal, 361.)

Bár a kötetbe nem kerültek be laikusokkal (az állami megbízottakat leszámítva) folytatott beszélgetések, a papok révén a hívek számra is „üzent” a püspök, egyértelműen kijelölte a kívánatos magatartást, ugyanolyan szigorú elvárással, mint a papok részére: „Az Istennek kell alárendelnünk magunkat az ember helyett, mert nem elszigetelt esetekről van szó, amelyek miatt az ember esetleg mentő körülményeket keres, hanem a vallásos élet, a hit általános megpróbáltatásáról van szó. Nem kell mentő körülményeket keresnünk, hanem itt az elhatározást kell alkalmaznunk, miszerint ki kell tartanunk a nehézségek árán is. (...) És mivel mindannyian ellenezzük, ha mind, akiket támadnak, tömegesen ellenállnánk, akkor minden jó lenne. De ez nem sikerült. (...) Itt már nem lehet tétovázni. Nem lehet.” (Beszélgetés Bors Ferenc radnalajosfalvi plébánossal, 369.)

Márton Áron püspök egy másik fontos, a székelyudvarhelyi Augusta nővér révén közvetített üzenete, hogy nemcsak a hitbéli meggyőződés, de az ember lelki épsége, integritásának megőrzése is megköveteli a hatalommal szembeni ellenállást: „Ha valaki tanácsot kér az emberek közül, meg kell nekik nyugodtan mondani, hogy a hitet mindenáron meg kell tartani. Az őskeresztények is ilyen formának voltak kitéve, és mégis kitartottak. Az a baj, hogy az emberek nem elmélkednek magukban, hogy ezzel a passzivitással nemcsak az örök boldogságát kockáztassa, hanem a földi boldogságát is kockáztassa. Végeredményben ilyen gyáva magatartással nem lehet élni. (...) Én azt mondom, hogy ha a Jóisten minden bűnünk és gyarlóságunk ellenére is méltónak tartott arra, hogy ezekben az időkben az ő ügyét képviseljük, akkor

boldogoknak kell lennünk. Ez nem fog könnyen menni, de így kell felfognunk.” (493–494.)

2.

A kötet két bevezető tanulmánya külön ismertetőt érdemelne. Nagy Mihály Zoltán *Márton Áron püspök élete és kora* című, ötven oldalas összefoglaló tanulmánya nemcsak az életút fontosabb állomásaira fókuszál, de azokra a történelmi eseményekre is, amelyek a gyűjteményben foglalt dokumentumok megértését segítik. A tanulmány erőssége, hogy részletesen elemzi, hogyan illeszkedett bele és bontakozott ki Márton Áron tevékenysége már a harmincas évektől abban a sajátosan erdélyi magyar (a magyarországitól eltérő) katolikus mentalitásban, amely az állammal való passzív (a későbbiekben egyre inkább ellenséges) viszonya ellenére a társadalommal igencsak aktív kapcsolatot tartott fenn, „átvállalt” (kénytelen volt átvállalni) az államtól bizonyos nevelési, népnevelési, közösség-szervező, szociális feladatokat, létrehozva az egyház és társadalom között egy olyan erős szolidaritást, amely fontos erőforrást jelentett mindkét „fél” részére az elnyomással szembeni ellenállás idején. A tanulmány másik erőssége, hogy nagy számban dolgoz fel román nyelvű forrásokat, illetve a korszak román nyelvű levéltári anyagát közreadó és értelmező tanulmányokat, amelyekből az eddig ismerteknél világosabban rajzolódik ki a „reakciós klérus” (elsősorban is a székelyföldi katolikus papság) elleni összehangolt „felderítő”, „leleplező”, „semlegesítő” politikai és titkosszolgálati akciók volumene.

Denisa Bodeanu száz oldalas, *Márton Áron püspök román titkosszolgálati megfigyelése (1938–1960)* című bevezető tanulmánya tulajdonképpen feldolgozza a CNSAS levéltárában fellelhető, Márton Áronra vonatkozó összes forrást 1960-ig, illetve – a közreadott dokumentumok megértéséhez nélkülözhetetlen háttéradatokként – áttekinti az információgyűjtés feladatával ellátott titkosszolgálati/államvédelmi szervek történetét 1938-tól, valamint az 1948 augusztusában létrehozott Országos Népbiztonsági Igazgatóság (Direcția Generală a Securității Poporului), azaz a „Securitate” történetét 1960-ig. Márton Áron püspök „titkosszolgálati életrajzát” nagyon alapos feltáró munkával rajzolja meg: értelmezi, kontextusba helyezi, több forrásból ellenőrzi a szolgálatok által létrehozott dokumentumokban található, sokszor egymásnak

is ellentmondó megállapításokat, következtetéseket. Mintha egy detektívregényt olvasnánk, a történész kronologikus „elbeszélésében” nyomon követhetjük a püspök megfigyelésének változó indokait és módszereit, a rá leselkedő fenyegetéseket, sorsának alakulását, amely nemcsak az állam politikai érdekeinek, de alkalmanként egy-egy magasrangú állami vezető kénye-kedvének is ki van szolgáltatva.

A megfigyelés első (1938-tól 1948-ig tartó) időszakáról a kutató megállapítja, hogy a titkosszolgálatok minden igyekezete ellenére „a második világháború alatt kevés értékelhető adatot sikerült gyűjteniük a gyulafehérvári püspökről”; a letartóztatása előtti intenzív megfigyelésének időszakát tekintve kiemeli, hogy a fő cél a püspök letartóztatását és elítélését „bizonyító” adatgyűjtés volt.

Márton Áron letartóztatásának valódi, közismert oka, hogy eltávolításával elháruljon az akadály a pártállam azon törekéve elől, hogy a Szentszéktől független nemzeti katolikus egyházat hozzon létre. Nagy Mihály Zoltán bevezető tanulmányában olvashatjuk, hogy a letartóztatás szándéka a legfelsőbb szinten – az RKP központi vezetősége részéről – fogalmazódott meg, a „bizonyítékok” begyűjtését viszont a Securitatéra bízták. Denisa Bodeanu nyomon követi, hogyan rendelték meg a titkosszolgálat tisztjei a „visszavonhatatlan tanúvallomásokot” a püspök csíki bérmaúttjáról, majd hogyan elegyítették a valós adatokat, az eltúlzott tényeket és a kitalált elemeket, hogy abból megalkossák az „ideális” ellenségképet. Mindezek ellenére a püspök letartóztatása után még nem volt egyértelmű, hogy mi lesz a perben ellene felhozott vád. Denisa Bodeanu értelmezése szerint a valódi okot (hogy a romániai katolikus egyház Rómától való elszakítását tervezik) a rendszer presztízsére való tekintettel nem kívánták nyilvánosságra hozni, ezért született meg a Rajk-per mintájára az összeesküvés és rendszerellenesség vádja. A per koncepciójának, sőt koncepcióinak alakulását Nagy Mihály Zoltán tanulmánya elemzi részletesebben, míg Denisa Bodeanu a per során született vallomások és kihallgatási jegyzőkönyvek tartalmát mutatja be. Hiányosnak véli a püspök börtönéveire vonatkozó iratanyagot, de több olyan, a későbbi évekből származó lehallgatási jegyzőkönyvet talált, amelyekben a püspök felidézi a börtönnel kapcsolatos emlékeit. „Engem sosem vertek” – mondta a püspök egy volt politikai fogollyal való beszélgetésében, és a kutató – korábbi spekulációkkal szemben – a püspök ezen szavainak ad hitelt.

Márton Áron szabadulásának körülményeit részletesen tárja fel a *Három hónap bizonytalanság (1955. január–március)* című fejezet. A püspök Máramarosszigetről Bukarestbe való átszállításától a Gyulafehérvárra való hazatérteig három hónap telt el. Az ebből az időszakból származó gazdag megfigyelési anyag egyértelműen bizonyítja, hogy Márton Áron semmilyen engedményt nem tett személyes szabadságáért cserében. A sokfelől jövő nyomásnak határozottan ellenállva Márton Áron minden igyekezetével azon van, hogy a kompromisszumkészség látszatát is elkerülje, és többször szóvá teszi (amint a későbbi jegyzőkönyvekben lejegyzett beszélgetésekben is), hogy saját szabadságát nem tartja az egyház szabadságánál értékesebbnek. Amikorra a jelentéstevők egybehangzóan megfogalmazzák, hogy Márton Áron kihozata a börtönből „nagyon elhamarkodott volt”, már elszabadultak az események, sem a gyulafehérvári központban, sem Bukarestben nem volt forgatókönyv erre a helyzetre, vagyis arra, hogy a püspök hajthatatlan marad. Petru Grozának valóban lehetett valamelyes szerepe Márton Áron szabadulásában, ő maga legalábbis azt állította (egy jegyzőkönyv tanúsága szerint), hogy ő volt az, aki „megakadályozta”, hogy visszavigyék a püspököt a börtönbe (121.). Petru Groza neve ugyanilyen „megmentőként” sejlik fel 1957 tavaszán, amikor a püspök újabb letartóztatására konkrét (17 oldalas) javaslat születik, amelyet maga a belügyminiszter, Alexandru Drăghici hagy jóvá ezzel a konklúzióval: „Javasoljuk Márton Áron püspök letartóztatását...” Az iratra Groza kézírásával került rá a „Drăghici elvtársnak. Járjanak el a meg egyezés szerint” utasítás, és egy héttel később megszületik a letartóztatás helyett „csupán” kényszerlakhelyet elrendelő határozat.

A püspök kényszerlakhelyének elrendelése „ideális helyzetet” teremtett a megfigyelésére. Denisa Bodeanu tanulmánya negyven oldalon keresztül elemzi a Securitate által Márton Áronnal kapcsolatban 1956 és 1960 között létrehozott dokumentumok sokaságát, az adatgyűjtési akciók alakulását, a negyedévente újrafogalmazott, részletes (bár meglehetősen sablonos) cselekvési terveket, majd a cselekvési tervek meg(nem)valósulását dokumentáló jelentéseket, jegyzékeket és újabb intézkedési terveket. Bár a püspök szobájában elhelyezett lehallgató berendezés bőven szolgáltat információkat, bár az ügynökhálózat (kisebb-nagyobb döccenőkkel) működik, és a püspökkel szembeni ellenzéki hangulat szításának is vannak átmeneti eredményei, a felettes

tisztek mégis elégedetlenek. A jelentések visszatérő eleme a püspök bizalmi köréből származó ügynökök égető hiánya. Huber József püspöki titkár beszerzésének vissza-visszatérő, majdhogynem kétségbeesett kísérlete (és folyton ismétlődő kudarca) szemléletesen példázza a püspök (és a hozzá hű papság) erkölcsi győzelmét. Még ma, bő fél évszázaddal az események után is jó érzéssel nyugtázza ezt az olvasó. Vagy ahogyan Denisa Bodeanu tanulmánya következtetésében megfogalmazza: „...a »Mureș« ügy meggyőző bizonyítékot szolgáltat arra, hogy a rendvédelmi szervek néha még egy olyan totalitárius államban is, ahol egyébként kezükben tartanak minden lehetséges eszközt, kudarcot vallanak a »célszemély-áldozattal« szembeni harcban, mivel a kívánt eredmény eléréséhez nem csupán nyers erő, hanem a valódi *intelligence work* kifejtési képessége is szükséges” (163.).

Madéfalvi hívek lelki csokra, 1963.

Hegedűs Enikő

IMACSOKROK MÁRTON ÁRON PÜSPÖKNEK A GYULAFEHÉRVÁRI FŐEGYHÁZMEGYEI LEVÉLTÁR GYŰJTEMÉNYÉBŐL

Isten Szolgája Márton Áron püspökké szentelésének 80. évfordulóján az emlékkonferenciához kiállítás is társult. A kiállítást először 2019 februárjában Csíksomlyón, majd Gyergyószentmiklóson, Gyulafehérváron, Csíkkarcfalván, Csíkszentdomokoson és Székelyudvarhelyen láthatták az érdeklődők. A tárlaton olyan tárgyi, elsősorban levéltári emléanyag került bemutatásra, amelynek nagyobb része Márton Áron személyi hagyatékából származik. Ebben a hagyatékban több száz, a püspöknek küldött imacsokor szerepel, valamint az Érseki Levéltár más gyűjteményeiben – a püspöki hivatal levelezésében és az *Üdvözetek, köszöntők*ben – is jelentős számban feltűnnek Márton Áronnak címzett lelkicsokrok és levelekbe, köszöntőkbe foglalt felajánlások. A megemlékezés lehetőséget adott elővenni és közzétenni az eddig még feldolgozatlan, a történetkutatás látóköréből kimaradt emléanyagot. A tárlaton a látványosabb imacsokrok, üdvözetek voltak láthatók, a püspöki lakosztály és a személyes hagyaték néhány tárgyi emlékével kiegészítve.

A meglévő imacsokrok mintegy „látható jelei” a Márton Áront övező és kísérő szeretetnek, féltő és hívő ragaszkodásnak, ami négy évtizedes szolgálata alatt folyamatosan megnyilvánult. A plébánosok és egyházközségek, lelkiségi csoportok, szerzetesközösségek, papi és világi személyek – a kor gyakorlata szerint, ugyanakkor túlmutatva azon – imafelajánlásokból, jócselekedetekből, erénygyakorlatokból színes rajzokkal és kézimunkával díszített lelki csokrokkal kedveskedtek fópásztoruknak.

Márton Áron 1939-ben a püspökké szentelés alkalmából már kapott ilyen jellegű imacsokrokat. A hagyatékban levő 1939. évi díszes imacsokor között van például a marosvásárhelyi római katolikus tanítóképző és gimnázium növendékeinek, valamint a csíksomlyói ferences harmadrendieknek a felajánlása. Ugyanakkor a püspök maga is biztosította imáiról papjait és híveit. Már első körlevelében olvashat

jük: „Nem szűnök meg imádkozni és dolgozni, hogy Isten kegyelme segítse Tisztelendő Testvéreim törekvését és Híveim jóakarátát (...)”, mindemellett szolgálatához imákat kéri: „Titeket is kérlek, imádkozzatok érettem, hogy szent hivatalom kötelességének teljesítésében egyedül a megfeszített Krisztust hirdessem, és a Benne való feltámadás örömét számotokra Isten segítségével bőségesen közvetítsem.” (Részlet Márton Áron püspök első körleveléből, 1939. március 31.)

Az imacsokrok legnagyobb részét 1949-ben, Márton Áron püspökké szentelésének 10., pappá szentelésének 25. évfordulójára küldik Gyulafehérvárra. A letartóztatást követően is érkeznek, például a csikszentmiklósi és borzsovai hívektől. Az 1949. évi évforduló alkalmat adott Boga Alajos általános helynöknek „imahadjárat” kezdeményezésére. Ebben, a katolikus egyház romániai működését veszélyeztető válságos esztendőben – amikor az egyházi iskolák államosítása, a szerzetesrendek működésének beszüntetése, a katolikus püspökök és papok bebörtönzése napirenden volt – vélhetően ez volt az egyház egyetlen ellenállási lehetősége. A hívek az imádság vállalása mellett a főpásztor iránti hűségüket is kifejezték. Az apanagyfalusi egyházközség közgyűlése jegyzőkönyvben is nyomatékosította: „a hívek törhetetlen ragaszkodását a Püspök úrhoz és a római katolikus valláshoz.” (Bethleni római katolikus plébániahivatal, 140–1949. sz. irat) A magyarláposi plébános, Fazakas József mint „a végeken küzdő katonája csatlakozik a hívek megszámlálhatatlan seregéhez (...) és ragaszkodásának a kifejezésével üdvözli főpásztorát (...) mint az egyházmegye minden papja, ígérem (...) hogy e nehéz időben teljes engedelmességgel fogom kegyelmes Atyánknak a kereszt viselését könnyebbé tenni.” (Magyarlápos, 1949. június 2.) Az Erdélyi Egyházmegyében is megvalósult az Apostolok Cselekedetének története: „Míg Pétert fogva tartották a börtönben, az egyház állandóan imádkozott érte az Istenhez.” (ApCsel 12,5)

Az imákat a püspök a börtönből való szabadulása után írt első, 1955. évi körlevelében meg is köszöni: „Távollétem alatt mindig éreztem, hogy Tisztelendő Testvéreim együtt éreznek velem, gondolnak reám, imádkoznak érettem. Köszönöm a jóságukat.”

1959-ben, a püspökké szentelés 20. évfordulójára is nagyszámú lelki csokor érkezett a püspöki székhelyre, úgyszintén 1964-ben, a 25 éves püspöki és 40 éves papi jubileumára, majd 1966-ban, a 70. születésnapjára (még a háziórizet ideje alatt), továbbá 1974-ben,

pappá szentelésének 50. évfordulójára, és 1976-ban, a 80. születésnapjára is.

A hatalmas mennyiségű, több mint másfél millió imádságot (Mi-
atyánk, Üdvözlégy Mária, rózsafüzér, Hiszekegy, Szűz Szülője, Mária-
énekek, különböző litániák és kilencedek, keresztútvégzés), szentségek
vételét, szentgyónást, szentáldozást, szentmisén való részvételt, vala-
mint ezernyi böjti napot és jócselekedetet egybefoglaló „csokrok”
messze túlmutatnak az ünnepi alkalomból lerótt „kötelező” tiszteleten,
és folyamatosan a háziőrizetre kényszerített, majd idősödő főpásztor
iránti mélységes szeretetről, aggodalomról, együttérzésről, segítőkész-
ségükről és a kereszthordozásban való részt vállalásukról tanúskodnak:
*„Köszönünk minden-mindent, amit szavakba önteni nem lehet, csak
imacsokorba foglalni. Ez az imacsokor korántsem jelenti a benne foglalt
meghatározott számot, csak emlékeztető akar lenni arra, hogy hálás
nagyszebeni ferencendi nővéreinek aggódó szeretete, aldozatai, szentség-
látogatásai, szentmise és sz. áldozásai támogatják minden nehézségben,
kísérik minden lépését.”* (Nagyszeben, 1949. július 6.)

A lelki csokrokban szép számban szerepelnek rendhagyó felajánlások
is: *„vállaljuk az élet minden gondját”, „közös családi imák”,* ima a püspök
elhunyit szüleiért, *„bántalmak viselése”, „egy kisgyerek »Szívem első
gondolatja«*. Olyan ígéreteket is megfogalmaztak, mint a *„háromkodás
elleni küzdelem”,* vagy *„két vadházas rendezi esküvőjét”*. Van, ahol az
imádság idejét is beosztják, illetve a helyét is megjelölik, például a
litániákat a lövéteiek *„a hideg miatt házaknál fogják elvégezni”*. Az
imacsokrok közül egyikhez, amelyben *„egy ágyhoz kötött szegény beteg
felajánlja háromhavi szenvedését és imáját”,* a püspök a következő
megjegyzést írta: *„ezt külön is köszönöm, s viszonzásul szentmiséimben
megemlékezem róla, Isten adjon neki vigasztalást, s a szenvedések elvise-
léséhez lelki erőt.”* (A nagyszebeni ferences templom híveinek
lelkicsokra. Nagyszeben, 1966. augusztus 24.)

A Márton Áron iránti tiszteleten, ragaszkodáson túl az imacsokrok
nagy számát az is magyarázhatja, hogy a püspök következetesen
elzárkózott az ünnepléstől. Segédpüspöke, Jakab Antal 1976-ban,
Márton Áron 80 éves születésnapja alkalmából írt körlevelében hivat-
kozik arra, hogy *„Kegyelmes Püspök Atyánk – nem először teszi – minden
ünneplésre vonatkozó próbálkozásunk és kívánságunk elöl ismét elzárkó-
zott, (...) Akik pedig iránta szeretettel, elismeréssel és jókívánságokkal*

vannak, és ennek jelét akarják adni, azoktól azt kéri, hogy azon a szent napon érette imádkozzanak.” (Részlet Jakab Antal segédpüspök 2030-1976. számú körleveléből.)

Az eddig feldolgozott anyag összesítéséből az erdélyi egyházmegye területéről 158 helyséből küldtek imacsokrot (egyes helységekből akár többet is), valamint érkeztek a szatmári, váradí és temesvári részektől is. A legtöbb imacsokor egyházközségek híveinek és papjainak a közös, összesített felajánlása. Vannak kisebb, sokszor névsorral és aláírással hitelesített kimutatások is. Ugyancsak nagy számban érkeztek imacsokrok jámbor társulatoktól – Rózsafüzér Társulat, a csíkmenasági Szent Család Társaság, Mária Hét Fájdalma Tisztölői (sic!), Mária Kongregáció –, működő és beszüntetett szerzetesrendek tagjaitól, munkás kispapoktól. Figyelemre méltó a román nyelvű görögkatolikus hívek és nővérek lelkicsokra. A gyűjteményben vannak egyéni, egy-egy személy által összeállított és gyerekek által készített imacsokrok is. Az V. osztályos gyergyóalfalvi Tóth Sándor saját kézzel rajzolt lapján 16 Miatyánk, 12 Üdvözlégy, 10 reggeli ima, 15 Hiszekegy, 10 Szűz Szülője elimádkozását és 10 szentmisét ajánlott a püspökért (1964). A kisbácsi egyházközség gyermekei szentgyónással és szentáldozással köszöntötték a püspök atyát, akik még nem gyóntak, azok imádságot végeztek. A plébánosoktól, szerzetesektől, ismerős világiaktól külön is érkeztek kísérő levélbe foglalt lelki felajánlások.

Márton Áron válaszlevélben köszöni meg a papok és hívek felajánlott imáit: „A múltó évek során egyre világosabban érzem, hogy munkámhoz az erőt abból a kegyelemből merítem, abból a kegyelemből élek, melyet a jólelkek imádkoznak ki számomra. Ezért köszönöm meghatottan T. Testvéreim és kedves Híveim megemlékezését, felajánlott imáit, érettem vállalt erénygyakorlataitkat. És ezt a hathatós támogatást bizalommal kérem a jövőre is...” (Gyulafehérvár, 1969. február 15.)

Az imacsokrok formai megoldásai, díszítésük, kivitelezésük több szempontból a huszadik században elterjedt rajzos „emlékes” füzetek kinézetéhez hasonlóak, ugyanakkor ezeket a lelki témákhoz igazították, és paphoz, püspökhöz méltó jelképeket használtak.

Gondolhatunk arra is, hogy az '50-'70-es években, amikor kevés lehetőség volt szentképhez hozzájutni, és még albumok sem igen voltak, ezt a hiányt kézügyességgel és szépérzékkal igyekeztek pótolni. „Parányi emlékül szívünk őszinte szeretetéből saját kezünk kézimunkáját” – írják

ajánlásképpen a ditrói hívek. Lehetőség szerint törekedtek a külső megjelenés igényes kivitelezésére. A brassói főgimnáziumban a rajztanár, Kollár Gusztáv segítette az album széppé tételében. Formailag egyedülálló a kerelőszentpáli plébános, Ferencz András kézzel kalligrafált, iniciáléval díszített pergamen lapja, az M iniciáléban a székesegyház és a püspöki címer rajzával (1964).

A lapokon a gyakori virágok (rózsák, ibolyák, liliomok), fenyőágak, papi és püspöki jelvények és képtársítások, a Jópásztor szimbóluma, Jézus Szent Szívének megjelenítése mellett 1949-től egyre gyakrabban feltűnik a töviskoszorú, a mindent átfonó tövises ág, a szenvedő és kereszthordozó Krisztus. A későbbiekben, főként 1964-től hangsúlyosabban jelen vannak a szülőföldre utaló tájrészletek és magyaros motívumok, a székelykapuk, a székelyruhába öltözött családok, a falvak templomai és gyakorta a székesegyház képe. A *Non recuso laborem* jelmondat hangsúlyos szerepe mellett megszokasodnak az elnyomásra vonatkozó, áthallásos, szentírási szövegek is: „*üldözést szenvedünk, de elhagyatottak nem vagyunk*” (2Kor 4,9).

A kiállításon Márton Áron püspöki jelvényei – mitra, pileolus, stóla – mellett néhány, az ünnepi évfordulókhoz kapcsolódó, ajándékba kapott emléktárgy is helyet kapott: római emlékérmek XII. Pius, VI. Pál és (Szent) II. János Pál pápától, a II. vatikáni zsinat IV. üléséről (1965); szénszállító csillemakett a lupényi hívektől (1949); a kapnikbányaiaktól küldött bányavirágok Szabó Ferenc plébános kísérő levelével: „*Bár sötét a bánya mégis van virága (...) Sötét színű vas és ólom kristályok vagyunk Kegyelmes Püspök Atyánk tiszta ezüst életkristálya mellett.*” (Kapnikbánya, 1964. február 8.); bolgár népviseleti fejdísz, amelyet a Temesvár közeli, óbesenyői közösség küldött hálából a bánati katolikus lelkészek képzéséért és felszenteléséért (1965 fehérvasárnapján). Orbán László csiktaplocai fafaragó szeretete jeléül küldi a „*fába faragott imádkozó Székely bácsit. Mi is imádkozunk Püspök Atyánkért*” ajánlással (Csíkszereda, 1974. július 5.), és Krisztus szobrát. Imets László grafikusművész több fametszete közül a kiállítás anyaga a püspök 80. születésnapjára ajánlottat tartalmazza a művész kísérő levelével: „*Nyolcvanadik születésnapján köszönet és hála a mindenható Istennek!*” (Csíkszereda, 1976. augusztus 30.)

Az imacsokrok felajánlásait kiegészítik a személyesebb hangvételű levelek és üdvözetek. Feladók püspöktársak: Boros Béla temesvári

titkos püspök őszinte levelei mellett testvéri szeretetét fejezi ki Julius Döpfner bíboros Münchenből (1969. szeptember 11.), Rómából Luigi Poggi utazó nuncius, John Bukovsky későbbi nuncius (1976. december 10.) és sokan mások is elismerően írnak. A külföldön működő szerzetesek, köztük András Imre jezsuita és magyar rendtársai (Bischofshofen, 1976. augusztus 28.), illetve világiak küldenek üdvözléseket. A '70-es években Rómából a Német–Magyar Kollégium négy egyházmegyes kispapja, Jakubinyi György, Szabó Árpád, Vencser László és Tamáskó Péter-Pál többször küldenek üdvözlést, és kéri „*az Úr Jézust, a mi Főpapunkat, hogy továbbra is így vezesse Püspök Atyánkat papi-főpapi életútján*” (Róma, 1971 karácsonya). Rómából küldött üdvözlő lapján Domokos Pál Péter is feltünteti, hogy „*Itt porbahulltan Püspök atya egészségéért esedezem*” (Róma, 1979. április 2.).

A családtagok, barátok, közelebbi ismerősök a közös élmények felidézése mellett hálájukat és tiszteletüket mindannyiszor kifejezik.

Megrendítő Árvay Árpádnak a levele, aki négyévi fogságából való szabadulását követően írja: „*...kötelességemnek tartom, hogy Püspök Atyám iránti végtelen hálámnak sietve tanujelét adjam. (...) visszahívott bennünket az életbe és buzdítópéldát adott a szenvedések keresztényi elviselésére (...) Áldja meg az Isten (...) hűséges és hatékony imáiért.*” (Nagy-szeben, 1949. május 22.)

Venczel József 1969-ben megvallja, hogy nemzedéke bár „*deresedő hajjal sokat megtapasztalt, de nem felejtheti, mit a nehéz esztendőknél KeGYelmes Atyánktól kapott, az emberre szabott, az élet minden síkját átható és formáló kereszténység mindig érvényes elveit.*” (Kolozsvár, 1969. február 10.)

A családtagok számos levele között kifejező a püspök öccsének, Márton Ágostonnak a püspökszentelés 32. évfordulójára írt levele: „*Isten jóvoltából ismét szép ünnep előtt állunk püspök bátyánkkal együtt, testvérei és rokonai. Elközelgett a harminckettedik évfordulója püspökké szentelése napjának. Rég volt. Most is elemegetjük szép élményeinket. Most (...) is hálát adunk a jó Istennek ezért a nagy kitüntetésért, amely érte általa családunkat.*” (Csíkszentdomokos, 1972. február 10.)

Egyházmegyes papok és szerzetesek – ferences atyák és nővérek, irgalmas nővérek, szociális testvérek – számos alkalommal imáikról biztosítják a püspököt: „*mi is azok között fogunk térdelni, akik hálát fognak adni Püspök atyánk sokévi áldásos működéséért, s akik élete további*

folyamán is Isten áldását akarják kiesdeni.” (Künnle Ilona és Hildegard szociális testvér levele. Kolozsvár, 1976. augusztus 23.) Megköszönik a szenvedés elviselésében tanúsított példamutatását, a hithez és egyházhoz való hűségét, bátorító jelenlétét. *„Hála az Úristennek, hogy Kegyelmes Atyánkat nekünk adta. Világító őrtoronynak. A hit és igazság oszlopának”* – fogalmazta meg Brigitta testvér (Kolozsvár, 1967. augusztus 29.)

Léstyán Ferenc főesperes Marosvásárhelyről írta: *„Hálával emlékezünk a bérálások felemelő napjaira, az isteni ige megalkuvást nem ismerő hirdetésére, de azokra az évekre is, amelyek az elnémult igék helyett hangtalanul is hangosan beszéltek, s mutattak utat a Püspököktől megfosztott papoknak és híveknek.”* (Marosvásárhely, 1976. augusztus 29.)

A csíkszenttamási plébános, András István *„a csíkszenttamási hívek szeretetét, nagyrabecsülését, imádságos lelkületét és hitét”* tolmácsolja: *„A további ragaszkodásunk és imánk szeretné kísérni az életében, de a továbbiakban is, hogy valamikor lehessen a mennyországban is székegy híveinek püspöke.”* (Csíkszenttamás, 1976. december 22.)

A marosvásárhelyi és gyulafehérvári görögkatolikus nővérek is imádkoztak Márton Áron püspökért. Szászrégenből Alexandru Todea, későbbi görögkatolikus érsek, bíboros köszöni meg a püspöknek és papjainak a lelki támogatást, és megrendítő szavakkal fejezi ki őszinte nagyrabecsülését. (Szászrégen, 1976. április 17.)

Csíksomlyóról P. Écsy János és P. Márk József ferences atyák a következőt írták: *„A csíksomlyói plébánia, annak hívei, valamint a kegyelmeket fakasztó kegytemplom nevében (...) Megköszönjük az Élet Urának, hogy már ez előtt nyolc évtizeddel ránk gondolt, amikor a csiki fenyőkből faragott bölcsőbe helyezte azt a kisdedit, aki majd sok éven át: a férfikor derekától az öregkor alkonyáig vezeti a rábízott nyáját az igazság és szeretet útján. Legyen áldott ezért a gondviselő Isten; s legyenek áldottak poraikba azok az igazán boldogemlékű jó szülők, akikre ez az elindulás bízott. Szívünk hálás imádsággá alakul ...”* (Csíksomlyó, 1976. augusztus 26.)

Csíkszentkirályról dr. Nagy András főorvos is csatlakozott *„százerek öröméhez, jó kívánságaihoz és imádságaihoz.”* (Csíkszentkirály, 1976. augusztus 19.)

Az eddig feldolgozott és részben kiállított imacsokrok, üdvözetek, levelek a püspök iránti tisztelet kifejezése mellett elődeink hitét is

tükrözik: hitüket Istenben és az ima erejében. A Márton Áron püspök iránti szeretetről és a még életében megnyilvánuló nagy tiszteletről a személyes vallomások és visszaemlékezések hosszú sora tanúskodik. A *Hegy* című összeállítás, a Nagy Zoltán székelyudvarhelyi hitoktató által rögzített hanganyag is mindezt alátámasztja.

A kiállítás Msgr. dr. Kovács Gergely, Márton Áron püspök szentté avatási ügyének posztulátora kezdeményezésére az érsekség támogatásával, a Gyulafehérvári Érseki Levéltár főlevéltárosának, Bernád Ritának a jóvoltából valósult meg. Munkáját Lázár Csilla, a csikszentdomokosi Márton Áron Múzeum igazgatója és alulírott, az érsekség művészettörténésze segítették.

Csiksomlyói harmadrendi testvérek lelkicsokra, 1939.

Gianfranco Simonit

SAN MARTINO DEL CARSO¹

San Martino del Carso (Szentmárton a Karszton) 230 lelket számláló falucska azon a Karszton (Carso), amelyet a magyarok Doberdói-fennsíkként ismernek.

A településnek 1914-ben mintegy 500 lakosa volt, és az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozott. 1914 nyarán a férfi lakosságnak el kellett búcsúzniuk a családjaiktól, és a falut otthagya háborúba vonultak, ki Szerbiába, ki Galiciába a Kárpátokba.

1915 májusának végén Olaszország hadat üzent Ausztria–Magyarországnak, és csapatai az Isonzó folyóhoz közeledtek. A folyón túl található a Karszt és mintegy két kilométernyire San Martino del Carso kis falucskája. Mivel a település rövid időn belül harcszintérré válik, kiürítik és lakosságát a birodalom belsejében létrehozott menekült- és barakktáborokban helyezik el. Mindössze néhány óra állt rendelkezésre, hogy legkedvesebb dolgaikat magukhoz vegyék, ezáltal végbement az, amit ma úgy nevezhetünk, hogy egy közösség emlékezetének teljes elvesztése. Csak legértékesebb dolgaikat vihették magukkal, otthagyan minden, ami nem volt feltétlenül szükséges, többek között fényképeket, és mindazt, ami egy közösség történetét és emlékezetét megőrizhette és tanúsíthatta volna.

A falucska teljesen megsemmisült az 1915 júniusától 1916 augusztusáig tartó ütközetsorozatokban.

1915. június végén, július elején érkeznek meg ide az első magyar csapatok, amelyeknek az volt a feladata, hogy a karszti fennsíkot védjék Monfalconétól a Monte San Michele (Szent Mihály-hegy) lejtőig. Az állóháború a karszti falucska első házai mellett alakult ki, amelyek több mint egy éven át voltak tanúi a kicsiny település megvédéséért, illetve meghódításáért folyó véres és ádáz harcoknak.

1915 őszén érkezik meg ide Márton Áron is a temesvári 61-es gyalogezred kötelékébe beosztott 82-es székely gyalogezred katonájaként, amelynek soraiba 1915 júniusában rukkolt be. Erdély jövendő

---

1 A Csíkszentdomokoson, 2019. augusztus 24-én tartott előadás rövidített változata.

püspöke november 6-án érkezik meg a doberdói harctérre, és ezrede azt a feladatot kapja, hogy épp San Martino del Carso kis faluját védje. Nincsenek közvetlen feljegyzéseink mindarról, amit Márton Áron itt, San Martinónál él át, hacsak nem az a néhány szó, amely az ezred könyvében olvasható, és amely 1916. július 19-én megörökíti, hogy Márton kadett megsebesül a San Martino del Carso melletti első vonalban.

Van viszont közvetett bizonyítékunk arról, amit Márton gyalogos látott és átélt azokban a hónapokban: egy itt harcoló katona naplója, aki 1915 decemberének első napjaiban érkezik meg a San Martino del Carso-i frontszakaszra. Kókay László a 46-os szegedi gyalogezred katonája, amely ezred szintén a 17-ik hadosztályhoz tartozik a karánsebesi 43-as és a debreceni 39-es gyalogezreddel együtt. A 46-os szegedi gyalogezred a temesvári 61-es ikertestvére, vagyis ugyanazokat az állásokat védik, egymást váltva a San Martino del Carso melletti lövészárkokban. A két fiatal, Márton és Kókay harcszíntere tehát ugyanaz, a San Martino del Carso melletti első vonal, a falu régi templomának 197-es magaslatánál, valamint a 18-as és 19-es védelmi szakaszban, a San Martino del Carsót Sdraussinával összekötő út és az Isonzó folyó mellett.

A 61-es gyalogezred részt vesz az olasz front első gáztámadásában, amelyben mintegy 6500 olasz katona leli halálát a fojtó gáz kibocsátásának és az azt követő támadásnak köszönhetően, amelyre épp a 18., 19. és 20. szakaszokban került sor.

Így ír Kókay László a 18-as szakaszról és saját helyzetéről:

„Konstatáljuk, hogy a *stellung*² hírül sincs olyan jó, mint volt a 16-os *abschnittban*.³ A futóárok alig van 2 méteres mélységű, a *dekungokban*⁴ pedig nem lehet egyenesen megállni, oly alacsonyak. Bár a legjobb *dekungot* választom ki a *schwarmomnak*⁵ jutott 5 *dekung* közül, mégis olyan *dekungom* van, hogy régi *abschnittunkban* bármelyik *dekung* különb volt nála. Egy *priccs* van *dekungomban* *deszkából* összetákolva, de oly magasan, hogy a fekvő ember majd a *dekung* tetejéhez dörgölődhetik rajta. A *dekung* talaja alig 60-70 cm-re van a föld felszíne alatt, ellenben teteje jól

---

2 állás

3 védelmi szakasz

4 fedezék (a német *Deckung* katonai kifejezésből)

5 raj (katonai egység)

kiemelkedik a földtől, kényelmes célt nyújtva a suttyogóknak,⁶ mely épp egy héttel ezelőtt vágta be a minések⁷ elbeszélése szerint. Érdekes elhelyezésűek a dekungok itt zugunknál,⁸ nem közvetlenül a közlekedésre szánt fő futóárokba nyílik a bejáratuk, hanem ez előtt 4-5 méternyire vannak, s odáig keskeny futóárok vezet beléjük. Az én dekungomhoz is ilyen kis futóárok vezet. Sejtteni, hogy mi lehet az oka ennek a berendezésnek, nyilván Selz és Redipuglia irányából az olasz tüzérség hátba is tudja őket löni, s az az elleni védekezés céljából hátulról is erős természetes védőfala van a dekungoknak. Ravasz kis helyzete van tehát zugunknak, előlről, hátulról, balról lehet löni a digóknak.⁹”

16-os védelmi szakasz, 197-es magaslat, romos templom, 1916. május 19.:

„Tovább északra a stellungok félköralakban jobban kanyarodnak fel a Monte San Michelére, mely oly kopár, mint egy Szahara sivatagbeli homokhegy, vagy egy holdbeli kráter. A meglehetősen nagy, s az egész Doberdói-fennsíkon uralkodó hófehérre borotvált sziklahegyen élesen ki lehet venni a majd a gerincen húzódó stellungunkat fekete-vörös rozsdás hatalmas hindernisz¹⁰ zónájával, s alatta a jóval gyengébbnek látszó olasz stellungokat kb. 50-100 lépésnyire a mienktől, s ezek alatt a fő olasz stellungokat. Ezen a részen, San Martino romjain, a Templomdombon, a Monte San Michelén (mely a további kilátást elzárja), egyetlen élőlény se mozdul, egyetlen élő növény, fűszál, fa sem látszik, sőt, hogy valaha volt itt növényzet azt is a Templomdombon álló élettelen, csonka fatörzs tanúsítja, mely, mint egy fenyegető felkiáltó jel sötétlik béna, de még mindig talponálló törzsével a gránát zápor által letarolt terepen, mintegy tanújaként annak a már ezen a részen egy év óta dühöngő borzalmas küzdelemnek, hol annyi ezer és ezer ember pusztult el látszólag ezekért a kopár kövekért, de végeredményben hazájáért harcolva.”

Ciszterna San Martino főterén, 1916. április 13.:

6 kisebb űrméretű tüzérségi lövedék, hangja alapján nevezték így a katonák (ehhez hasonló a „macska”, azaz a légakna, amelynek lassú, kalimpáló repülése és nyávogó hangja szülte ezt a bakáktól származó elnevezést)

7 aknavető

8 szakasz (katonai egység)

9 olasz (a gyakran használt „dico”, vagyis „mondom” szóból; az észak-olasz kiejtésben a „k” „g” közelivé módosul)

10 akadály, szögessdrótakadály

„Reggel 6 órakor kelek. A faszolt¹¹ víz, ami vizet az éjjel az emberek a faluból a ciszternából hoztak, piszkos, s vörös százlábú bogarak mászkálnak benne. Megszűrjük előbb a kötöréshez faszolt¹² dróthálós „szemüvegen” (nincs is pedig üveg benne, mégis annak hívjuk), s teát főzetek ’felesbe’ Gera bácsival belőle”.

1916 májusának végén Kókay László hazatér, hogy letegye az érettségit és elvégezze a tiszti iskolát. Utolsó szolgálati turnusát a 18-as szakaszban fejezi be, ahol majd július 19-én Márton Áron vállán és felkarján megsebesül és ennek következtében elhagyja a doberdói frontot.

Ma San Martino del Carsóban létezik a Nagy Háború Múzeuma, amelyet a mi Karszti Barlangász Csoportunk (Gruppo Speleologico Carsico) hozott létre és működtet. Több mint 12 éve számos magyarországi, szlovéniai és ausztriai egyesülettel működünk együtt.

Egyesületünk számos kiállítást szervezett jelentős magyar, román és olasz múzeumokban, közte a római Vittorianóban, a temesvári Muzeul Național al Banatului-ban, a nagyváradi Vár- és Várostörténeti Múzeumban, a budapesti Hadtörténeti Intézet és Múzeumban és másokban.

Helyreállítunk továbbá San Martino del Carso területén és a San Michele-hegy környékén található emlékműveket és nagyháborús emlékeket, könyveket és szövegeket publikálunk, kutatások eredményeit tesszük közzé, amelyek az első világháborúban ezen a területen résztvevő két nemzet közös emlékezetét képezik.

Fordította: Msgr. dr. Kovács Gergely

---

11 vételezés, ellátmány átvévése, tágabb értelemben: megszerez (a német „fassen”, illetve „Fassung” szóból)

12 itt: használt [a fordító szómagyarázatai]

Lövétei Lázár László

NÍLUS¹

– *Kemény Istvánról* –

Kemény István 1961-ben született. Költő, író. Műfordító is, csak ezt valamiért senki nem emlegeti. Még nem kapta meg a Kossuth-díjat. Még nem tagja se a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémiának, se a Digitális Irodalmi Akadémiának, se a Magyar Művészeti Akadémiának. „Kemény valószínűleg a legnagyobb költő ma közöttünk” – nyilatkozta 2012-ben Szócs Géza. „Mindannyian Kemény István zakójából bújtunk elő” – mondta egyszer k. kabai lóránt. *A koboldkórus* című kötete óta nekem is a kedvenc kortárs költőm. *A koboldkórus* az *El* című Kemény István-verssel fejeződik be, abban olvastam Móniról, „aki később nem akart élni”. Első kötetemben legalább féltucat versben szerepeltetem ezt a Mónit. Gesztus volt ez részemről, afféle diszkrét köszönetnyilvánítás. Senki nem vette észre. Nem baj. Szerencsére a „Móni” név nem túl hivalkodó. Egy „Lédát” nem mertem volna kölcsönkérni, még Kemény Istvántól sem. Pedig tényleg a kedvenc kortárs költőm. Ami nálam azt jelenti, hogy rajongok érte.

Ami nálam azt jelenti, hogy elnéző jóindulattal viseltetem még az esetleges „hibákkal” szemben is. Mindössze három ilyen íróm van: Arany János, Anton Pavlovics Csehov és Kemény István. Szerintem nem rossz társaság. Nem annyira híres, mint Dante exkluzív klubja, de nekem egyelőre ennyi is elég. (Mint tudjuk, Dante a *Pokol* Negyedik énekében önmagát is beírja a „legmagasabb ének mesterei” – Homérosz, Horatius, Ovidius, Lucanus, Vergilius – közé hatodiknak: „Most egymással pár szót beszélgetének / – mesterem nyájasan mosolygott ekközt – / s nyájasan fordultak felém a vénnek. / És megtisztelni engem minden eszközt / megragadtak, maguk közé bevéve, / hogy hatodik lettem ily szellemek közt...”)

*

A *Holmi* 2004/9-es számában jelent meg Kemény *Fel és alá az érldligeti állomáson* című verse. Ezek szerint valamikor 2005 elején találkoztunk

először személyesen. Hó volt még a Nyerges-tetőn, én voltam a Matiz sofőrje. Azért emlékszem erre ennyire tisztán, mert Fekete Vince kézdivásárhelyi nappalijában dicsértem szembe Keményt a *Fel és alá az érldligeti állomáson* miatt. Gratulálhattam volna neki korábban is, például a *Székelyföld* szerkesztőségében, de akkor Kemény még a dedikálással volt elfoglalva. Én ugyanis hajlamos vagyok mindenféle disznóságot elkövetni a könyvekkel, a *Valami a vérről*t például össze-ragasztottam a *Hideggel*, ezt a furcsa könyvet kellett dedikálnia Keménynek. Forgatta a vastag könyvet (a *Valami a vérről* is meg a *Hideg* is Palatinus-kiadvány, s mindkettő keménytáblás), mosolygott, gondolkozott (azt mondta, rossz dedikáló). Végül megszületett a dedikáció, a jellegzetes, mikroszkopikus méretű Kemény-betűkkel: „Lövétei Lázár Lászlónak / dupla szeretettel a dupla könyvet: / Kemény István / 2005. április 21.” (Na tessék, ha Kemény rossz dedikáló, én meg nyomozónak vagyok csapnivaló: fölforgattam a lakást a *Fel és alá az érldligeti állomáson* első megjelenési helye után kutatva – végül az internet segített –, pedig csak a dedikációt kellett volna megnéznem, hogy kiderüljön, mikor találkoztunk először személyesen...)

*

Mint említettem, a *Valami a vérről* a *Hideggel* van összeragasztva. *A Játék méreggel és ellenméreggel* *A koboldkórussal*. *A királynál az Élőbeszéddel*. A *Nílus* egyelőre várja a következő Kemény-kötetet. Erre az esszére készülve mindet újraolvastam, ki tudja, immár hányadszor. Így tehát nyugodt lelkiismerettel kijelenthetem, hogy szerintem a *Fel és alá az érldligeti állomáson* óta Kemény nem írt *akkora* verset. De mi az, hogy „akkorát”? Ennek így semmi értelme. Egy-egy verseskötet olvasása ne degradálódjék nagyversvadászattá. Mert akkor ki és mi lesz a követendő példa? De ha már a nagyverseknél tartunk, játsszunk el mégis egy kicsit a gondolattal, hogy ki lehetne az a költő, akinek egyetlen kötetét nyugodt szívvel ajánlhatjuk bárkinek ez ügyben (játsszunk el már csak azért is, mert Kemény István is érintett – legalábbis szerintem). A legkönnyebb utat választva: legyen ez a költő, mondjuk... Juhász Ferenc. A kötet meg legyen a *Harc a fehér báránnyal*. Miért, milyen az a kötet? – kérdezhetné bárki. Nos, van benne minimum négy nagyvers. Van egy „szarvassá változott fiú...”, van egy „vers négy hangra...”, van egy „babonák napja, csütörtök...” és van egy

„József Attila sírjánál”. Ugye hogy ennek így semmi értelme? Mert akkor mit kezdünk például ezekkel a felező tizenkettesekkel: „Hol van, aki most se mondana le rólam? / Erjed penész-bundás forró koporsóban! (...) / A döglárvás csillag szívta föl, amíg én / ott lovagoltam a hazug isten térdén”. Bizony, ez az apasírató is a *Harc a fehér báránnyal* című kötetben van. Akárcsak a „Fáj az istent roncsokban látni...” kezdetű, Adyt temető vers. Dobjuk ki ezeket mindössze azért, mert csak a nagyversekre figyelünk? Harmadszor is leírom, hogy ennek így semmi értelme – akkor sincs értelme, ha (mint említettem) Kemény István már túl van az ilyen nagyverses kötetten. *A néma H-ra* gondolok. Az *Egy nap élet*, *Az eperfa lombja*, az *Apa barátai* című szívszorító emlékmű az „erdi férfiakról”, a *Nagymonológ...* Ez már négy nagyvers. És akkor ott van még a *Hajnal* ördögérseke: „Hallotta, hogy harangoznak, / nem hallotta most hazugnak, / még az sem jutott eszébe, / hogy akkor ő most miféle, / és hogy máskor köp vagy ásít, / mikor eljut önmagáig, / de most biztos volt magában, / Mirákulum városában”. Stb., stb. Gondolom, mondanom sem kell, hogy ez mind nem volt elég nekünk: ha jól emlékszem, épp *A néma H* után panaszkodta föl a kritika (talán a *Nappali házban*), hogy Kemény István költészete egyszerre ad valamiképpen túl sok és túl kevés fogódzót az értelmezői körök számára. Amit én valahogy úgy fordítottam le magyarra (szigorúan magánhasználatra), hogy *Kemény István egy kicsit nehéz*. Sokfelé el lehet indulni tőle, de... Mintha még nem döntötte volna el, hogy... Mit is kell eldönteni? Mintha még nem volna neki... miye is?

Uramisten, hányszor kérték számon Csehovon is a kialakult világképet – aztán jött Lev Sesztov, és *Teremtés a semmiből* című monumentális nagyesszéjében rendet rakott a kuplerájban! Szegény Aranyt is mennyit szívatják-szívatják a bizonytalankodása, a kételkedése miatt! Menni kell előre, kérem szépen! Céltudatosan! „Mindig előre!” – harsogtuk a felszólításra, pionírnyakkendővel a nyakunkban, négyszögbe állítva a lövétei iskola udvarán. *Célszerű romok!*, válaszolnám ma egy Kemény-verssel, ami – ha jól értem – épp arról szól, hogy tényleg jó lenne valami biztos tudás, csak nem ilyen egyszerű a dolog: „Kétszer kettő pedig négy. / Ha sosem mondom el – elfelejtik, / ha túl sokszor mondom – nem hiszik el. / És gúnyolódni tilos”.

Szóval itt van ez a hatalmas bálterem (vagy táncparkett), amit kortárs (és fiatal?) magyar lírának nevezünk, amelyben Kemény István a

„kályha”, de ha tőle indulunk, akkor... az egyik táncospár tangózik, a másik csárdászik, a harmadik keringőzik... vannak, akik dzsiggelnek, sőt: ha Kemény Istvántól indulunk, még palotást is lehet táncolni. Ez bizony baj, mondja a kritika. Mert az addig rendben van, hogy legalább négy-öt, a legkülönbélebb világréput magáénak tudó, más-más versnyelvet beszélő (fiatal) költőgeneráció vallja őséneket Kemény Istvánt, de Vele nem tudunk mit kezdeni. Megmondhatná végre, hogy így tedd rá, úgy tedd rá!

*

Kemény Istvánt folyton hírbe hozzák az Aegon-díjjal. Legutóbbi kötetei mind ott szerepeltek a díj shortlistjén. Kivéve a *Lúdbört*. Azóta is értetlenül állok a kuratórium döntése előtt. Mert ha komolyan meg akarjuk érteni Kemény verseit (illetve kelet-közép-európai nyomorúságunk legutóbbi harminc évét), haszonnal forgathatjuk az esszé-szerű írásokból válogató *Lúdbört*. Rosszról és Jóról, Magyarországról és Európáról, büntudatról, rosszkedvről olvashatunk – egyebek mellett – a *Lúdbör*ben. Arról, hogy valahol mi is utat veszítettünk. Arról, hogy milyen könnyű helyen áll nálunk is az önfelmentés. Nem véletlenül írja az *Élőbeszéd* Káin-sorozatának nibelungizált alexandrinjaiban, hogy „A gyilkos, hogyha büszkén *fölkél és újra lépked*, / Ártatlan lesz majd másutt, mert gömbölyű a lélek”. Lehet, hogy csak belemagyarázás, de én még azt is kiolvasni vélem a *Lúdbör* esszéiből, hogy hogyan tévedt be Kemény is az Arany János-i zsákutcába... „Oh, ha bennem is, mint egykor, épen / Élne a hit, vigaszul nekem!...” – írta kissé korszerűtlenül, szinte az almanachlira hangján sok-sok évvel ezelőtt, 1850-ben, Arany. Akkor, amikor káromkodni kellett volna! „Kishit, Kishit, / kedvesem, Kishit, / pipacsmező, / mezőnyi méreg, / bocsáss meg, Kishit, / Kishit, Kishit, / de most itt foglak / hagyni téged” – írja Kemény *A királynál* című kötetben. Na jó, nem spórolok tovább a hellyel, hadd álljon itt a *Kishit – rontás ellen* – című vers utolsó három szakasza úgy (szépen, áttekinthetően), ahogy a kötetben megjelent:

„Itthagylak, Kishit
a büntudatommal,
a kérlelhetetlen
logikáddal,

emlékül pedig
a törhetetlen
üvegből megőrzött
pár szilánkkal.

Megyek, mert vár már
egy válogatott kis
csapat, a hátra-
levő évek,
többet akarok
érni annál,
vagy éppen annyit,
amennyit érek.

Sok mindent akarok,
fel nőni újra
és gondolkozni is,
ha újra megy majd,
feltámasztani
azt, ami felébredt,
és csalódott arccal
újra meghalt.”

És írta Kemény mindezt a 2012-es kötetben. Vajon sikerült-e neki feltámasztani azt a valamit, ami felébredt, és csalódott arccal újra meghalt? És vajon mi lehet ez a valami? Ismétlem: a 2017-es *Lúdbőrben* egy csomó mindenre ott a válasz. Például, hogy a *lúdbőrös* irodalom fontos neki. „Ó, szépség lázmérője, hátgerinc, / te néma bölcs: te légy, te légy bírálóm” – írta a 25 éves Weöres „*Harmadik nemzedék*” című verses pamfletjében. A Weöres-féle intelmet mindannyian ismerjük, mégis hajlamosak vagyunk megfélekedezni róla. „Akár meg is lehetne rendülni a verseimen” – javasolta tizenakárhány évvel ezelőtt ironikus-önironikusan Kemény, teljes joggal piszkálva egy kicsit a kortárs irodalomértést! És ha már Weöres (és a *Lúdbőr*): ritkán olvastam szebb vallomást nagy elődökről, mint Kemény *Ötven +1 irodalmi pillérének* Dosztojevszkijről szóló kisesszéjében: „Dosztojevszkijel semmilyen közös irodalmi ügyem nincs. De el se tudnám képzelni, hogy kihagyjam

az ötven pilléreből. Egyszerűen csak több köze van magához a folyóhoz, mint holmi irodalmi hídpillérekhez. Weöres Sándorral vagyok még így. Kisétálok hozzájuk, megcsodálom őket, meghallgatom a leírhatatlan, elmagyarázhatatlan zúgásukat, megnyugszom, vagy éppen fellelkedem tőlük, aztán hazamegyek az emberek közé”...

*

S ahogy a *Lúdbőrből*, úgy nyilván a *Nílusból* is ki kéne derülnie egy csomó mindennek (már csak azért is, mert a megrendelés a *Nílussal* volt kapcsolatos, azzal a kikötéssel, hogy ne olvasónapló legyen, hanem valami „hosszabb”). Ki kéne derülnie például, hogy Kemény éppen hol tart... mivel kapcsolatban is? „Egyszerre tetőzés és továbblépés a *Nílus*” – olvasom a fülszövegben. Hát igen. Én is valami ilyesmit írtam volna a földre. Olvasom, hogy a *Rakparti ballada* nagyvers. És a kötetzáró *Nílus* is. Én leragadtam *A legalsó sor* című egysorosnál: „Kukák a pokol kapuja mellett”. Addig időztem ennél az egy sornál, hogy már üvöltteni lett volna kedvem: mi az öregistent kell kidobni – még a pokolból is?! Közéleti líra? Politikai költészet? Zöld egysoros? Számítanak ezek a jelzők?

Aztán itt van *A Leglassúbb Teve tánca*. Klasszikus, 19. századi allegória. Vagy csak én olvasom annak, mindegy. Jönnek a tevék, vagyis az események, és egy karavánra hasonlítanak („és jöttek / jöttek / az események: / esemény / újabb esemény / újabb esemény / újabb esemény / és egy / karavánra / hasonlítottak. / de nem is / hasonlítottak / pontosan / az voltak / így együtt: / karaván”). És ez így megy tízmilliárd éve („ezerszer / ezerszer / tízezer éve”). De olykor történik valami – a Leglassúbb Teve táncolni kezd, a karaván meg átveszi a Leglassúbb ritmusát:

„és bevallo
hogy én
aki szintén
teve voltam
és a karaván
ritmusa
szerint
születtem

és éltem (...)
azt hittem
most majd
megöljük
együtt
mert feltart
minket
de más történt:
az információ
végigfutott
rajtunk
előre és hátra
vagy körbe:
a Leglassúbb táncol!
táncol valahol
megint!
és mi
igazodtunk
a Leglassúbb
Tevéhez:
megálltunk
hogy legyen helye
hadd táncolja ki
magát.”

Néhány hete a Balaton déli partján, egy hajókázást követően leültünk a kikötőben ebédelni. Barátom pacalpörköltet rendelt, a feleségem halászlét. Én sört ittam. És fölolvastam nekik *A Leglassúbb Teve táncát*. (Ha már pacal, akkor inkább pacalcsorba, románosan; ha meg hal, akkor inkább sebes pisztráng, amit a fiam fog ki az Oltból – gondoltam.) Szóval ott, a kikötőben én voltam a Leglassúbb. Mint egy klasszikus, 19. századi allegóriában. Nem röhögtek ki, hanem illedelmesen meghallgatták a felolvasásomat.

Szintén nem tartozik ide, de azért megemlítem, hogy a „kiváncsi diákok lapjában”, a sepsiszentgyörgyi *Cimborában* sorozatot tervezek egy-egy versről, beköszöntőnek meg épp Kemény Leglassúbb Tevéjét választottam. Hátha egy-két diák lecseréli majd néhány percre az

Instagramozást *A Leglassúbb Teve táncára*. Hiszem, mert hinni akarom (muszáj nekem is hinni valamiben), hogy még mindig szükség van a *Leglassúbb Teve táncára*. Kit érdekel ilyenkor, hogy Kemény éppen hol tart a *Nilusban*... mivel kapcsolatban is? Korábbi verseihez viszonyítva? Egész költői életművét tekintve? Nekem annyi is elég, hogy nem ölte meg a *Leglassúbbat*.

*

Idáig jutottam, amikor újraolvastam az eddig leírtakat. El is akadtam a *Fel és alá az érdligeti állomásonnál*. Hogy tudniillik Kemény azóta se írt akkora verset. És hirtelen nagyon megsajnáltam a *Kishitet*. És *A Leglassúbb Teve táncát*. És a *Nilust* is... Nem tagadom, kedvem lett volna ellenkezni önmagammal. Mondván, hogy nincs igazam, Kemény azóta is írt akkora verset. Aztán mégis maradt minden a régiben. A *Nilust* kivéve. A *Nilus* még kell nekem. Címnek is, akár.

Csíkszentdomokos, 2019. szeptember 4.

A San Martinói víztároló

Bodó Márta
EMLÉKBAZÁR¹

Emlék-bazár címen és *Emlékbe zár az Emlék-bazár* alcímmel jelent meg Cseh Katalinnak a szülei és gyermekkorra emlékére szentelt kötete. Ahogyan az ajánlása is jelzi („testvéreimnek és szüleim emlékének”), a versciklusok, a könyv egésze a gyermekkor iránti nosztalgia jegyében íródott: egyrészt az egykori otthon, a benne és körülötte eltelt, önfeledt gyermekséget örökíti meg, másrészt a halottak, köztük kiemelten az édesanya elvesztése miatti gyászt szólaltatja meg, sírja ki magából.

A kötet így kétoszlatú, egy bevezető, a hangulatot és témát egyaránt meghatározó nyitóvers után nyílik meg az *Emlék-bazár*, amit az *Anyakönyv* követ. A kötet élén elhelyezett *Merengő* invokációként szolgál: „Hol vagytok régi lelkek, / ti egykoron elmentek? / Tán fönt a csillagokban, / csillag-csarnokokban?” És valamennyit elárul arról is, mi motiválta a versek, ciklusok, a kötet létrejöttét. „Szívemen áztok-fáztok, / mert ellobbant már lángtok...”

Lássuk, mi található egy különleges, az emlékezetben berendezett bazárban? És ennek nyomán mi mindennek születik verses lenyomata? Az első ciklus 52 versének témái közt helyet kap az egykori otthon, a parókia, az iroda, a régi kert, a virágoskert, a kukoricás, szinte minden növény és virág, az almafák, a rebarbara, a cukorrépa, és persze emberek: a meghatározó és a különleges, érdekes vagy meghatározó felnőttek (*Lelkészek, Doru bácsi, Kántor bácsi, Lina néni, Mancsi néni, Doamna néni, A tanító néni, Ella, Fukuri*), a gyerekkori barátok, társak (*A hallássérült fiú, Klaudia, Báméskodó gyerek*), de még a család kutyája is (*Peti*), illetve a legkülönbözőbb tárgyak és a gyerekkorból nézve fontos, meghatározó események (*Fehér zsebkendő, Temetés, Színdarab, Betegség, Elégtelen, Stigma, Iskolai fogalmazás, Felelés, Elégtelen*).

A legérdekesebb talán maga a reflektáló, az egykori gondtalan kisgyerek, aki egyszerre volt megfigyelő, az emlékek elraktározója,

---

1 Cseh Katalin: *Emlék-bazár*. Kolozsvár, 2017, Kriterion Könyvkiadó.

most az emlékbazár tulajdonosa és „árusa”, aki portékáját szépen kirakja, fesorakoztatva egy képzeletbeli pultra, polcokra, közszemlére. Ugyanakkor maga szeretne elbújni: „Istent szeretném / felkeresni vagy megkeresni, / hogy elbújhassak a háta mögé...” (*Papleány*). Merthogy ez az egykori gyermek, az emlékező a gyermekkór minden nosztalgiája mellett őrzi a már gyermekként ránehezülő szerep súlyát. Azét, hogy apja a lelkész: „istentiszteleteken apám felment a szószékre / és prédikált... távolinak tűnt és mégis / közelinek, egyszerre mindkettőnek” (*Istentisztelet*). Azét, hogy ebben a gondtalan világban mégis csak vannak borzongatóan különleges helyek: „Az iroda különös hely, ahol én is / különösen érzem magam, akkor is / amikor sokan vannak és észrevétlenül / besurranhatok... vagy amikor egyedül vagyok / és bámulhatom apám hatalmas fekete írógépét: / egy kicsit ijesztő, egy kicsit kedves nekem...” (*Iroda*). És főleg azét, amit az terhel rá, hogy egy szószékmagasba emelkedő, Istennel társalgó, holtak sorsát irányító apa gyermeke: „Papleány vagyok, / vagy papkisasszony: / azaz a folyton szorongók / családjába tartozom, / mert attól félek, / hogy az apámat / egyszer elviszik a halottak, / akiket az évek során eltemetett, / vagy valakik, akik szerint / ő osztályellenség.” (*Papleány*) A súlyos mondandót egy gyerekes játékkal gyorsan feloldja ugyan (hányadikos ez az osztályellenség?), de egyértelmű és nyilvánvaló lenyomata mindez a kornak, amelyre visszaemlékszik és emlékeztet, amelynek emlékeit az olvasó elé hozza, amiben bizony a gyermek is érzékelte a félelmet, az állandó fenyegetést, bár nem tudta megnevezni, és nem kötötték az orrára, mi az, hiába kérdezi (*Stigma*).

Az első rész tehát a gyermekkór helyszíneit idézi, és éppen mert ez egy parókia, és a lelkész apa világához kapcsolódik, szükséges ezt kifejezetten egy *Anya-könyv*vel kiegészíteni. Az anyáról, az anyaságról és az anyahiányról olvashatunk e második ciklusban, a kötet második részében található 23 versben (kiemelkedőek és jellegzetesek: *Anyaság, Visszajátszás, Révület, Triptichon, Utódal, Helyzetdal, Varrógép-mese, A hiányról, Üvegcsönd, Utólag, Sanzon, Anya-kép, Fohász*). Letisztult, irodalmi áthallásokban is gazdag és sokféle húrt rezget meg az *Anyaság* című: „Mária, anyácska, / tisztaság varázsa, / végtelen nyugalom / bimbózik és hála. // (...) Mária, anyácska, / Názáret leánya, / protestáns szívemnek / hozzád száll fohásza. // Mária, anyácska, / csönd izzó parázsa, / szemednek áttetsző / szép szomorúsága // emlékeztet

engem / törékeny anyámra, / lényed lány szentsége / a halandóság-ra...” Összetett gondolatiság és nagyon egyszerű, nagyon egyenes fogalmazás jellemzi ezeket a verseket, valamint a formai sokszínűség a verselést. Lány, érzékeny képek és kemény önmarcangolás, kétely, esdeklés a védelemért, a biztonságérzetért, az isteni gondviselésért – így lehetne összefoglalni röviden e második ciklus jellegzetességeit.

A versek, miként az egyiknek a címe is megfogalmazza, *Tényversek*, nem a fantázia, hanem a tapasztalati világ tükrei és lenyomatai. Az erdőszentgyörgyi református paplakban felnőtt Cseh Katalin számára „a parókia a szülői házam, / ingatag ingatlanom, / csak az emlékezés szintjén örökölhető, / s a lélek bugyraiba gyömöszölhető.” (*Parókia*) A gyönyörű, derűs gyerekkor annak helyszínével együtt csupán emlék, „Egy volt-nincs ház, lakás, otthon”, s ez a tény önmagában is tanulságos a dolgok értéke vonatkozásában: „Az otthon, az édes otthon, / testvérek testmelege, / az egy akolba tartozás, / a lavórban a pancsolás, / a nevetés s a zokogás, / a kimondott és kimondatlan, / a félbehagyott s a szakadatlan, / apa, anya egy szusszanatban, / lélegzetvételnymi pillanatban, / illékony perc-törésekben, / eltűnünk mind a szövevényben, / a süllődő otthonban, a vágyban, / az öröklött vagy szerzett / nagy-nagy sóvárgásban.” (*Otthon*) Az érzékeny lelkű kislány itt tanul imádkozni, szeretni, és tanul a teremtett világról, a Teremtőről, a teremtmények sajátosságairól... A szép-szomorú verseskötet olvasója beavatott lesz, részese annak a varázsvilágnak, amelyet egy, a teremtés egészére rácsodálkozó leányka lát és érzékel maga körül. E különös világban a virágoskert virágai elvarázsolt tündérkisasszonyok (*A virágoskert*), „a lelkészek valóság és illúzió / kötéltáncosai” (*Lelkészek*), „az istentisztelet varázslat és minden / vasárnap délelőtt megismétlődik. / Isten tud-e róla, hogy olyankor őt tiszteljük?” (*Istentisztelet*), „Csilla kijelentette, hogy az / én apám soha nem fog meghalni, / mert Istennél dolgozik” (*Kijelentés*). Az olvasó részese a gyásznak és a gyász feldolgozási folyamatának is, ezt konkrétan az anya elvesztése váltja ki, de az összegzés és szembenézés során kiderül: lényegében az egész gyermekség, gyermekkor elvesztésének, lezárultának a fájdalmával való gyászmunka. Az olvasó a szerzővel együtt halad, saját érzéseire, tétova, meg sem fogalmazott, fel nem tett kérdéseire ismer; megtanul a veszteségek, tétovaságok ellenére, azokkal együtt imádkozni az emlékek, hiányok, szomorúság és szorongás közepette. „Ezt a levelet

nem is neked írtam, hanem magamnak vagy Istennek, / vagy mindkettőnknek, esetleg mindhármunknak, nem is tudom...” (*El nem küldhető levél*).

A gyász és lezárás versei a megrendítő részletek mellett humort, öniróniát is tartalmaznak. A szerepét tanuló, kereső, azzal küszködő papeány, papkisasszony tud pajkos, játékos, könnyed is lenni: „Házasságlevél, házasságlevél, / táncra pördít a csintalan szél, / apám tangózik ott fönny anyámmal, / majd partnercsere az elmúlással...” (Házasságlevél). Imája érzékeny, finom, a lélek mélyéről fakad: „Istennem, maradj velem, / ha fájom, takarj be, / ha félek, karolj át, / ha erőt vesz rajtam a magány, / tégy úgy, mintha társam lennél, / nem felettesem, nem jötevőm, / csak valaki, aki mellettem van.” (*Fohász*)

Hegyelmes Ugyánk!

*Zetelaki és Küküllőkeményfalvi hívei
dec. 24- febr. 12 között minden vasárnapi szent
misehallgatásukat és minden imájukat sze-
retettel hozták háláldozatul a jószágos Isten-
nek, hogy 25 év előtt Hegyelmességedet ne-
kiünk adta, negyedszázadon át megtartotta
imádkozó, utámtató Főpásztorunknak.*

*Zetelaki és küküllőkeményfalvi hívek
lelkicsokra, 1964.*

Zsidó Ferenc

EROTIKUS LEVÉLREGÉNY, CSAVARRAL

Némiképp kommersz, lektűrös Tamás Kincsó új regénye,¹ mégis az újdonság erejével hat, és nem csupán azért, mert – talán reklám gyanánt – az első erdélyi magyar erotikus regénynek titulálják.

Levélregénnyel van dolgunk, pontosabban szerelmeslevél-folyammal, amely ezzel a felütéssel kezdődik: „Amíg utazol, én írok, mert nem bírom a tétlenséget.” A fejezet végén az énelbeszélő így összegzi szándékait és érzéseit: „Ha nem válaszolsz temérdek levelemre, holnaptól kedvesnémezek, mint szegény Mikes a fiktív címzettet, és írom tovább a kisbeszámolóimat, mert szeretek mesélni, de nincs kinek.” Tehát a szerző meglebegteti, hogy akárcsak Mikes esetében, ezúttal is fiktív levelekről van szó (és másfélékről nem is lehet, hiszen irodalomról beszélünk), de annyit azért leszögezhetünk: a levelek témája nem kedvesnémezes!

Az énelbeszélő tehát azért levelez, mert szerelmes, épp ezért minden apróságot meg akar osztani, bármi fontos lehet: hétköznapi események, életének napi rutinja. Ahogy ő maga nevezi: kisbeszámolók ezek, hol tárgyilagosak, aprólékos leírásokban bővelkedők, hol érzelemközpontúak, szenvedélyes-vallomásosak. Közben múltjáról is mesél, válásáról, gyerekeiről, s már-már hiteltelennek kezd tűnni az elbeszélői pozíció, mert hát miféle kapcsolatról lehet szó, ha az egyik fél ennyire nem tud semmit a másik múltjáról, de aztán felsejlik, hogy valami különlegesebből, nonkonformistábbról van szó: a címzett idősebb férfi feleséggel, a kapcsolat pedig egészen friss, és titkosan heves.

Az erotika pregnáns módon jelen van a műben: a szerelmes levél 21. századi változatával van dolgunk, amikor a felek (vagyis inkább a levélíró fél) felvállalja érzéseit és vágyait, tudja, mit akar, és annak hangot is ad. Nem eufemisztikusan, nem képekben, hanem szókimondón, sürgetően, vadul. (Apropó a *Törökországi levelek* mégis tekinthető irodalmi előzménynek: a levélzáró formulák olykor mikesesek, a

---

1 *Fehér kavicsok*. Kolozsvár, 2018, Kriterion Kiadó.

csacsogó, szerelmében bőbeszédűvé váló nő évődését hozzák: „Elkészőnők most, remélem, nem locsogtam tele a fejed értelmetlenséggel, ha mégis, bocsásd meg egy szerelmes nőnek.”)

A cím egy különös mítoszra utal: „Állítólag van egy nép vagy törzs, vagy legalábbis létezett egykor, amelynek tagjai szokás szerint minden este egy korszóba dobnak egy fehér vagy fekete kavicsot, ki-ki a magáéba aszerint, hogy jó vagy rossz napja volt. Aztán, ha meghal valaki, összetörik a korszót, és megszámlálják a kavicsokat. Ha sok a fehér, azt mondják: meghalt egy boldog ember. Ha sok a fekete: meghalt egy boldogtalan.” S mivel a könyv alcíme (illetve műfaji megnevezése) az, hogy *Egy boldog szerelem története*, evidens, hogy fehér kavicsok vannak többségben, sőt az a néhány fekete is átfestésért kiált utólag...

A beszédmód tehát a levélstílusnak megfelelően könnyed, hétköznapi, olykor meghökkentően vulgáris (pl. „de faszt se az időjárás érdekel engem”), de ez funkcionális: egy olyan nőt mutat, aki a végtelenségig öntörvényű, aki minden konvenciót elutasít, aki nyelvi értelemben is teljes szabadságot követel magának.

Egyedi a mikrokozmosz is, amelyben él: természetközelség, állatok. Holló, kutyák, macska, a kerti tóban halak, teknős. A levélíró bensőséges viszonyban áll velük, sokkal bensőségebben, mint embertársai többségével. A falusi élet idillje rajzolódik ki, de az is egyedi módon, mert az énelbeszélő nem tűr korlátokat semmilyen téren, ezért maximális autonómiára rendezkedett be: „Inkább leszek favágó, mint rabláncon tartott grófnő.” Ez az erős nő csak akkor gyengül el, ha szerelemről van szó, az felforgatja gondolatvilágát is („agyam tele szerelemmel, képtelen vagyok megállítani”), olyan ellentmondásokat produkálva (vagy ez nem is ellentmondásos?), hogy a szuperöntudatos, emancipált nő beismerje, egyébire sem vágyik, mint hogy: „valaki ölbe vegyen és elringasson végre, bizony istenemre, nagyon tudnám szeretni érte.”

Kendőzetlenül vall arról, milyen számára az igazi férfi, első házasságának sikertelenségét például így sommázza (hangsúlyozva, hogy férje és ő két külön házasságban éltek): „sose kérdezte: neked jó volt-e, elég volt-e? Nem kérdezett semmit, ő, kiszolgálva, mint a császár.” Házasságoterápiás intőnek is megteszi ez: a kiszolgált fél ellustul, a szolgáló kiüresedik. Azt is megfogalmazza tételesen, miért tetszik neki a levelek címzettje: „Nos, egyrészt, mert van húgod, másfelől meg azért, mert nem ebben az örült korban születél és nőttél fel, amikor a férfiak

mindenféle mocskos kézzel nyúlnak a nőhöz, és azt hiszik, az úgy teljesen helyénvaló.” Később azt is kifejti, miért fontos a hűg: amelyik fiúnak csak öccse volt, „az nem tanulhatta meg, ki a nő, miféle jószág, mik az igényei és vágyai.”

Ez tehát egy rendhagyó kapcsolat, amelyet nem is terveznek konvencionálissá tenni, a játékszabályok egyértelműek: „Nem is leszek soha többé senki felesége vagy szeretője, nem húzódok meg senki sikeres és híres férfi árnyékában. A tiedben sem.” A viszony felvállalása számára is dilemmás volt, mert félre kellett tennie azt az alapelvét, hogy „nem fekszem le olyan pasival, aki velem csalja a feleségét”. Tudatában van annak, hogy nézetei olykor extrémnek hatnak, erre ekképp reflektál: „Mindig tudtam, hogy a kódexem abszurd, a külvilággal szemben alkalmazhatatlan, nem működik, de valahányszor engedtem magam kirángatni belőle, süllyedtem azonnal, talajt vesztettem és életkedvet.”

A levélíró életfilozófiája a keleti tanokra, buddhizmusra, harcművészeti filozófiára épül. Elsőre ijesztő és komplikált egyéniségnek tűnik, aztán, ahogy felépíti a „rendszer”-t, megrajzolja életvilágát, egyszerűvé és kiismerhetővé válik: „Két fontos pilléren áll a lelki egyensúlyom: egyik a harcművészet, másik a természet, ami a munkám is egyben”. (Mjegyzés: a *Fehér kavicsok* akár motivációs könyvként is olvasható.)

Szabadulni akar az örök nőiség kerékkötőitől; tudatosan más, tudatosan „örült”: „Tudod te, hány nő esik a sajnálat és az empátia csapdájába?” Később pontosít: az, hogy ő nem akar ebbe a csapdába esni, elsősorban azt jelenti, hogy nem vállalja át mások tehetetlenségét. Végeredményben sikertelen házassága frusztrációit fogalmazza meg, amikor efféle mélyen szántó, de némiképp kifacsarodott kijelentéseket tesz, hogy: „az a férfi, aki a sikerbe fektet, általában magasról leszarja a nőt...” Egyéni látásmód: a normalitásról is különleges véleménye van.

Mesélőkedve áradó, ezért olykor partikuláris dolgokba bonyolódik, deklarált célja pedig az, hogy érzékeltesse távol lévő kedvesének, hogyan érzi magát „ebben a fantasztikus, egyedülálló és soha meg nem ismételtető szerelemben.” Ezek talán már túl nagy szavak, talán túlságosan is elragadja a felhevülés gyors taligája a narrátort, akárcsak akkor, amikor ilyen közhelyszerű kinyilatkoztatásokat tesz, hogy: „Az ember attól vár feloldozást, akit szeret, mert csak a szeretett fél szemében fontos, valamely cselekedetünk jó-e vagy rossz.” A leírásokat

olykor egy-egy spontán kitárulkozó énközlés akasztja meg, ezek tovább építik a különleges, egyéni világnézettel rendelkező nő képét: „A hajam, mint már mondtam, magam vágom, mert senki fodrász nem ismeri a lelkemet.” A stílus olykor egészen szenzuálissá válik, az az érzésünk, a levélíró saját ki nem élt szexuális vágyainak foglya: „Kétszer nyúltam magamhoz, annyira hiányzol.”; „Szerelmesen egészen más vagyok, nincs egyetlen tüském, csak szikrázó pina tetőtől talpig”; „A nő arra van teremtve, hogy megbasszák, a férfi arra, hogy megbassza.”

A kommunikáció a felek között egyébként elég egyoldalú: néhány szűkszavú üzenetnél egyéb nem jut válaszul a levélírónak. Az imádott férfiről keveset tudunk meg: feleségestől egy hosszú útra indultak, később autóbalesetet szenvedtek, kórházba kerültek. Aztán az a hír érkezik, hogy a feleség életét veszítette (reakcióként az énelbeszélő őszinte és önző módon bevallja, hogy egyik szeme sír, a másik nevet...).

A mű utolsó harmadát az aikidós edzőtábori élet bemutatása teszi ki, részletezően, kissé monoton módon, így a könyv némiképp leül. Igaz, hogy itt is pezseg az erotika, pörögnek a sikamlós poénok, de már ez is csúcsra volt járva korábban, így nem hat az újdonság erejével. A szerző azonban tartogat még egy csavart a végére, így kiemeli művét a lektűrből, relatívvá, ugyanakkor transzcendenssé teszi ezt a beteljesületlenül is boldog szerelmet: az edzőtábort követően az énelbeszélő elutazik, hogy felkeresse lábadozó (?) szerelmét, annak házánaál éri a döbbenet – férj és feleség is meghalt a balesetben, a nő néhány nappal túlélte férjét, ő küldte a rövid üzeneteket férje nevében, így állhatott elő az a bizarr helyzet, hogy szerelme özvegyével levelezett (paradox módon e levelek a feleség számára nem a poklot, hanem a megnyugvást jelentették). „Berántott valami bizarr hollywoodi produkció” – állapítja meg keserűen az énelbeszélő, majd élvezettel nekiáll újraolvasni leveleit.

A narrátor a műben az *Ezeregy éjszaka* meséinek motívumaival játszik, több levélben utalást tesz rá, hogy jelenleg is olvassa a művet, amely csak elmélyíti szerelmes-vágyakozó hangulatát. Egy helyütt ki is jelenti, hogy ő is ezeregy levelet tervez írni, mindennap egyet, vagyis több mint három és fél évig folyamatosan, s bár a könyvben ennél jóval kevesebb van, a mű nyitott marad, mert azzal zárul, hogy kedvese halála ellenére ő folytatja a levélírást. Mást, jobbat nem tehet. Talán addig, amíg meglesz az ezeregy. Vagy – és íme, egy újabb nyitás végszövegként –: „Amíg jön valami más vagy valaki más, akit szeretni lehet.”

Lakatos-Fleisz Katalin
A MEGFIGYELÉS SZENVEDÉLYE

Két dolog jutott eszembe Mán-Várhegyi Réka legújabb regényét¹ olvasva. Az egyik: ez a regény rendkívül magas alak- és hangulatteremtő affinitásról tesz tanúbizonyságot. (Ezért sem tudtam letenni, majdnem egy ültőmben olvastam el.) A másik viszont, hogy a finom részletekbe, a már-már kényeseres értelmezői vibrálásba belefűl az a mondanivaló, amiért vélhetően ez a regény megszületett.

Lássuk az utóbbit, a mondanivaló kérdését. Kissé lejárátott fogalom ez, mi tagadás, nem hangzik jól az irodalmi közbeszédben. Mintha a szerző itt minden tekintélyével le akarna valamilyen üzenetet nyomni a szegény olvasó torkán. Vagy volna valami általános jelentés elbújtatva a sorok között, amit mindenkinek egyöntetűen fel kellene ismernie. Persze az iskolázott olvasó tudja, hogy nem szerzői szándékot, hanem szövegszándékot keresünk (Eco nyomán). Egyébként is, mint tudjuk Barthes-től, a szerző halott. És akkor már a részletgazdagság, a forma iránti megnövekedett igény is képes mondanivalót hordozni, csak meg kell találnia a megfelelő olvasót, aki lassan a részletekre odafigyelve olvas. És ha nem történik semmi, ez ugyanúgy lehet a történet magva, mondanivalója – a legnagyobbaktól tanulhattuk ezt.

A *Mágneshegy* több szálon futó történeteiben viszont igenis történnek a dolgok. Réka – a történet elején egyes szám első személyben megszólaló elbeszélő – első bizonytalan lépéseit teszi a tudományos életben, egy vidéki szociológus konferencián ismerjük meg, amelyen még ugyan nem ad elő, de megfigyelőként remek, telitalálatos leírásokat ad a konferencia résztvevőiről, a tudományos élet vitrinjén óhatatlanul keletkező repedésekről. Utóbbira példa, hogy az előadók rendszerint hosszabb szöveggel készülnek, és mivel kevés az idő, monotonon, hangsúlytalanul felolvassák, amire szinte senki sem figyel, ráadásul mindenki a bőséges konferenciaebéd után ejtőzik stb. Aki részt vett már konferenciákon, az tudja, hogy nagyjából így történnek a dolgok. Az elbeszélő szemében pillantjuk meg először a regény a

---

1 Mán-Várhegyi Réka: *Mágneshegy*. Budapest, 2018, Magvető.

következőkben két másik történetszálon futó szereplőjét: Börönd Enikő és Bogdán Tamás egyetemi tanárokat, mindketten már befutott értelmiségiek.

A második rész – immár egyes szám harmadik személyű narrációban – azzal indul, miszerint a harmincas éveiben járó Börönd Enikő 1999 nyarán hazaköltözik New Yorkból, és a továbbiakban bekapcsolódik a budapesti tudományos életbe. Érteni vélem ezt a karaktert, mármint azt, hogy a regény kitüntetett figyelmet szentel neki. Gazdag budai család sarja, a tudományos élet üdvöskéje, hogy úgy mondjam, celebje. Börönd Enikő regénybeli lényegét, egyfajta „Gestalt”-ját abban foglalhatjuk össze: sokadik generációs értelmiségi. Amellett, hogy olvasásra csábít ez a karakter – mert ki ne szeretne celebekről olvasni, különösen ha nyomorúságaikat is felvillantja a szöveg –, meglévő társadalmi feszültségeket élez ki: az első és a sokadik generációs értelmiségi közötti határvonalakat. Az első generációs értelmiséginek a regényben Bogdán Tamás és az „örök tanársegéd”, Regina a képviselői. Viszont Bogdán Tamás és Regina sorsa sem egy képletet követ: előbbi a tudományos élet teljes jogú tagja, bajai származását – házasságával együtt – sikeresen lerázta magáról, míg Regina irigységgel vegyes ambíciókkal bukdácsol a vidékiség hepehupáin. Mesteri módon érzékelteti ezt a kettősséget a nemzetközi konferenciáról szóló rész: az tudnillik, hogy Regina először van angol nyelvű konferencián, és mennyire izgul az előadása miatt. Enikő vele ellentétben nyugodt és összeszedett, látszik rajta a tapasztalat. De ha már a találkozásokról esik szó, az első rész narrátora, a szociológushallgató Réka mind Enikővel, mind Tamással kapcsolatban áll, Enikőnek tanítványa, Bogdánnal viszont viszonya van, erről szintén egyes szám első személyben tudósít. Kár, hogy a regényben ez egy hamvába holt történetszál marad, pedig ha már felvetette a történetet – a 3. és az 5. részben búvópatakszerűen –, az olvasó többre lenne kíváncsi. Különösen, hogy miután Réka hazaköltözik Békásmegyerrre, egy szó sem esik erről a kapcsolatról.

Börönd Enikő budapesti visszaérkezésének harmadik személyű narrációja sem egységes. Van egy stilizált „ők” nézőpont, vélhetően a távoli ismerősök közbeszéde, variáció az „ennek a típusnak minden sikerül” témájára. Majd belép Regina igazságtalanságot (irigységet?) tematizáló szólama, amely végső soron pontosítja, eseményekkel is

alátámasztja ezt a szólamot. Ezt árnyalja viszont az elbeszélői kamera közelítő tekintete, amiből megtudhatjuk, Enikőnek is megvan a maga baja, anyakomplexussal küzd, pszichológusa is a szülői minták ismétlésével traktálja, ráadásul egyik kapcsolata sem tudta lekötni hosszabb ideig. A kamerahasonlatot nem véletlenül említettem: érdekes és jelentéses formája az elbeszélésnek a jelen idejű narráció: egyidejűséget, minden itt és most történik érzését adja az olvasónak.

A regény egészében az egyes szám első és harmadik személyű elbeszélésmód váltakozik, és ennek megfelelően a nézőpont is. A nézőpont váltakozása – amely mindenütt precíz, finom megfigyelésekkel teli – és a jelen idejű narráció végig azonos izgalomban tartja az olvasót. A regénynek körülbelül a közepétől azonban kifulladásra mondandó úgy, hogy továbbra is nagyon jó alak- és helyzetrajzokat kapunk Enikő anyjáról, Mártáról, nagynénjéről, az elsőkönyves Zsókárról, Réka békásmegyeri életéről, Tamás békásmegyeri kutatásairól, és a kerületben élő embereket is testközelbe hoz a szöveg. Viszont ezek az innen-onnan bevarrt szálak feleslegesen zsúfolttá, szétesővé teszik a regényt. A kevesebb több lett volna. Olyan ez, mintha elszabadult volna egy szöveggépezet, és feldolgozandó híján üresen jár – ugyanolyan szakszerűséggel. Pedig a felvetett történetiszálak nagyon izgalmasak. Különálló regényt érdemelne akár Enikő története, a hazájába „visszasocializálódó” nagypolgári nőé, de ugyanúgy Bogdán Tamásé is, aki katedrára kerülve és megérezve a siker ízét – ezzel együtt a diáklányok rajongó tekintetét – szűknek érzi házasságát, pedig küzd az őt ért hatások ellen. Vagy ha mozaikszerű tabló lenne a budapesti értelmiségi elit helyzetéről, a szöveg valóban lehetne arabeszkszerű, de az alakokat megfelelő szintű közelségben-távolságban mozgatva.

Mégis, azt hiszem, többször elő fogom venni ezt a regényt, akkor a történet mögött az apró részletek ízét, az alakokat és a rendkívül izgalmas miliót keresve.

Borsodi L. László

A HÁMOZÁS ARS POETICÁI

Nemcsak egy könyv keletkezésének, hanem elolvasásának is van története, amely aztán bizonyos esetekben – mint jelen kritika is bizonyítja – írásban végződik. Vajda Anna Noémi *Hámozottak*¹ című könyvének első részét, a *Találkozásaink közé költözötten*, a *Hámozottak* és a *Nem kell* című elbeszéléseket egy buszon ülve olvastam 2019 februárjában. A *Nem kell* címűt már akkor másodszor, mert a *Székelyföld* folyóirat vendégszerkesztőjeként magam közöltem a 2018. júniusi tematikus gyermekirodalmi számában. Aztán a könyvet – a könyvön kívüli okok miatt(!) – letettem, ott várt hónapokig az asztalomon, hogy ismét elővegym. A múltól való távolság időszakában ott zsongott bennem az „Uram, jó nekünk itt lenni!” (Mt 17,4) érzése, a vágy a hozzá való visszatérésre és a tartós benne-időzésre. Akkor még nem tudtam pontosan, miért, aztán amikor nemrég (2019 augusztusában) egy huzamban újraolvastam a teljes könyvet, megvilágosodtam: nem annyira az tart fogva, amiről beszél – természetesen az is fontos és megkerülhetetlen (az emberi életet alkotó korszakok és tapasztalatok: gyermekkor, egyetemi évek, szerelem, házasság, szülés-születés, erőszak, halál) –, hanem az, ahogyan beszél. Leegyszerűsítve: a stílus. Bővebben: a témához való közelítés módja, az a beszéd, amely az egyes szám első személyű közlés ellenére a mondatalkotás szikárságából, fegyvelmezettségből fakadóan kíméletlenül pontos.

Az énelbeszélés, amely a tapasztalati világból vett reáliákkal és személyekkel együtt önéletrajzi színezetűvé teszi a szerző fikciós prózáját, olyan veszélyeket rejteget, amelyekbe simán belefuthatna egy első kötetes alkotó: elragadhatnák az érzelmek, a gondolatok csapongása gyakorlatilag szétbeszélgethetné a narrátort, s ezért túlbeszélte tehetné a narrációt, de nem. Szándékosan használtam imént az *első kötetes alkotó* és nem a *kezdő író* kifejezést. Vajda Anna Noémi ugyanis – példát adva nem csupán a pályakezdőknek(!) – megmutatja, miként lehet úgy színre lépni, hogy eleve saját műveinek válogatását teszi az

---

1 Vajda Anna Noémi: *Hámozottak*. Kolozsvár, 2018, Sétatér Könyvek.

olvasó asztalára, bevallása szerint az elmúlt tíz év munkájának legjavát szerkesztve első könyvvé. Ezzel az alkotói fegyvellemmel magyarázható az, ami jót tesz a végeredménynek: hogy a tíz év tíz elbeszélésének a hangja egységes, nincs egyetlen fölösleges mondat, kifejezés, indokolatlan kiszólás. Mindvégig megmarad a precíz, az érzelmeket mindvégig kontrolláló reflexió és önreflexió, a dolgok, jelenségek okainak megértését célzó értelmezői, önértelmezői attitűd, ami olyan intellektuális epikát eredményez, amelyben könnyed bájjal mégis ott érezhető a női léleknek a világ dolgaira való érzékenysége, a nő (aki gyereklányként, feleségként, anyaként, menyként, íróként egyaránt definiálható) öntudata és szépsége.

Ennek az érzelmi-intellektuális magatartásnak a körvonalazásában külön hangsúlyt kap az a feszültség, ami értelmezésben szintén az elbeszélés mikéntjével hozható összefüggésbe. És ez nem más, mint az a prózapoétikai eljárás, amely nem választja le a reflektált múltbeli személyeket, történéseket, magatartásmintákat az emlékezés, a megérteni akarás, a reflektálás jelenétől, hanem – azzal együtt, hogy érzékelhetők a múlton belüli időszeletek, síkváltások – a jelen idejű elbeszélésben a múlt a jelen részévé válik, jelenné lesz a múlt, a múltból építkezik a jelen, legtöbbször narrátori nagymonológgá avatva egy-egy művet, vagy léleknaplóvá, ami egyben az írásról, az íráságról is számot adó fikatív (egyben nagyon is valóságos) alkotói napló. Formai szempontból ez alól a címadó mű, a *Hámozottak* és az *Akihez nem* kivétel. Mindkettő kétszólamú próza. Előbbiben a két beszélő, a jelenből szóló (pontosabban a múltból a jövőbe, vagyis a jelenbe álmódott) unoka és a munkatábort megjárt, múltból beszélő nagyapa szólamának dialógusa teremt kapcsolatot az idősíkok között. Utóbbiban a két szólam (a lány és a lelkész szólama) párhuzamosan fut, és ugyanazokra a múltbeli történésekre reflektál a jelenből, majd ez a két szólam összekapcsolódik a lány, a narrátor beszédében.

Számomra az egyes elbeszélésekből kiolvasható (ön)hámozástörténéseken keresztül éppen az az izgalmas, hogy ebben a múltat jelenné esztétizáló kritikai attitűdben, feszes narrációban miként válik a hámozság az önmagát nem egyszer alkotóként meghatározó narrátornak és magának az alkotásnak a nevévé, a metaforájává. Azt

gondolom ugyanis, hogy ez a szemérmes önlecsupaszítás, fiktív emberi önmegmutatás, őszinteség, önmarcangoló önelemzés magának az író-ságnak a feltétele, és ez maradéktalanul megvalósul Vajda Anna Noémi könyvében, olyan elemi erővel, ami nagyon ritka első kötetes írók, költők esetében. A *Találkozásaink közé költözötte*n című nyitó elbeszélésben a Mikó Andris utáni finom vágyakozásban történő önfeltárásban például az írást még akadályként határozza meg a narrátor (így hát metaszöveg is – írás arról, hogy az írás akadály), illetve az íráson, az olvasáson keresztül igyekszik kapcsolatot létesíteni a világgal, szándéka szerint az válhatna világává: „Bár életcéloom az írás, amelyben valami körvonalazhatatlan akadály még mindig gátol, bennem leginkább *pátia* tombol. Egy ideje rendszerességnek hitt féktelenségben olvasok, s ez a görcs minden más tevékenységben fékez. (...) A szerelem – feltételezem – elképesztő Szentivánéji álom. Amíg lehet, odázom.” Az alkotói alázat, valamint az íróvá válás, a fejlődés feltételét jelentő kételkedés nemegyszer szép metaforákban jut kifejezésre, illetve az író-ság, a betű, az irodalom felől értelmezi világban létét: „Tanácstalan vagyok, mint egy árválkodó, bátortalan kérdőjel a határozott felkiáltójelek közt.” Ez a fajta metaforikus önreflexió számos szöveghelyen líraivá avatja Vajda Anna Noémi filozofikus prózáját. A *Hámozottak* című dialogikus műben már ars poeticaként fogalmazódik meg, hogy az írás, a mesélés szabadság: „Szabad vagy, kérdezi a tükör. Ha mesélni tudok.” Ebben az alkotói szabadságban találhat rá a beszélő az önazonosságára. Az elbeszélésekben egyéb sem történik, mint az, hogy az én önmaga helyét igyekszik kijelölni térben, időben, családban, társadalomban, illetve elhelyezni, berendezni a világot önmaga körül, önmagához képest, és az önazonosságért perelve megszabadulni attól, ami bántja, amit – akár a távoli múltból hozott, akár a közelmúltban szerzett – teherként hordoz.

A *Találkozásaink közé költözötte*n-ben az értelmiségi lét labirintusában igyekszik eligazodni, hogy aztán a Mikó Andrissal való – annak korai, értelmetlen halála miatti – beteljesületlen szerelemben „a születése előtt léket kapott boldogság”-ára ismerjen, a *Hámozottak*ban pedig a test határaival szembesül és szembesít („Testem romos védőbástya.”), illetve azzal, hogy „Alulról szagoljuk az életet.” Tulaj-

donképpen minden alapfogalom átértékelődik a fogolytáborlétben: élet, halál, haza, hit, szerencse stb., hiszen „a haza szülőfalummá zsugorodik”, „a számok átírják az időt és a történéseket, ahogy azok az embert”. És csak az ellentmondások, a köztesség és a viszonylagosság marad, amit ilyen hapax legomenonok neveznek meg, mint: „Élethalál. Múlt-jelen. Otthonidegenség.” (Egyébként Vajda Anna Noémi hapax legomenonjai egyben prózájának védjegyei is, amelyek az összetett szavakon kívül, mint „Csórécsigacsücsör”, „Kismama-méretegek”, a névadásban mutatkoznak meg: Andrásidegen, Titeanya, Titeapja, Díszletesádi, Kodleabácsi, Koloromisten stb.) Végül az alkotói önismeret és figyelem vezeti el a beszélőt addig a felismerésig, hogy a nagypapa fogságélménye tulajdonképpen a gyermekkor alapélménye, annak metaforája, mert mindkettőt „Mások szabják meg. Mások őriznek.”

Ennek a gyermekornak a kinkeservei szólalnak meg a *Nem kell*ben, amelyben a magát várandós írónőnek meghatározó (szintén első személyű) narrátor képzeletbeli olvasótáborának mesél (mintha a mesemondás helyzetét idézné meg), és a zongoraórákról szóló negatív gyermekkori élmény felidézésével – mert mintha egy korábban megtörtént eseménysort utólag formálna szöveggé, de lehet, ez is a fikció része – és műalkotássá formálásával nemcsak az avított pedagógiai módszereket, a gyermek képességét, hajlamát figyelmen kívül hagyó rossz pedagógust bírálja, hanem a sérelmek, megaláztatások kibeszélésével, önmaga lehámozásával önmagát gyógyítja is. Nem beszélve arról, hogy a zongoraórákra utólag kimondott nem miként válik igenné az írás, az alkotás vonatkozásában, amint például a *zongora* szót a félelem metaforájává alakítja, vagy ahogyan a valamikori szenvedést, mint előre megfizetett alkotói árat, itt félelmetörténétté, műalkotássá lényegíti (benne ilyen pompás szójátékokkal, mint „lúzerpuzzle”; „A fölény árka. A fölény átka.”), eljutva az *ars poetica* megfogalmazásáig, amelynek lényegét a szerepjátékban ragadja meg, és a múlthoz képest határozza meg: „Hogy olyanná formálta, mint amilyen én voltam? Egykori arcomat ezzel szemben én mára tökéletesen leplezem. Ösztönös önvédelem. Mint az örökös szerepjáték. Mely rettenetesen bosszant, mert már én sem tudom, meddig vagyok, s mettől kezdve álca.”

Ebből a nemtudásból, bosszankodásból nőnek ki a kötetben a további sérelem- és félelemtörténetek a gyermekkorról, az anyaságról. Mind-egyik hámozástörténet tulajdonképpen szakadástörténet is, amelyekben itt-ott felcsillan kevéske vigasz is, emberség is. *A van és a nincs* több mint a kommunista rendszer alulnézetből, gyermeki nézőpontból láttatott kritikája. A felnőtt beszélő az egyformásítás különböző eljárásainak alávetett, bugyira, végül meztelenre vetkőztetett haza sólymai között emberi mivoltában megalázott, kiszolgáltatott gyerekönmagát látja, akinek az idegenségét a román nyelvű utasítások, parancsszavak is növelik. Ebben a nyelv- és emberidegenségben egyedül a gyermek, Naplevente jelenléte nyújt vigaszt („Éppen annyira toljuk közel ágya-inkat, hogy alvás közben elérhessük egymás kezét. Ujjai melege megnyugvást ad, mint az ima.”), de a beszélő a múltbeli történeteket nem tudja olyan ok-okozati összefüggésbe helyezni, amiben legalább utólag feltáruna az irracionális oka, ami megszüntetné az idegenségérzetét, és meggyőzné arról, hogy jó anya, ehelyett inkább ez az értetlenség beférkőzik a gyermekeivel való viszonyába is, és a felnőtt elmúlástudata válik uralkodóvá: „Egybe kell kötnöm a múltat a jelennel. Meg akarom érteni a pillanat okait és következményei rám háruló felelősségét. Azért a vanért, ami jó, ha van, és nem jó, ha nincs. Tovább kellene látnom a pillanaton, de valamiért ez nem megy.”

Ugyanilyen szakadástörténet a *Hátha* is, amelyből kiderül: a beszélőt gyermekkorában nem csupán a politikai rendszer nem vette ember-számba, hanem az anyjának sem kellett, legalábbis gyermekként ezt érezte. Azzal, hogy anyja elküldte román vidékre nyelvet tanulni, nemcsak a család bensőségeséből, hanem a nyelvből, az anyanyelvéből is száműzte, szembesítve az értelmetlenséggel („Nem tudom, mi az, hogy az állam nyelve, csak hogy meg kell tanulnom, és ettől rettegek. (...) Az állam nyelvének nincs egyetlen szava sem, melyet kapcsolni tudnék bármihez, amit ismerek.”), megkérdőjelezve identitását, és ami ennél is szörnyűbb: azzal, hogy a gyereklány pedofília áldozata lesz, kiszakította a gyermeki ártatlanságból. Iszonyát („iszonyodom a túlszörös férfitesttől”), a tapasztalatból levont következtetést nem csupán anyaként *hasznosítja* („Hogyha gyermekem lenne, sosem

engedném el gyanútlanul senkivel.”), hanem az erről szóló műalkotást emberi-írói imperatívusszá is változtatja. Ebben a megközelítésben Vajda Anna Noéminél a mű esztétikailag akkor értékes, ha az egyedi nyelvi megformáltság mellett erkölcsi vonatkozásban is van közölni valója, hatása. Ezt a feltételezésemet vélem alátámasztottnak az *Akihez nemben* és a *Mariban* is. Ennek az erkölcsiségnek a túl direkt vállalása azonban magában hordozza a veszélyt, hogy a mű didaktikussá váljék. Bár a tiltott szerelemről szóló történet, az *Akihez nem* azzal a summás mondatral zárul, hogy „Soha többé nem engedem meg magamnak, hogy ahhoz tartozzam, akihez nem is.”, a nyílt didaxist azzal kerüli el(?), tompítja(?) lélektani összegzéssé a szerző, ahogyan a történetalakítással, a különböző szereplői-narrátori szólamok váltogatásával eddig a mondatig mint szükségyszerűségig eljut, és ahogyan a női szólam fokozatosan dominánssá válik. Az ugyanis, hogy a testi szerelem és a halványuló testemlékezet között mi történik, illetve milyen folyamatok zajlanak le a női lélekben, az ebben a mondatban kifejeződő tiltakozásnak, a kapcsolat folytathatatlansága megfogalmazásának az artikulációjával együtt igaz és érvényes. Nem úgy a *Mariban*, a kötet tán legkevésbé sikerült darabjában, amelynek a végén kiderül, a cigány-asszony esete egyszerű példázat a vonaton utazó lányok számára, noha a mű nyelvi megformáltsága tekintetében ugyanazt a színvonalat hozza, mint a többi szöveg.

A könyv utolsó harmadát kitevő három elbeszélés, a *Szülőszoza*, a *Létszomj* és a *Gyász* elhelyezése azt mutatja, hogy tudatosan, pontosan felépített kötetstruktúrával van dolgunk. Ezekben a szövegekben ugyanis a szakadás és elválás egyszersmind találkozássá is válik, a veszteség egyben értékteremtő mozzanatot vagy annak lehetőségét is magában hordozza, illetve úgy gondolom, a Vajda Anna Noémi prózájára jellemző önreflexivitás, önhámozás és részletező hajlam ezekben a művekben éri el csúcseit. Szögezzük le gyorsan, a *Szülőszoza* szuperérzékeny nőjét lélektanilag egyrészt csak az érti, akinek már szült a felesége, másrészt az, akinek van kapaszkodója a realista-lélektani epika területéről. A *Szülőszoza* ugyanis – továbbra is – belső nézőpontból, drámai részletességgel tárja fel, hogyan tekint az énelbeszélő közvetlen környezetére, és mi játszódik le a női lélekben

a magzattól való elválás pillanatában. A vajúdó-szülő nő ellen-Kárász Nelli, akinek a társával szembeni kritikája, dühe nem iszonyból, hanem ellenkezőleg, magasra helyezett érzelmi elváráshorizontjából, a vele való szimbiózisra való törekvésekből („Hiánya, még ha villanásnyi is, vakít. (...) Szomorúságtéglák. A szomorúságtéglák nem siratófalat emelnek bennem. Még nem.”), illetve a magzatától való kényszerű megválásra készülés és az új létállapotban való újabb találkozásra való várakozás feszültségének drámai momentumaiból fakad. Katartikus, egyben lírai pillanat az a bensőséges belső monológ, amelyet az anya intéz születés előtt álló magzatához: „Jó ideig nem akarok meghalni. Látni akarlak. Karomban tartani. Esténként aludjelszépenkisbalázst énekelni neked. A rajzaid fölött ámuldozni. A szomorkás, koraérett meséidet hallgatni.” S bár el kell viselnie még „Idegen kezek tapintását. Idegen tárgyak fémhideg érintését.”, a szöveg utolsó mondata jelzi, minden viszolygás, megalázottság, kiszolgáltatottság, az érzelmi labirintus, amelyet bejárt a nő, értelmet nyer, értékkel telítődik: „Viszonyunk visszavonhatatlan. Anyja lettem.” Akárcsak maga a műalkotás, amelynek sommás lekerekítése, egységbe foglalása is ez a mondat. S mintha efelől a mondat felől jóvátételt kapna anyaként, alkotóként a (gyermekkorban, íróként) bejárt útvesztőkért, és megérkezne.

Ez a megérkezés a *Létszomj*-ban a problematikus hazakeresésben, az otthontalanságon keresztül vezető, a nyelvhasználati különbségeken keresztül megtapasztalt otthon megtalálásában szublimálódik („az otthon kapott szavak itthon nyerneket értelmet”), ami egyben a saját írás mellett való végleges döntést és az írói nyelv megtalálását is jelenti: „Mert túlságosan régóta kellemetlenkedik bennem a megfigyelő ahhoz, hogy jelenlétét figyelmen kívül hagyhassam. Persze a kimondhatatlan *mertek* igazabbak.” És mi más lehetne az írás értelme, mint a kimondhatatlan kimondásának a megkísérlése. A kötetben az írói hitvallás különböző szegmenseinek a megfogalmazásán keresztül vezet ideig az út. A *Gyászban* a haldokló apóstól búcsúzó meny szólamában éppen ennek a transzcendensnek (ami az írás vonatkozásában nyelven túlit jelent) a megérintése válik kitapinthatóvá. Amint a *Szülőszobában* világra hozott gyermekember mint az életnek a szimbó-

luma értelmet ad az elszenvedett sérelmeknek, a szenvedésnek, a halálnak, az írósnak, úgy a *Gyász* a számvetés szövege, amelyben az após alakjában összegződnek a lét alapvető fogalmai és kérdései, benne összeér a kezdet és a vég, a végben feltárul a kezdet, a bejárat emberi-alkotói út fájdalmas-kínos szépsége, ami egyben az esztétikum, az irodalom jutalma: „(...) életem kiemelt pillanatainál találkozásunk óta jelen van. (...) szülni is csak apósom kísér el, s ezt életünket megpecsételő ómennek látom: jóllétünket áldozzuk fel a jólétért.” Lehet-e egyéb feladata az irodalomnak, mint szépséggé lényegítse, mi rút, és időtlenné esztétizálja a mulandót? Lehet-e nagyobb elégtétele alkotónak és befogadónak, mint az, hogy az alkotás és az olvasás során megtapasztalja a költői szónak ezt az átlényegítő erejét? Vajda Anna Noémi elégedett lehet. Az olvasó a *Hámozottakat* becsukva úgyszintén.

A Doberdói-fennsík felülnézetből

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Angi Gyula - Marosvásárhely
Antal Attila - Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Bakó Botond - Nagyenyed
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet - Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalva
Bartha György - Csíkszereda

Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Blénessy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bogos Zsolt - Csíkszereda
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Buna Blanka Boróka - Tamásfalva
Burus János Botond - Csíkszereda

- Czikó László – Búzásbesenyő
Czipa István – Kézdivásárhely
Czoppelt Julianna – Kovászna
Császár Vilmos – Csíkrákos
Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
Cseh András – Csíkszereda
Cseke Péter – Kolozsvár
Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárádköszvényes
Csíki Zoltán – Parajd
Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
Csúcs Mária – Csíkszereda
Daczó Katalin – Csíkszépvíz
Dánél Sándor – Csíkszereda
Damó Csaba – Kézdivásárhely
Darkó Béla – Marosvásárhely
Daróczi Béla – Marosvásárhely
Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
Darvas Mária – Gyergyóalfalu
Dávid Gyula – Kolozsvár
Dávid Katalin – Székelyudvarhely
Dávid Zoltán – Kolozsvár
Deák Botond – Réty
Deák Ferenc – Csernáton
Deme László – Csernáton
Demeter Edit – Kézdiszentlélek
Dénes Emőke – Homoródalmás
Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
Dénes László – Nagyvárad
Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
Diénes Gábor – Nagybánya
Dobos Sándor – Nagyvárad
Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
Domokos Éva – Arad
Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
Duma András – Klézse
Egyed Emese – Kolozsvár
Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
Elekes András – Csíkpálfalva
Elekes Antal – Temesvár
Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
Elekes Péter – Kászonaltíz
Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
Farkas Antal – Székelyudvarhely
Farkas László – Gyergyócsomafalva
Farkas Miklós – Segesvár
Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Fekete Albert – Csíkszereda
Ferencz Éva – Kézdivásárhely
Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
Ferencz Imre – Csíkszereda
Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
Fodor György – Székelyudvarhely
Fodor Levente – Csíkszögöd
Dr. Fodor István – Csíkszereda
Fodor István – Sepsiszentgyörgy
Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
Forró László – Bukarest
Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
Funariu Éva – Szeben
Fülöp Géza – Marosvásárhely
Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
Fülöp Tamás – Majlát
Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
Gábor Emőke – Csíkszereda
Gajdó Albert – Csernáton
Gál Katalin – Gyergyóújfalu
Gáll Levente – Csíkmadaras
Gálfalvi György – Marosvásárhely
Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós
Gáspár Sándor – Marosvásárhely
Gazda Árpád – Magyarfenes

- Gazda József - Kovászna
 Geréd Gábor - Székelyudvarhely
 Gergely Borbála - Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta - Marosvásárhely
 Gulácsi Gizella - Marosvásárhely
 Györfi Jenő - Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor - Csíkcsicsó
 Haáz Sándor - Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza - Farkaslaka
 Hantz András - Kolozsvár
 Hegedűs Enikő - Csíkszereda
 Hegyi Sándor - Székelyudvarhely
 Hertza Mikola - Csíkszereda
 Dr. Holló Attila - Csíkszereda
 Hubert Sándor - Bukarest
 Illyés Ferenc - Székelykeresztúr
 Imecs Márton - Kolozsvár
 Imre Jolán - Csíkszereda
 Incze Szabó László - Marosvásárhely
 Istvánffy Katalin - Torda
 Izsák Balázs Árpád - Marosvásárhely
 Jakab Attila Árpád - Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós - Kolozsvár
 Jankó András - Arad
 János Ágnes - Csíkszereda
 János Julianna - Csíkszereda
 Jánosi Bertalan - Csíkszereda
 Jánosi Csaba - Csíkszereda
 Joikits Attila - Szilágyosmlyó
 József Álmos - Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde - Csíkszereda
 Kacsó Elemér - Temesvár
 Kacsó József - Hármásfalu
 Kakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István - Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor - Sepsikőröspatak
 Kánya József - Csíkszereda
 Kassay Vilmos - Csíkszereda
 Katona Lajos - Kolozsvár
 Kedves Béla - Gyimesközéplek
 Kémenes Bernadette - Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes - Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő - Maksa
 Keresztes Éva - Brassó
 Dr. Kikeli Pál István - Marosvásárhely
 Király Gyöngyi - Marosvásárhely
 Király László és Edit - Nagyenyed
 Király Zoltán - Kolozsvár
 Kiss Jenő - Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva - Kézdivásárhely
 Kiss Lóránd - Marosvásárhely
 Kocsis László - Marosvásárhely
 Kolbert Tünde - Borszék
 Kolumbán-Antal József - Zetelaka
 Kolumbán Gábor - Énlaka
 Kolumbán László - Székelyudvarhely
 Koncsag László - Szentegyháza
 Konsza Vilmos - Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor - Kolozsvár
 Koszta Gabriella - Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert - Bukarest
 Kovács Barna - Marosvásárhely
 Kovács Béla - Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos - Szatmárnémeti
 Kovács Katalin - Csíkszereda
 Kovács Mária - Székelyudvarhely
 Kovács Piroska - Márafalva
 Kovács Zsuzsanna - Bukarest
 Dr. Kozma Dezső - Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes - Zetelaka
 Köblös Attila - Kézdivásárhely
 Köllő Éva - Borszék
 Köllő Félix - Csíkszereda
 Kőszegi Enikő - Csíkszereda
 Dr. Kuna Tibor - Csíkszereda
 Dr. Kurkó János - Székelyudvarhely

- Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyó-
 remete
 Laczkó György – Székelyudvarhely
 Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyer-
 gyóremete
 László Attila – Jászvásár
 László Bakk Anikó – Kolozsvár
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda
 Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 László Károly és Katalin – Kézdi-
 vásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lázár Pál – Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Liker Henrietta – Székelykeresztúr
 Loghin Gizella – Brassó
 Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Madaras Lázár – Brassó
 Mag István – Lövéte
 Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba –
 Felsőbánya
 Markó Béla – Marosszentkirály
 Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
 Márk Dezső – Csíkszereda
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Márton Károly – Marosvásárhely
 Maşteriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
 Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
 Mester János – Marosvásárhely
 Mester Zoltán – Szováta
 Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda
 Mihály András – Csíkszereda
 Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
 Mihály János – Lövéte
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Mikes Borbála – Uzon
 Miklós Imre – Csíkszereda
 Miklós Levente-József – Székely-
 udvarhely
 Miklós Sándor – Csíkszentlélek
 Mikó Júlia – Brassó
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Csaba – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Murádin László – Kolozsvár
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Müller Dezső – Vámfalu
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
 Nagy József – Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
 Nagy Melinda – Nagyvárad
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Németh Szilveszter – Csíkkarcfalva
 Nete Mariana – Csíkszereda
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Olti Kálmán – Csíkszereda
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Orendi István – Székelyudvarhely
 Dr. Ozsváth Imola – Székelyudvarhely
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
 Péntek János – Kolozsvár
 Péntek Jenő – Bereck

- Péter Éva – Csíkszereda
 Péter Gergely – Csíkszereda
 Péter Péter – Székelyudvarhely
 Pethő Ilona – Csíkszereda
 Petres Sándor – Csíkszereda
 Dr. Piros György – Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
 (7 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
 Dr. Rác Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
 Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvista
 Sata Klára – Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
 Seprődi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sipos László – Felvinc
 Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Sógor Árpád – Kolozsvár
 Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza – Kányád
 Sógor Gyula – Aranyosgyéres
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Borosjenő
 Szabados Béla – Csíkszereda
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Judit – Csíkcsecső
 Szabó Magdolna – Csíkcsecső
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Marosvásárhely
 Szabó Piroska – Nagyvárad
 Szabó Sándor – Homoródalmás
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Ferenc – Vadasd
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szócs István – Szentegyháza
 Szócs Viktor – Kovászna
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tamás József – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplak
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda

- Tódor Béla – Kézdiablis
 Tódor Gábor – Homoródalmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tomonicska Ingrid – Csíkszentlélek
 Tóth Mária – Arad
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tótos Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövete
 Török István – Koronka
 Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Ványolós A. István – Székelyudvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiablis
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zöld János – Salamás
 Zsigmond Margit – Székelyudvarhely
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy
- INTÉZMÉNYEK*
- Apáczai Csere János Pedagógusok Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet – Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár – Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség – Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvédelmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egyesület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár – Csíkszereda (2 db. egyéves előfizetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum – Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont – Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsiszentgyörgy (2 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsiszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos

- Községi Könyvtár – Csikszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csikszentmárton
 Községi Könyvtár – Csikszentmihály
 Községi Könyvtár – Csikszentsimon
 Községi Könyvtár – Csikszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószár-
 hegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplok
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-
 márton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalu
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászón
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kőkös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövete
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárad-
 magyarós
- Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrás-
 falva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószent-
 miklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csik-
 szereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum –
 Csikszereda
 Németh Géza Egyesület – Csikszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet –
 Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Polgármesteri Hivatal – Csikszere-
 da (5 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége – Csikszereda
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyó-
 szentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár

- Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Gimnázium – Székelyudvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznycs Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Tortoma Kft. – Barót
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Ágh István – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Benke Éva – Paks
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Bozó Zoltán – Szentes
 Burján Pál – Pécs
 Czákó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csenger Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentes
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Szikszó
 Demse Márton – Budapest
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazekas Edit – Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentes
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferenz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Fritsch László – Budapest
 Dr. Füleky György – Budapest
 Fürjesi Csaba – Budapest
 Fűzi Michael Stephan – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr

- Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa
 Harmath Ilona – Baja
 Dr. Hartványi Tamás – Győr
 Hayek Ibolya – Budapest
 Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
 Herman Levente – Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese – Budapest
 Ilia Mihály – Szeged
 Dr. Iszlai Sándor – Berettyóújfalu
 Iancu Laura – Velence
 Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
 Jancsó Gyula – Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
 Dr. Jánosi Ildikó Kinga – Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
 Kántor József – Baja
 Kádár Tibor – Veszprém
 Karap Ágnes – Budapest
 Dr. Kata Mihály – Szeged
 Keppel Gyula – Budapest
 Király István – Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András – Pócsmegyer
 Kiss Anna – Budapest
 Kiss Bálint – Budapest
 Kiss Éva – Budapest
 Dr. Kiss Ferenc – Csereszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint – Szolnok
 Kisslaki László – Kéthely
 Kollár Albin – Dunakeszi
 Kósa Lajos – Debrecen
 Kovács Árpád – Ugod
 Dr. Kovács Klára – Császárs
 Kökényessy Szilárd – Budapest
 Kőfalvi Magdolna – Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
 Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
 Kulcsár Júlia – Budapest
 Dr. Kussinszky Péter – Budapest
 Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
 László János – Debrecen
 Lezsák Sándor – Budapest
 Lezsák Tibor – Budapest
 Dr. Lukács Csaba – Fonyód
 Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
 Maczkó Gergő – Pogány
 Makai Judit – Budapest
 Márkus Béla – Debrecen
 Máriás József – Nyíregyháza
 Márton Lajos – Érd
 Dr. Medgyessy István – Debrecen
 Mészáros János – Gödöllő
 Miklós András – Miskolc
 Dr. Molnár Jenő – Budapest
 Molnár Sándor – Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér – Budapest
 Dr. Nám Lóránt – Szombathely
 Németh Zsolt – Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
 Dr. Oszoly Tamás – Budapest
 Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea – Eger
 Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
 Papp Péter – Budapest
 Pataki Gábor Zsolt – Budapest
 Paulovics Tamás – Szentés (4 darab egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos – Bakonyszücs
 Péter László – Szeged
 Polóny Levente – Budapest
 Pomogáts Béla – Budapest
 Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza – Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál – Simontornya
 Serdült Benke Éva – Paks
 Silay Ferenc – Szeged
 Simai László – Veszprém

- Dr. Szabó Béla – Göd
 Szakolczay Lajos – Budapest
 Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mo-
 sonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tök János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbecske
 Várhelyi Gyula – Tokaj
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Vásárhelyi Péter – Budapest
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád
- Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Etnoproject Bt. – Isaszeg
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Magyarország János Városi Könyvtár
 – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyő
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Péterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

INTÉZMÉNYEK

- Algyői Faluház és Könyvtár
 – Algyő
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest

- Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Oszváth Ildikó – New York

Anglia

Sárközi Mátyás - London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg - Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós - Leopoldsdorf

Csipkó László - Bécs

Csutak Magda - Bécs

Dr. Forbáth Klára - Bécs

Gellérd Andor - Bécs

Finnország

Petteri Laihonon - Jyväskylä

Franciaország

Langrand-Escure Tünde - St. Pêray

Párizsi Magyar Intézet - Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera - Neshor

Németország

Dr. Dobó Attila - Rheine

Dr. Dobó Tibor - Demmin

Gaál Julianna - Aalen

Haáz Katalin - Braunschweig

Juliana Johrend - Buchen

Kisslaki László - Steinbach

Schultz Orsolya - Rostock

Szakács-Konnerth Mihály -

Friedrichshafen

Száva Péter - Krefeld

Dr. Wieser Györgyi - Starnberg

Svédország

Antal Imre - Ljungby

Csata Attila - Västra Frölunda

Szentkirályi Csaga - Vällingby

Török Ernő - Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium

és Kollégium - Zenta

Fekete J. József - Zombor

Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-

kola - Magyarokanizsa

Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó

Nyelvi Gimnázium - Szabadka

Nagybecskerek Gimnázium -

Nagybecskerek

Rancz Károly - Pancsova

Tari István - Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor - Szingapúr

Szlovákia

Fehér István - Komárom

Kiss Mónika - Órös

Pallér Péter - Komárom

Selye János Gimnázium - Komárom

Olaszország

György Alfréd - Róma

Kovács Gergely - Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta - Moszkva

Ukrajna

Vári Fábrián László - Mezővári

Magyarországon a *Székelyföld* folyóirat
a *Magyar Napló* szerkesztőségében rendelhető meg:
1092 Budapest, Ferenc krt. 14 sz., postán: 1450 Budapest, Pf. 77.

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély története I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély története II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláriu</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej
35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej

40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybaczoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej
73. Szócs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánzos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. <i>Kőrösi Csoma Sándor az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. <i>Székely költők az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyarai Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Harghita Megye Tanácsa

Barátom a(z)... okostelóm? A Székelyföld folyóirat pályázata középiskolások számára

*„Zavarva lelkem, mint a bomlott cimbalom;
Őrül a szívem és mégis sajog belé,
Hányja veti a hab: mért e nagy jutalom?
Petőfit barátul mégsem érdemelé.”
(Arany János: Válasz Petőfinek)*

„Nincs emberi kapcsolat, mely megrendítőbb, mélyebb lenne, mint a barátság. (...) Csak a barát nem önző; máskülönben nem barát. Csak a barát nem hüü, mert minden jót és szépet barátjának akar, nem önmagának. A szerelmes mindig akar valamit; a barát nem akar önmagának semmit. A gyermek mindig kapni akar szüleitől, túl akarja szárnyalni atyját; a barát nem akar kapni, sem túlszárnyalni. Nincs titkosabb és nemesebb ajándék az életben, mint a szükségűt, megértő, türelmes és áldozatkész barátság. S nincs ritkább.”

(Márai Sándor: A barátságról)

Petőfi és Arany, Ady és Móricz, Kosztolányi és Karinthy, Babits és Szabó Lőrinc, József Attila és Illyés Gyula... néhány olyan név az irodalom történetéből, akik nemcsak azért ismertek ma, mert maradandót alkottak, hanem mert tehetségük olyan lelki érzékenységgel és igénnyel párosult, amivel rátaláltak a másikban az életre szóló barátságra.

Mit jelent a barátság fogalma? Milyen a (jó) barát? Van rossz barát (is)? Honnan és meddig barát a barát? Szükséges-e, hogy hasonló korú legyen, mint mi, hogy hasonló legyen az érdeklődési körünk? Létrejöhete barátság fiú és lány, férfi és nő között? Ha igen, hol van a határ? Kialakulhat-e barátságból szerelem, vagy fordítva: szerelemből barátság? Összetartozó érzések-e ezek? Megoszthatok-e a baráttal mindent őszintén, megmondhatok-e neki olyant is, ami számára bántó, fájó, de igaz? És én hogyan fogadom, ha engem szembesít a barátom az igazsággal vagy a gyengeségeimmel?

Vannak-e barátaim? Ha igen, milyen(ek)? És milyen barát vagyok én? Fontos vagyok-e valaki(k)nek, elfogad(nak)-e olyannak, amilyen vagyok, és én elfogadom-e őket? Mennyi időt, energiát szentelek a barátságunk, miben merül ki az együtt töltött idő, hogyan élem meg én és hogyan a barátom, barátaim az együtt, avagy az egymástól távol töltött időt? Mit vállalunk, vállalnánk egymásért? Vagy talán nincs is barátom? Ha nincs, miért nincs? Csalódtam abban, akit barátnak hittem, vagy ő csalódott bennem? Akkor valójában barátok voltunk-e?

Mit jelent ma a barátság fogalma? Helyettesítheti valami más? Elég például a személyes találkozások helyett barátságot tartani fészbukon, instagrammon, telefonon? Lehet, hogy legjobb barátom a(z)... okostelóm?

Úgy gondoljuk, olyan kérdések ezek, amelyekre ti, életre szóló, tartós emberi kapcsolatokra, értékekre vágó mai IX–XII.-es diákok is keresitek a választ, olyanok, amelyek fogódzókat jelenthetnek a hétköznapi off-line és on-line valóságában. Arra kérünk tehát benneteket, mai középiskolásokat, hogy írjátok ezekről a kérdésekről: miért fontos nektek – ha fontos egyáltalán – a barát, a barátság, mit jelent számotokra barátnak lenni, mit jelent a barátság vagy annak hiánya stb. Ami fontos, hogy közhelyektől mentes és a Tietek legyen az élmény, a tapasztalat – a ti hangotokon szólaljon meg versben, prózában vagy esszében.

Verseket (maximum két-három verset, de 60 sornál nem többet) és prózai szövegeket (maximum 10 000 karakternyit) várunk tőletek, a mai 14–18 évesektől (IX–XII. osztályos diákoktól) a Székelyföld folyóirat postacímére (530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz.) vagy a székelyfold@harghita-megye.ro címre. A borítékra kérjük ráírni: PÁLYÁZAT: BARÁTOM A(Z)... OKOSTELOM?

Beküldési határidő: 2020. október 30.

Eredményhirdetés 2020 decemberében.

A PÁLYÁZAT DÍJAI:

I. díj: 1000 lej

II. díj: 750 lej

III. díj: 500 lej

A díjazott művek közlési jogát a Székelyföld folyóirat fenntartja.